

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Historické vědy

Bc. Markéta Foitová

„Generace Y“

**Sondy do života první české porevoluční
generace**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Prof. PaedDr. Miroslav Vaněk, Ph.D.**

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. června 2017

Markéta Foitová

Handwritten signature of Markéta Foitová in blue ink, written over a horizontal line.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem narátorům, kteří mi věnovali svůj čas. Dále Ondřejovi za pomoc s přepisy a Lukášovi za závěrečnou korekturu práce. Panu profesorovi Vaňkovi pak za trpělivost s dvouletým procesem vzniku práce.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá některými aspekty života české generace Y, první generace vyrůstající ve svobodném období po Sametové revoluci 1989. Práce se zaměřuje na vysokoškolské studenty, kterých je v této generaci vysoký počet. V úvodu se věnuje vymezení pojmu generace v českém prostředí i ve světě a problematice generací a diskuzi s tématem související jak na mediální, tak na odborné úrovni. Výzkumná část se opírá o rozhovory se dvanácti příslušníky této generace. Rozhovory jsou orientovány na specifika, která mohou odlišovat českou generaci Y od zbytku mladých lidí ve světě, zejména na historii Československa mezi lety 1948 až 1989. Rozhovory se stáčely k jejich názoru a náhledu na vývoj republiky před rokem 1989 optikou rodiny, vzdělání, vrstevníků a dalšími faktory, které je mohli ovlivnit. Rozhovory se dále věnovaly aktuálnímu postoji k politice, ideologiím a hodnotám. S narátory se také hledala generační specifika, charakteristiky související s generačním určením, např. technologie, sociální sítě, antikomunismus...

Klíčová slova

generace Y, Husákovy děti, Sametová revoluce, komunismus, antikomunismus, ideologie, technologie, sociální sítě, generační zkušenost, svoboda

Abstract

The diploma thesis deals with some aspects of the life of the Czech generation Y, the first generation growing up in a free period after the Velvet Revolution of 1989. The thesis focuses on university students. The introduction focuses on defining the concept of generation in the Czech environment as well as in the world, as well as the issue of generations and discussions on the subject both at the media and at the professional level. The research section is based on interviews with twelve members of this generation. The interviews are oriented on the specifics that distinguish the Czech generation Y from the young people in other parts of the world, especially history of the Czechoslovakia between years 1948 and 1989. The interviews drew on their opinion and outlook on the development of the republic before 1989 by opting for family, education, peers, and other factors that could influence them. The conversations also focused on the current attitude towards politics, ideologies and values. Narrators also looked for generational specifics and characteristics related to generational determination, such as technology, social networks, anti-communism...

Key words

Husák's Children, Velvet Revolution, communism, anti-communism, ideology, technology, social media, theory of generations, freedom

Obsah

Obsah.....	3
1. Úvod	4
2. Teoretická část.....	5
2.1 Cíl práce	5
2.2 Metodologie	6
2.2.1 Orální historie jako metoda.....	6
2.2.2 Narátoři, průběh rozhovorů a rizika.....	9
2.3 Vymezení pojmu generace	17
2.3.1 Generace Y	20
2.3.2 Generace rodičů	23
2.4 Výchozí situace výzkumu	25
2.4.1 Dosavadní výzkumy zaměřené na generaci Y	25
2.4.2 Výzkumy zaměřené na mládež před rokem 1989.....	28
3. Výzkumná část: interpretace rozhovorů.....	30
3.1 Rodinné prostředí	31
3.2 Vliv vzdělávacích institucí a vrstevníků	49
3.3 Postoj narátorů k dějinám 1948-1989 a antikomunismus	62
3.4 Generace.....	78
4. Závěr.....	98
Bibliografie.....	106
Seznam příloh.....	110

1. Úvod

Na počátku mé práce stálo rozsáhlé společenské téma – generace Y v České republice a práce Sto studentských revolucí od Miroslava Vaňka a Milana Otáhalu. U knihy jsem si položila otázku, jak by asi výpovědi účastníků vypadaly, kdyby někdo vedl rozhovor na podobná témata s generací Y? Potvrdilo by se to, co se o ní říká? Jsou to opravdu jen mladí lidé, kterým se nechce do práce, za peníze rodičů si žijí nad poměry a studují zbytečné obory? Opravdu si neváží dospělých a nejsou schopni obejít se bez připojení k internetu? Mají čeští mileniálové (pojem vysvětlím níže) nějaká specifika nebo je to už čistě „globalizovaná“ generace?

Vycházela jsem z přesvědčení, že zde určitá specifika – vyplývající z historie regionu, historie země za „železnou oponou“ – jsou a budou, ač se možná v životním stylu mladých lidí na první pohled neprojeví. Zajímalo mě, jak se mladá generace Y, moji vrstevníci, dívají na nedávnou minulost, jestli o ní přemýšlí, jestli je zajímá a berou ji jako součást své generační zkušenosti. Ptala jsem se, jak se o historii dovídají, co o ní vědí a jaký k ní mají postoj. Opravdu jsou mladí Češi tak antikomunističtí, jak se říká?

Jednalo se o krok neznámým směrem. Ačkoli jsem předem snad tušila nebo předpokládala jisté souznění s mými vlastními názory (vyplývající snad ze stejné generační příslušnosti), vstupovala jsem na neznámou půdu. Nedávná historie není něco, co by bylo běžným tématem rozhovoru mezi mými vrstevníky. Není to téma, které by se nějak opakovalo nebo evidentně rezonovalo v jejich životech. Pokud je to vůbec téma, pak zůstává trochu pod pokličkou. Málokdo ví, jak se k době staví jeho přátelé, málokdo o tom hlasitě diskutuje – většina žije v pocitu vzájemného konsenzu.

Vzhledem k tomu, že jsem sama příslušnicí generace Y, byla podstatným momentem práce moje pozice „insidera“, která do jisté míry byla motivací celého výzkumu.

Moje práce se dělí na dvě části – teoretickou a výzkumnou. V teoretické se věnuji východiskům výzkumu, to jest výzkumům na podobné či stejné téma, výzkumům zaměřeným na názory mládeže před rokem 1989, otázce generace a diskuzi, která generační téma obklopuje. Popisuji zde, jak jsem vybírala narátory a jak probíhaly rozhovory, jež jsem vedla průběžně od konce roku 2015. Věnuji se zde také metodologii a důvodům a úvahám, které mě vedly právě k orálně historickému způsobu výzkumu. Důležitými monety jsou nejen náhled na problematiku generací a charakteristika a specifika generace Y, ale i náhled na generaci rodičů, kterou jsem od počátku považovala za významně formující prvek.

Ve výzkumné části se věnuji samotné interpretaci rozhovorů. Podkapitoly jsou zde děleny tematicky. Jako první jsem se věnovala rodinnému prostředí a optice na nedávnou minulost, kterou poskytla rodina narátorům. Dále jejich vzdělání, studiu a zejména informacím, které jim o minulosti a soudobých dějinách podávaly školy a vzdělávací instituce. Ovlivnila je nějak literatura, kinematografie, hudba? Jak se vůbec seznamovali s historií před rokem 1989? Zásadní a logicky následující kapitolou je ta, v níž se reflektuje vztah a postoj narátorů k této fázi českých, potažmo československých dějin, tedy na léta 1948 až 1989. Mluvila jsem s narátory o tom, jaký mají pohled na toto období, jestli vnímají ve vývoji před rokem 1989 nějaké zlomy a zda mají dojem, že je tato doba uzavřená, či je stále předmětem k hovoru. Setkáváme se s dědictvím doby ve společnosti dodnes? V čem ho generace Y vidí? Dost bylo řečeno o tom, jak kdo vidí příslušníky generace Y. Jak se ale vidí oni sami? Připadají si v něčem výjimeční? Na co si stěžují, co je na jejich životě nejtěžší? V čem spočívá jejich generační zkušenost a jakou roli hrají v jejich životě technologie a ideologie? Se všemi narátory jsem se také věnovala srovnávání s generací jejich rodičů. V čem byl jejich život jiný a jaké zde vidí rozpory? S čím se museli a dodnes musejí vypořádat?

2. Teoretická část

2.1 Cíl práce

Cílem práce je za využití kvalitativní metody představit generaci Y prostřednictvím jejich hodnot, názorů i náhledu na dějiny Československa v letech 1948 až 1989. Zachytit jejich vnímání nedávné historie naší země, a to individuálně – prostřednictvím osobních příběhů jednotlivých narátorů. Účelem není zjistit, kolik toho tyto lidé o dějinách ví, ale jakou zprávu a zkušenost v sobě, skrze své rodiče i další zdroje, o době nesou. Cílem je reflektovat zkušenosti generace prostřednictvím individuálních zkušeností jednotlivců a ohlédnout se za společným historickým a kulturním dědictvím, které v sobě nesou.

Práce si neklade za cíl postihnout všechny aspekty příslušníků generace Y, ale zaměřit se na výše zmíněné oblasti jejich života a na to, co oni sami považují ve svém životě za klíčové a určující. Jaké bylo jejich dětství? Jak je formovalo? Jak vzpomínají na školu? Co dalšího je ovlivnilo? Jak je to odlišuje od „globálního mileniála“? Na závěry

bude možné potenciálně navázat po delším časovém odstupu, ať už s týmiž narátory, nebo s jinými příslušníky generace.

2.2 Metodologie

Kvalitativní výzkum byl veden metodou orálně-historických rozhovorů. Pro metodu jsem se rozhodla na základě povahy daného tématu a na základě předchozí zkušenosti s metodou během studia oboru Orální historie – Soudobé dějiny. Dále také proto, že „...orální historie nabízí možnost, aby jednotlivci sami promluvili za svou část dějin,“¹ což je možnost přímo se překrývající se záměrem práce. Cenným zdrojem byla kniha Jeana-Clauda Kaufmanna Chápající rozhovor. Autor mě oslovil velmi nedogmatickým přístupem k vedení rozhovorů, z jeho knihy jsem v oblasti metodologie často čerpala.

2.2.1 Orální historie jako metoda

Orálně historická metoda má několik specifík. Jedná se o metodu typickou svou demokratizací dějin – daleko více reflektuje tzv. malé dějiny (mikrohistorii). Jedná se také o metodu, která pracuje méně s archivními a obecně písemnými zdroji, ačkoli samozřejmě předpokládá znalost kontextu a problematiky. V přípravné fázi projektu se pracuje s archivními dokumenty či jinými písemnými prameny dle daného tématu a potřeby. Klade důraz na individuální prožitky a zkušenosti konkrétního člověka v dějinách, každodennost a dějiny „psané zdola“.² „Orální historie nabízí možnost, aby jednotlivci sami promluvili za svou vlastní část dějin.“³

Hlavním zdrojem v orální historii je tak lidská paměť. „A když mluvíme o paměti, nesmíme zapomenout na pojem relativity – já mám svou pravdu, vy máte svou pravdu a neexistuje žádná pravda s velkým P, která je vždy platná a rovnocenná pro všechny a v každé situaci. Tak to je způsob, jak kontextualizovat náš výzkum. Připustit, že pravdy, na které přicházíme, které odhalujeme, závisí na kontextu a situaci.“⁴

¹ David King Dunaway in VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 44.

² VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Druhé přepracované a doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 19.

³ David King Dunaway in VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 44.

⁴ Daniela Koleva in VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 63.

Dílčí projekty orální historie většinou pracují s menšími vzorky narátorů⁵ a výsledky svých bádání se nesnaží zobecňovat. Badatel se zároveň nesnaží vytvářet reprezentativní „sociologizující“ vzorek. Cílem a specifikem metody je právě snaha o zachycení individuálních postojů a prožitků. Zároveň se zde lze jen těžko obejít bez následné komparace s jinými druhy pramenů.⁶ „...orální historie nikdy nebude jediným zdrojem historické paměti, musí být kriticky srovnávána s psanými dokumenty a dalšími zdroji. V jistém smyslu je to jen další odstín v barevném spektru historie.“⁷

Komparace ale není jediný způsob, jak se získanými informacemi od narátorů pracovat. S texty rozhovorů lze pracovat formou interpretace, které se při jakékoli další práci s obsahem rozhovoru prakticky nelze vyhnout.⁸ K textu lze přistoupit jako k jakémukoli jinému, například jako k literárnímu textu či vyprávění obecně.⁹ Jakékoli další nakládání s rozhovorem, nikoli jeho pouhé zaznamenání, většinou vyžaduje od badatele zaujmout vůči jeho obsahu stanovisko a nazírat jej nějakým způsobem. Výjimkou by byl materiál neosobní, sterilní či vysoce strukturovaný, v němž se výzkumník snaží omezit co nejvíce vliv vlastní interpretace. Takový způsob dotazování je ale podle Kaufmanna vhodný pro průmyslovou výrobu dat.¹⁰

Pro nalezení adekvátní rovnováhy při práci s materiálem se jeví ideálním nepracovat výlučně s touto metodou, či výlučně s písemnými materiály či kvantitativními výzkumy, ale všechny metody kombinovat. Výstupům kvantitativních metod, které jsou k dispozici, mimo jiné i o „generaci Y“, mohou citace z orálně historických výzkumů dodat na autenticitě a plastičnosti. Průzkumy či statistiky zase mohou podepřít řadu hypotéz vycházejících z orálně historických prací.

Otázka objektivity a subjektivit je v orální historii na místě stejně, jako u jakékoli jiné výzkumně historické metody. Vycházet z představy, že zatímco rozhovor s „pamětníkem“ je vždy subjektivním a notně zkresleným obrazem vzpomínek na věci, které si už paměť nebyla schopna zachovat v jasných obrysech, a naopak záznamy, které

⁵ V případě orální historie je termín „narátor“ přesnější a výstižnější než výraz „respondent“, který odkazuje spíše ke kvantitativním metodám.

⁶ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Druhé přepracované a doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 19.

⁷ Elizabeth Milwoodová in VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 67.

⁸ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Druhé přepracované a doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 19-20.

⁹ Rina Benmayorová in VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 34.

¹⁰ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. První vydání. Překlad: Marie Černá. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 23.

nalzáme v archivech a různých písemných zdrojích, jsou objektivním a přesným odrazem reality, je přibližně stejně mylné. Písemné prameny nejsou svým způsobem nic jiného než záznam – i tady hraje roli lidský faktor. „...mnoho tradičních a konzervativních historiků pracuje jen s písemnými prameny. Ovšem kdo tyto prameny vytvořil? Vytvořili je lidé; napsali je lidé, kteří měli nějaký záměr. (...) Můžu říci, že tady promlouvá hlas, ať ho chcete slyšet nebo ne.“¹¹

Je interpretace a práce s texty ještě vědou, nebo už uměním? Do jaké míry jde o vědecky přesnou metodologii a do jaké míry o „autorskou“ licenci? Zdá se, že dnes celý svět vypráví příběhy, a stejně tak jako každý marketér hledá „příběh značky“, i každý jedinec hledá svůj vlastní, případně sociální skupiny či subkultury, s níž se ztotožní. Ačkoli zcela souhlasím s „táborem“, který v této diskuzi hlásá, že orální historie není „jen sběr dat“, a vnímá metodu zejména skrze humanitní vědy, nestojím pevně na straně, která staví rovnítko mezi orální historií a uměním.¹² Umění, podle mého názoru, obnáší více vlastní fantazie a autorské licence, to však není totéž jako imaginace. V orální historii je, dle mého, toto „autorské pojetí“ ve službách historie a zachování prvků, které ještě stále odkazují k udržení jisté historické skutečnosti. Schopnost imaginace, empatie, či představitivosti může věci jistě pomoci a je jen otázkou, zda bez nich lze dosáhnout vysoké kvality práce. Zdá se, že bych v této diskuzi stála jen kousek od středu, ve prospěch „uměleckého“ pojetí. Ano, vyhrazuji si tak „právo“ pracovat s daty autorsky, ne však svéhlavě. Skutečnost, že mnou zkoumané téma je téma ze současnosti, mi pak pomáhá se tomuto přílišnému vzdálení od reality jednoduše vyhnout. Nepochybuji, že před daleko větší výzvou stojí ti, kdo nejen nejsou ve svém výzkumu insidery, ale ještě navíc pracují s dobou hlouběji zakotvenou v minulosti (např. s výrazně staršími narátory). Na druhou stranu i určitá „izolace“ a odstup od tématu a doby mohou pomoci k novým pohledům na problematiku.

Subjektivita v orálně historických rozhovorech není jen otázkou pozice narátora, ale také tazatele. Tazatel je nedílnou součástí a určuje, kam bude rozhovor směřovat a v jakém tónu se ponese. Kaufmann dává oběma rolím stejnou důležitost a vychází z toho, že nelze vést rozhovory s různými lidmi totožně. Považuje za důležité, aby se tazatel zapojil aktivně do rozhovoru, mimo jiné proto, aby vzbudil větší zájem narátora a navodil dojem běžného

¹¹ Rina Benmayorová in VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008, s. 35.

¹² Vaněk in MÜCKE, Pavel. BRYCHTA, Martin. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: Současné perspektivy orální historie*. První vydání, Ostrava: Česká asociace orální historie a Ostravská univerzita, 2017, s. 238-240.

přátelského hovoru, nikoli výslechu.¹³ Kaufmannovy teze jsem se držela při všech svých rozhovorech.

2.2.2 Narátoři, průběh rozhovorů a rizika

2.2.2.1 Výběr narátorů

Výběr narátorů považuje Kaufmann u kvalitativního výzkumu za méně podstatný – sestavit vzorek reprezentativní je totiž nemožné. Podstatné ale je neignorovat důležité kategorie a snažit se o vyváženost v mezích skupiny, kterou jsme si pro rozhovory určili.¹⁴

V rámci vymezení pojmu „generace Y“ jsem se rozhodla oslovovat narátory narozené v rozmezí let 1987 až 1995. Od počátku jsem k rozmezí nepřistupovala dogmaticky a měla jsem v plánu, pokud bych narazila na zajímavého narátora narozeného například o rok dříve či později, tyto hranice narušit. Nakonec se tak nestalo a věkové hranice se udržely po celou dobu výzkumu.

Dalším kritériem pro výběr bylo vysokoškolské studium. Požadavek byl vázán na knihu *Sto studentských revolucí* a plán realizovat rozhovory s vysokoškolskými studenty. Zároveň jsem v této otázce brala v potaz vlastní výzkumné možnosti – nepovažuji za reálné v počtu jednoho výzkumníka zvládnout komplexní generační výpověď s ohledem na nutnost zastoupení všech kategorií, které bych považovala za neopominutelné, např. s ohledem na vzdělání či rodinný stav. Rozhodla jsem se zaměřit na vysokoškolské studenty, narátory se tak stali pouze mladí lidé, kteří alespoň chvíli byli součástí „vysokoškolské subkultury“. Mezi narátory najdeme čerstvé absolventy, studující nebo mladé lidi, kteří studium na vysoké škole z různých důvodů nedokončili. Koneckonců alespoň dočasná zkušenost s vysokoškolským studiem je typický rys pro zástupce „generace Y“.

Už ve chvíli, kdy se formovala myšlenka mé diplomové práce, napadala mě jména těch, které bych chtěla oslovit. Některé jsem skutečně oslovila, k jiným narátorům jsem se dostala zcela jinými cestami – zejména pak metodou „snowball sampling technique“¹⁵. Postupovala jsem od svých bližších přátel postupně k méně známým i několika neznámým víceméně nahodile a skrze osobní doporučení. Snažila jsem se zachovávat genderovou vyváženost a také různost studijních oborů, ačkoli ve výsledku převážili studenti oborů

¹³ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. První vydání. Překlad: Marie Černá. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 23.

¹⁴ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. První vydání. Překlad: Marie Černá. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 49.

¹⁵ VANĚK, Miroslav. MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Druhé přepracované a doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2015, s. 159.

humanitních. I to však s ohledem na rozložení nabídky studijních oborů v českém vysokém školství považuji za relevantní. Některé narátory jsem oslovila, protože jsem tušila zajímavé odpovědi (např. Vojtěch B.), jiné spíše kvůli oborové různorodosti (Václav K. či Adam K.) a některé proto, že mi byli jen málo známí a jejich odpovědi mě mohli zavést na nové a nečekané cesty (Andrea P.).

Jak jsem předeslala výše, sestavit reprezentativní vzorek nelze. V neopomenutelných kategoriích jsem se snažila o různost. Krom studijních oborů a genderu jsem se snažila brát také ohled na názorovou pluralitu tam, kde jsem dotyčné alespoň trochu znala a mohla tím pádem jejich zaměření trochu tušit. Zároveň se podařilo, myslím, zajistit narátory z různých sociálních vrstev – ačkoli jsou v tuto chvíli studenty či absolventy, vychází z různých sociálních podmínek, veskrze však střední třídy. Stejně tak se mezi narátory nachází ti, kdo měli bezproblémové či naopak složitější dětství. V tomto ohledu je vzorek do určité míry dílem náhody, u většiny lidí jsem totiž řadu faktorů předem neznala. Mám dojem, že vzorek vznikl v podstatě přirozeně, jak umožňuje běžný vzorek vysokoškolských studentů.

Jednalo se až na výjimku o studenty studující v Praze. Odkud jednotlivci pocházejí, jsem tušila jen v několika případech. Shodou okolností tak vznikl vzorek velmi regionálně zakotvený. Ukázalo se, že několik narátorů je přímo z Prahy, většina narátorů pak v tuto chvíli hodlá v hlavním městě žít a pracovat. Velké regionální zakotvení zmiňuji i v obavách a rizicích v kapitole níže, jsem si totiž vědoma velké významnosti místního zakotvení.

Drobným experimentem z mé strany byla kombinace narátorů – Vojtěch B., Helena B. a Veronika K. V případě Vojtěcha a Heleny se jedná o sourozence, Veronika pak byla v době obou rozhovorů životní partnerkou Vojtěcha. Žádní jiní narátoři v mém vzorku takto provázaní, krom přátelských vazeb, nejsou. Zejména sourozenecká dvojice mě přivedla k zajímavým otázkám týkajícím se rodinné historie.

Počet rozhovorů, které jsem měla v plánu realizovat, se pohyboval od deseti do patnácti. Nebyla jsem si v počátku jistá délkou, ani směrodatností – kolik témat dokážu probrat s jedním narátorem? Jak rozsáhlý materiál mi jeden narátor poskytne? Bude stačit jedno sezení? Směrodatným se ukázal pilotní rozhovor s Ondřejem Š., po kterém jsem tušila, že délky rozhovorů by se mohly pohybovat okolo hodiny. Jak je možné přesvědčit se v protokolech, délka se často odvíjela i od povedenosti rozhovorů a místa, kde se odehrávaly (viz níže). Přičemž ve všech případech postačil rozhovor jeden. Jeden rozhovor jsem musela z důvodu nízké technické kvality vyřadit – nahrávací zařízení se zapnulo

cestou k narátorce v tašce a na místě rozhovoru bylo zcela vybité. Pokoušeli jsme se jej průběžně nabíjet, ale výsledek rozhovoru nebyl uspokojivý a rušil průběh rozhovoru. Celkově se nakonec pro počet rozhovorů ukázal jako nejlepší kritérium vlastní pocit, že nasbíraného materiálu je dostatek.

Na konci terénní práce stálo dvanáct rozhovorů a téměř jedenácti hodin nahraného materiálu. Z toho šest rozhovorů s ženami a šest s mužskými zástupci generace.

Všechny narátory jsem oslovovala veskrze osobně při náhodných setkáních. Několik z nich prostřednictvím průvodního e-mailu. Jedním ze zajímavých poznatků v terénu pro mě byl fakt, že mnou oslovené potenciální narátorky se s ohledem na téma k rozhovorům stavěly rezervovaněji a mnohem odmítavěji než potenciální nátoři. Několika z nich se ze spousty důvodů nepodařilo se mnou sejít i několik týdnů (či měsíců) a téma i přibližný okruh otázek v nich vyvolávaly mnohem větší obavy než u mužských protějšků. S několika z nich se nakonec rozhovor neuskutečnil. Mužští nátoři měli z témat mnohem menší obavy, většinou nevyžadovali ani seznam tematických okruhů předem a neměli tendenci se předem jakýmkoli způsobem připravovat (více o otázce genderu níže).

2.2.2.2 Průběh rozhovorů

V úvodu rozhovoru všichni nátoři podepisovali souhlas se záznamem a uložením rozhovoru v Centru orální historie Akademie věd. Někteří se o technickou náležitost zajímali méně, jiní více. Ačkoli někteří předesílali, že se možná po dokončení rozhovoru ještě rozhodnou pro anonymitu, žádný z nich si ji nakonec nevyžádal. Toto váhání často souviselo s tím, že dotyční se vzhledem k tématu obávali až příliš osobních či nepříjemných otázek, a protože jde v několika případech o osoby veřejně aktivní (či spějící k veřejné aktivitě), chtěli si ponechat „zadní vrátka“. Několik narátorů předem požádalo o tematický okruh otázek – ten byl velmi všeobecný, vzhledem k tomu, že rozhovor se většinou vyvíjel spontánně. Některý z narátorů občas v průběhu rozhovoru litoval, že si témata, o nichž věděl předem, více nepromyslel (např. Helena B.).

Během rozhovoru jsem měla k ruce orientační seznam okruhů – témata a případné otázky. Sahala jsem po nich ve chvíli, kdy jsme například uzavřeli jedno téma a přesouvali se k dalšímu, případně když rozhovor začínal v určitém okruhu váznout. Okruhy, které jsme s narátory prošli vždy, byla životopisná linka – vzhledem k věku narátorů nebyla dlouhá a každý jí věnoval prostor dle svého uvážení (viz kapitola o rodinném zázemí). Pokračovali jsme tématy týkajícími se studia – základní školní docházka, střední školy a

výběru vysokoškolského oboru. Poté jsme se věnovali otázkám nedávné historie – otázky jsem směřovala zejména na období 1948 až 1989 v československém prostředí, na tržiště práce. Rozsah otázek k tomuto tématu se lišil dle jednotlivých narátorů a jejich zájmu o téma. Někteří měli více, jiní méně, co říci. Nesnažila jsem se uvádět narátory do rozpaků a u témat, k nimž evidentně neměli či nevěděli, co říci, jsem se zbytečně nezdržovala.

Následoval okruh týkající se ideologií a vztahu a povědomí narátorů k tomuto tématu. Řeč se často stočila k politice či aktuálnímu dění. V řadě případů se rozhovor posunul až do filozofických rovin. V této části jsem se zároveň ptala na otázky generační – jaká je „generace Y“, jaký vztah má ke generaci svých rodičů, případně ke generaci následující. V otázce, co je pro dnešní mladou generaci typické, jsme se dostali k využití technologií a jejich roli v každodenním životě, a dalším tématům.

Průběh rozhovorů se odvíjel z velké části od toho, jaký vztah byl/je mezi mnou – tazatelem, a narátorem. S ohledem na podobný věk, předchozí známost (ve většině případů) a snahu vést rozhovory co nejuvolněji, jsem si se všemi narátory při vedení rozhovoru tykala. Vztahy mezi mnou a narátory většinou vycházely z předchozí známosti, v drtivé většině jsem však věděla o narátorech a jejich rodinném prostředí, názorových východiscích atd., jen velmi málo. Například rodinné poměry jsem znala dobře jen u Ondřeje Š. a Václava K.. Zbytek narátorů jsem znala jen „současně“ a často také velmi zběžně – například jsem věděla, že mají sourozence, nebo odkud pocházejí. Například názorové zaměření bych u některých dokázala snad odhadnout, ne vždy ale správně. V jednom případě (Adam K.) jsem pak narátora viděla při rozhovoru poprvé v životě.

Téma výzkumu jsem stanovila s ohledem na svůj osobní zájem a na to, že je mi blízké. Dále s ohledem na diskutovanost daného tématu (generace Y), ze kterého, podle mého názoru, nesmyslně mizí národní a regionální kontext, tedy specifika dané země. Uvědomuji si svou pozici „insidera“, tudíž příslušnost ke zkoumané skupině. Úskalí, specifika i případné „výhody“ pozice popisují více v podkapitole „Role tazatele insidera“.

Podle mého názoru mělo na průběh rozhovoru největší vliv prostředí a mé vlastní rozpoložení a také nálada a rozpoložení konkrétního narátora. Za nejzdařilejší rozhovory považuji ty, které se podařilo nahrát v soukromí (většinou u mě doma) a v pohodě, např. Kristýna B., Marek M.. Spolu s absolutním klidem zde hrál roli fakt, že např. tyto narátoři byli zároveň lidé, kteří měli o téma zájem a své názory měli poměrně jasně formulované. I v kavárnách se ale dařily zajímavé rozhovory, např. nahrávání s Vojtěchem B., Veronikou K. či Andreou P.. Ty probíhaly sice na rušnějších místech, ale vzhledem k dobrému rozpoložení mezi tazatelkou a narátory se rozhovor podařil velice dobře, navzdory ruchu.

Ve chvíli, kdy se však potkala malá znalost mezi oběma aktéry (mnou a narátorem) s únavou, nervozitou, spěchem a rušným prostředím, nedopadl rozhovor příliš zdařile – viz rozhovor s Vladanou D., zároveň nejkratší rozhovor. Celková bilance je taková, že šest rozhovorů proběhlo v soukromí – u mě, či u narátora, šest se jich odehrálo v kavárnách. Ruch se výrazně negativně (krom náročnějšího přepisu) projevil jen v jednom z nich (viz výše).

Z hlediska genderu jsem v průběhu rozhovorů neregistrovala žádný výrazný rozdíl nebo trend. Drobný rozdíl byl v oslovování potenciálních narátorů, jak jsem zmínila výše. Mužští narátoři měli k daným tématům blíže a měli z nich menší obavy. Stejně tak byli mužští narátoři v řadě otázek o něco pohotovější a často také radikálnější. Nebáli se pouštět více do kritiky a politických témat, možná byli také o něco více zvyklí o tématu mluvit. Měli větší tendenci filozofovat a vnímat problematiku z hlediska chyby celého systému. Narátorky si braly více prostoru pro rozmýšlení, případné doptání a kladly často větší důraz na rodinnou historii a na vyprávění o svém dětství (více v příslušných kapitolách). Zaměřovaly se častěji na detaily a konkrétní problémy, nesnažily se však navrhovat celospolečenská řešení. Na druhou stranu jsou tu ale rozhovory s Václavem K., či například Veronikou K., které řadu těchto na genderu postavených tezí nepotvrzují. Z hlediska genderu jsem tak nezaznamenala nic, co by bylo možné zcela zevšeobecnit, byť jen na vzorek svých narátorů a narátorek.

Společnou měly rozhovory ještě jednu věc – určité překvapení z tématu. Muži méně nežli ženy, ale přece. Bylo znát, že narátoři musí názor na problematiku formulovat možná poprvé, ačkoli jejich postoj byl většinou jasný. Občas nahlas uvažovali o otázce, než se dostali k něčemu, s čím se mohli sami ztotožnit. Sami sobě argumentovali, aby mohli odpovědět. Bylo znát, že společně s narátory otevíráme dveře novým úvahám.

Vliv na průběh rozhovoru z hlediska vzájemné znalosti aktérů nelze jednoznačně určit. Například rozhovor s Ondřejem Š. – s narátorem, kterého znám nejlépe, nenesl žádné prvky inscenace, ačkoli se jednalo o úplně první rozhovor. Nelze říci, že jsem při každé otázce věděla, jaká odpověď bude následovat, případně, že jsem kladla otázky účelově – za účelem získání konkrétní tušené odpovědi. Rozhovor s Adamem K., kterého jsem viděla poprvé v životě, také nebyl tak úplně rozpačitý, jak jsem se obávala. Naopak rozhovor, který jsem vedla například s Vladanou D. se příliš nepodařil, ačkoli nic nenasvědčovalo tomu, že by měl být neúspěšný.

Za jeden z dominantních vlivů tak, v součinnosti s Kaufmannem, po zkušenostech musím považovat přátelskou atmosféru, kterou se při rozhovorech dařilo vytvářet. V pozici

tazatele jsem se snažila všemu porozumět, nesoudit a využít všech možných komunikačních způsobů pro maximalizaci informací od narátora. Rozhovor jsem se však snažila stavět jako přátelské posezení u kávy (vína či piva), kde jsou sice nějakým způsobem rozděleny role – na tazatele a narátora, nejsou však vnímány dogmaticky. Jestliže mi narátor položil v zaujetí přirozeného rozhovoru otázku, odpověděla jsem na ni – nikoli vyčerpávajícím způsobem, ale odpověděla, ač by jistě řada mých kolegů mohla namítnout, že jsem tím zbytečně odvedla řeč jinam a měla jsem připomenout, že otázky zde kladu já. S tím ale nesouhlasím – nejzajímavější odpovědi jsem dostávala ve chvíli, kdy nahrávací zařízení leželo zapomenuto „mezi popelníkem a kávou“ a role tazatel vs. narátor se nezdály platné, ačkoli zde stále byly.

Jsem si dále vědoma, že na řadu mých otázek může být vznesena námitka ve věci jejich relevance s ohledem na účel rozhovoru. Ve chvíli, kdy mi ale narátor velmi otevřeně vyložil i velmi osobní informace o svém životě, např. Andrea P., považovala jsem za naprosto přirozené projevit zájem či účast a položit otázky, které se nabízely a rozvíjely její sdělení dál.¹⁶ V některých případech otázky „od věci“ pomáhaly překonat nervozitu narátora – např. Václav K. Když například Helena B. delší dobu vzpomínala na dědečka, neodváděla jsem ji pryč – ukazovala tím, co sama považuje za důležité a bylo to v danou chvíli vypovídající více než otázky na voličské preference.

2.2.2.3 Role tazatele „insidera“

Roli tazatele „insidera“ považuji za velmi specifickou. Na otázku, zda je to situace výhodnější, či naopak zkresluje úsudek tazatele, je těžké jednoznačně odpovědět. Rozhodně však zkresluje stanovené tematické okruhy. Je v podstatě nemožné vyhnout se otázkám k problémům a jevům, které sám tazatel ve svém okolí vnímá jako významné.

Na jedné straně jsem byla při vedení rozhovorů ve výhodné pozici, rozhovory probíhaly s mými vrstevníky, na druhou stranu mi chyběl přirozený odstup či nadhled od tématu. Se všemi narátory jsem si automaticky tykala, rozhovory probíhaly ve velmi uvolněné atmosféře. Místy natolik, že jsem musela kontrolovat přirozenou tendenci s narátory diskutovat nebo jim předložit protiargumenty jejich tvrzení. Stejně tak jsem si musela hlídat tendenci potvrzovat si prostřednictvím narátorů své vlastní myšlenky a názory, což jsem zmiňovala jako jedno z hlavních rizik orálně historické metody.

¹⁶ KAUFMANN, Jean-Claude. Chápající rozhovor. První vydání. Překlad: Marie Černá. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 60-61.

Výhodou by mohlo být porozumění a vhléd do problematiky. Nejen při oslovování narátorů, ale i při promýšlení okruhů a otázek jsem „profitovala“ z dobré znalosti života a reality příslušníků generace Y. Vzájemné porozumění a sdílení jazykových i sémiotických systémů tak - podle mého názoru - minimalizovalo případné nepochopení některých výpovědí, s nimiž by se případně mohl potýkat tazatel, který není se skupinou narátorů tak spřízněný.

Svou příslušnost ke generaci Y jsem od počátku považovala spíše za výhodu. Oslovovat vrstevníky a mít možnost „vybírat“ narátory ve svém okolí mi pomohlo překonat počáteční ostych. S přibývajícimi rozhovory jsem začala narážet na problém odstupů a pocitu vlastní přílišné zaangažovanosti. Nejvíce jsem se s tímto problémem potýkala ve fázi interpretací, kdy jsem narážela na problém komplikované interpretovatelnosti i vlastních myšlenek a odpovědí na otázky. Jak bych já sama na otázky odpovídala a jak bych chtěla, aby byly interpretovány?

Vzhledem k tomu, že do interpretace orálně historických textů vstupuje mnoho subjektivních prvků, je práce s texty ve své podstatě stejně autorskou činností jako čtení či vytváření jakéhokoli jiného textu, není pozice tazatele a jeho vztah k narátorům v podstatě nikdy problematický, ale vždy klíčový. Svou roli tazatele „insidera“ tak ve výsledku nepovažuji za nevýhodnou ani výhodnou, ale rozhodně za velmi podstatnou pro celé čtení výzkumu. Jedná se spíše než o negativní či pozitivní faktor, o faktor určující.

2.2.2.4 Problémy, etické otázky a otázky relevance

Hlavním problémem při oslovování narátorů byl pocit oslovených osob, že nejsou „relevantními“ pro dané téma. Měli obavy z otázek o historii, obávali se zkoušení či vědomostních otázek, argumentovali tím, že se o dějepis příliš nezajímají, že ze školy všechno zapoměli. Výrazně pozitivněji se k rozhovoru stavěli narátoři, kteří už měli v minulosti jinou zkušenost s obdobným výzkumem – ať už jako respondenti/narátoři (Veronika K.), nebo jako tazatelé/výzkumníci (Alžběta K. či Adam K.). Většina narátorů však rozhovor neodmítla, ač předpokládám, že často nešlo o aktivní zájem o téma, ale spíše o tendenci mi vyhovět a pomoci. Ať byly jejich pohnutky k účasti ve výzkumu různé, nezaregistrovala jsem v průběhu rozhovoru přímý vliv těchto motivací. Někteří narátoři se zpočátku tvářili skepticky, častěji mužští narátoři (např. Vojtěch B. či Marek M.), ale poté, co se podařilo je rozhovorem zaujmout, probíhal dialog bez problémů a velmi interaktivně. S některými potenciálními narátory (či spíše narátorkami) se mi nepodařilo řadu měsíců

sejít a rozhovor s nimi nakonec neproběhl (jak jsem popsala výše), ač se jednalo například spolužáky ze stejného oboru. Možná tím spíše měli obavu z případného „zkoušení“ či usvědčení z vlastní nevědomosti.

Jako jeden ze zásadních problémů a rizik orálně-historické metody vidím hrozbu návodných otázek a bezděčnou tendenci potvrzovat si v rozhovorech, či odpovědích narátorů vlastní hypotézy (viz výše). Obzvláště, když se v rozhovoru ukázalo, že jsem s narátory na „jedné vlně“, snažila jsem se spíše než si „notovat“ nabízet různá „ale“. Přesto vidím jako větší riziko pouštět se s narátorem do polemik, než vyjádřit souhlas nebo něco narátorovi „odkývat“. Stejně tak jsem často v rozhovorech bojovala s nutkáním uvádět informace na pravou míru či narátory doplňovat. V případě, že tápali, nabídla jsem jim nějaké další doplňující informace, či teze, na které mohli reagovat (např. rozhovor s Václavem K.).

Potýkala jsem se s pochybami souvisejícími s riziky manipulovatelnosti textu a závěrů. S možností a rizikem, kdy výzkumník v závěru, ač často nevědomky, manipuluje textem prostřednictvím vybraných citací. Pro každé téma jsem tak v rozhovorech hledala vždy odpovědi všech narátorů, abych mohla adekvátně zastoupit rozličné odpovědi a úvahy.

V citacích z jednotlivých rozhovorů jsem se rozhodla nepřepisovat doslovně, ale po úpravě do spisovné češtiny. Zatímco rozhovory na přiloženém CD jsou přepsány v doslovné formě, včetně nespisovných výrazů či vulgarismů, v samotném textu práce jsem se rozhodla pro jejich „převedení“ do spisovného jazyka, aby nedocházelo k nepřirozenému kontrastu citací se zbytkem textu.

Obava je na místě i z hlediska regionálního zakotvení výzkumu, které jsem zmínila výše. Narátoři sice pocházejí z různých koutů republiky, ale jedná se o jedince dlouhodobě žijící v Praze. Mezi narátory bylo dokonce hned několik jedinců, kteří se v Praze opravdu narodili a žili celý život. Ti, kdo pocházejí z jiných měst, pak většinou plánují v Praze zůstat, někteří z nich zde pracují a všichni zde alespoň tři roky žijí. Výzkum je tak poměrně jasně svázán zejména s hlavním městem. To dává některým otázkám jiné perspektivy – jaké z hlediska našich témat? V Praze sídlí řada institucí věnující se nedávné historii, ať už Akademie věd, Ústav pro studium totalitních režimů či z různých pohledů jednotlivé fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Student či mladý člověk žijící v Praze má tak daleko větší šanci tyto instituce a jejich závěry „potkávat“. Další rozdílností je pochopitelně optika možností. Praha poskytuje velké množství příležitostí k uplatnění na trhu práce. A to i pro jedince zaměřené na specifické oblasti, například kulturu, kterých bylo mezi narátory hned

několik. Mladí lidé žijící v Praze tak mohou být možná optimističtější ve svých vidinách uplatnění ve vysněném oboru než v jiných městech. Nic však není pravidlem, jak ukazuje například rozhovor s Václavem K.

2.3 Vymezení pojmu generace

V odborné literatuře a akademických kruzích se jedná zejména o pojem sociologický a velmi široký. Vzhledem k tomu, že tato práce si neklade za cíl vysvětlit problematiku generací jako takových, zmíním se jen o několika výrazných teoriích a budu se věnovat spíše tomu, jak vnímám generaci já a jak k ní přistupuji v rámci své diplomové práce. V rámci kapitoly „Výchozí situace průzkumu“ se pak zaměřím na diskuzi, která se okolo pojmu tvoří posledních několik let.

K pojmu „generace“ lze přistupovat několika způsoby. Půjdeme-li za etymologickým původem slova, najdeme ho v latině – generare znamená plodit. Slovníkovým významem, či českým synonymem dle autorů slovníků, je slovo pokolení. V nejpoužívanějším online slovníku cizích slov na českém internetu se dozvíme následující: *„pokolení; soubor osob narozených a žijících přibližně ve stejné době; potomstvo jedné dvojice rodičů; soubor současně žijících jedinců téhož druhu; příslušnost k typu technických zařízení určité vývojové etapy.“*¹⁷ Tato definice podle mého názoru zdaleka nevystihuje všechno, co slovo „generace“ pojímá, ani pak smysl, ve kterém jej běžně užíváme.

V mém chápání má pojem „generace“ minimálně dva výklady. Jedním je ten rodinný, či řekněme archaický, tedy skutečně generace „otců a synů“. Je to generace následujících pokolení v rámci rodinné časové osy. Jednotlivá patra v rodokmenu tvoří jednotlivé generace. Tento výklad nepovažuji za chybný, ale za velmi individuální a úzký a v podstatě praktický. Platí, podle mého názoru, vždy jen v rámci dané rodiny, či úzké skupiny jedinců. Tento výklad generace vychází z historie, i proto ho považuji za trochu archaický, nikoli proto, že bych měla dojem, že již není funkční. Je to v podstatě kvantitativní pojetí, je zde patrná tendence vymezit lidský život „od – do“, tendence vypočítat, rozvrhnout, očíslovat. Karl Mannheim, autor jednoho ze zásadních sociologických textů na téma „generace“ – „Das Problem Der Generationen“¹⁸, označuje toto pojetí jako pozitivistické. *„V tom, že existuje život, smrt a omezené, číselně vyjádřitelné trvání života, že v určitých odstupech generace střídá generaci, v tom se*

¹⁷ http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=generace&typ_hledani=prefix

¹⁸ Text z roku 1964, v práci využívám překlad z odborného časopisu Sociální studia.

pozitivistovi jeví rámcová forma našeho osudu jako uchopitelná a co víc, jako matematicky definovatelná. “¹⁹ Do opozice vůči tomuto přístupu staví pojetí historicko-romantické.

Druhou možností je nahlížet generaci v kontextu současnosti, dnešní společnosti a jejich možností. Souhlasím s tvrzením, že čím rychleji se společnost vyvíjí, tím rychleji se střídají generace. „...v okamžicích historických zlomů a zvrátů, kdy se lámou tektonické vrstvy společnosti, stačí jen několik málo let, často třeba dva tři roky, aby se generační pocit změnil, aby lidé téměř stejně staří patřili vlastně už ke dvěma různým generacím. Ale nejen to. Tak jako se v takových chvílích jedna generace vnitřně rozpadá, (...) je těžké vést přesnou dělicí čáru mezi ní a generacemi ostatními (...). Generace se překrývají, obraz se stává plastickým, trojrozměrným, jen to slovo generace nemusíš měnit.“²⁰ Tento přístup má v Mannheimově pojetí blíže svou kvalitativní formou právě k historicko-romantické „německé“ větvi. V tomto pojetí se „otázka generací stává záležitostí existence neměřitelného, čistě kvalitativně uchopitelného času vnitřního.“²¹

Dalším faktorem, který Liehm nezmiňuje a Mannheim jej řadí do pozitivistického přístupu, jehož základní měřicí jednotkou je pokrok, jsou také technologické inovace. Technologie a jejich vývoj způsobují, že děti, které se rodí dnes, vyrůstají ve velmi odlišných technologických a komunikačních standardech než jejich o pět či o sedm let starší sourozenci. Vliv technologií na vývoj dítěte, který dosud neznáme a lze ho jen odhadovat, možná bude v nejbližších několika generacích rýsovat přesnější dělicí čáru mezi jednotlivými generacemi, než je tomu dnes. V tomto smyslu se lze přiklonit k pozitivistickému přístupu.

V minulosti (zejména před technologickým boomem Velké průmyslové revoluce) se velmi pravděpodobně obě pojetí generace mohly překrývat. Technika výrazně „nepředbíhala“ běžnou generační výměnu, např. v minulosti i několik generací mohlo využívat stejnou techniku v zemědělství, zato v technicky progresivnější době se tyto technologie mohly v rámci „rodové generace“ vystřídat i několikrát.

Řekněme, že zcela respektujeme tyto dvě roviny „generace“. Generaci rodovou, jejímž prostřednictvím v podstatě uznáváme stále určitým způsobem fungující instituci klasické rodiny, která se i v dnešní době mění jen zvolna. Pojetí generací jako střídajících se pokolení je, mám dojem, potřebné, už kvůli stále existující potřebě či nutnosti vymezit se vůči generaci svých rodičů, případně předávat určité rodinné dědictví „z generace na

¹⁹ MANNHEIM, Karl. Problém generací. Sociální studia. 2007, roč. X., č. 1-2, s. 12.

²⁰ LIEHM, Antonín. Generace. První vydání. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 9-10.

²¹ MANNHEIM, Karl. Problém generací. Sociální studia. 2007, roč. X., č. 1-2, s. 15.

generaci“. Tato tendence není potřebou vyjádřit se vůči generaci předcházející v onom „technologickém“ či „společenském“ smyslu slova, ale právě vůči generaci svých vlastních otců a matek (a naopak), ve které na jednu stranu cítíme jisté následovnictví a kontinuitu, na druhou stranu potřebu se odlišit a vymezit. „*Naše generace prošla naprosto protichůdnými zkušenostmi. (...) Mladí lidé byli vždycky netolerantní, což je zdravá reakce na konvenci.*“²² Je to jeden z aspektů, který stále drží „archaičtější“ způsob nazírání na generace „při životě“.

Podstatným momentem při dělení jednotlivých generací tak, jak se tomu budu věnovat v následujících kapitolách, je historie. Právě specifika daného regionu považuji za opomíjená v nazírání celého tématu. V tomto považuji za určité průkopníky Williama Strausse a Neila Howea, kteří se zaměřili na generace v historii USA a rozdělili je od roku 1433 po generaci Z. Svě poznatky shrnuli v knize *Generation*²³ v roce 1991 a teorii dále rozvíjeli. Krom generací, které trvaly v jejich pojetí většinou okolo dvou dekad, zde shrnuli také čtyři archetypy, které se podle nich v historii opakují v pravidelné návaznosti - vymezují se vždy oproti generaci předchozí. Vzniká jakýsi kruh, který se stále opakuje. Jedná se o poněkud schematický model, který může, podle mého názoru, vyhovovat zejména těm, kdo preferují pozitivistický a konzervativnější přístup. Považuji ho však za zajímavý s ohledem na vůdčí pozici historického kontextu, ve kterém se generace rodily.

Proč se vůbec otázkou generací zabývat? Například podle Mannheima je to nezbytné, pokud chceme porozumět vnitřní struktuře rozličných hnutí a směrů.²⁴ Zabýváme-li se do hloubky snad jakoukoli oblastí humanitního zaměření, například v oblasti kultury, budeme se s termínem „generace“ potkávat pravidelně, například „ztracená generace“, „generace beatníků“, „generace punku“ aj.

Osobně respektuji oba zde popsané přístupy, ačkoli přirozeně jsou mi bližší kvalitativní přístupy. Nesmí se zároveň zapomínat na to, že se různé generace v životě setkávají a konfrontují, nikoli nahrazují v návaznosti na časové ose. Žijí vedle sebe v produktivním věku i desítky let. Konfrontují se ve svých přístupech k umění, technologiím i osobnímu životu.

Dalším aspektem teorií generací je sounáležitost, kterou k sobě příslušníci generace cítí. Kde se bere kolektivní sebeidentifikace příslušníků generací? Podle sociologa

²² Josef Škvorecký in LIEHM, Antonín. *Generace*. První vydání. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 86

²³ STRAUSS, William. HOWE, Neil. *Generations: The History of America's future, 1584 to 2069*. 1st Quill ed. New York: Quill, 1991. ISBN 06-881-1912-3.

²⁴ MANNHEIM, Karl. Problém generací. *Sociální studia*. 2007, roč. X., č. 1-2, s. 19.

Michaela Corstena je to v první řadě ve struktuře příležitostí – jen lidé narozeni v podobném čase mohou prožít určité zkušenosti. Dále shoda v určitých interpretačních principech, jinými slovy například v sémiotických systémech a také v konjunktivních zkušenostech, tudíž ve zkušenostech, kterých se osoby skutečně účastnili.²⁵ Zároveň Corsten považuje za velice určující aspekt kulturu mládeže dané generace, což sdílím. Stejně tak považuje právě období adolescence za důležité pro krystalizaci generačního sebezpojetí.²⁶

V práci s narátory jsem se snažila termín „generace“ nijak blíže nespecifikovat či nevysvětlovat a dát jim tak prostor pojmout ho po svém, což se také dělo – více v příslušné kapitole výzkumné části.

2.3.1 Generace Y

Spíše než literatura se snaží popsat generaci Y média. Také proto v bibliografii mé práce najdete řadu takových zdrojů. Jen za celý rok 2015 se spojení „generace Y“ vyskytlo v médiích ve více než 500 mediálních výstupech²⁷. V roce 2016 už jich bylo téměř 700²⁸. Média se věnují jak jejich uplatnění na trhu práce, požadavkům v bankovním sektoru, dopravě i ve službách obecně, tak jejich postojům a životním pocitům. Ukazuje se, že zvýšená diskuze o generaci, která právě nyní nastupuje na trh práce, není zdaleka jen fenoménem České republiky. Generaci Y či „mileniálům“ (jak se obvykle generace pojmenovává v západních médiích) věnují média zvýšenou pozornost na celém světě.

Například britský The Guardian se generaci Y věnuje důkladně ve všech možných oblastech: způsobu života, bydlení, vztahům s rodiči (s takzvanou generací „baby boomers“), vztahům k práci a řadě dalších. Jakousi esencí všech perexů může být: *„Mileniálové jsou obviňováni z lenosti, sebestřednosti, zhýčkanosti z politické apatie, narcismu, neschopnosti fungovat bez smartphonu, z neschopnosti dospět a přijmout závazky.“*²⁹ The Guardian také upozorňuje na to, že „posedlost“ touto generací je celosvětová a v jednotlivých zemích ji pojmenovávají různě. V Polsku je to například

²⁵ CORSTEN, Michael. Čas generací. Sociální studia. 2007, roč. 10, X., č. 1-2, s. 53-54.

²⁶ CORSTEN, Michael. Čas generací. Sociální studia. 2007, roč. 10, X., č. 1-2, s. 56-58.

²⁷ Zjištěno za pomoci mediálního vyhledávače Newton Media Search dne 21. 8. 2016

²⁸ Zjištěno za pomoci mediálního vyhledávače Newton Media Search dne 14. 6. 2017

²⁹ Lyons, dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/07/millennials-generation-y-guide-to-much-maligned-demographic>. (cit. 7. 3. 2016).

„Generace Jana Pavla II.“, v Japonsku je to generace „nagara-zoku“ (lidé, kteří dělají vždy dvě věci najednou), v Norsku je to „vážná generace“ (Generation Serious) a tak dále.³⁰

Zatímco ve světě pramení fascinace a zaujetí generací Y zejména z toho, že se jí přiznává právo na odlišnost (jedná se o první generaci, která svůj školní věk strávila u počítače a pubertu s mobilním telefonem v ruce), v českých podmínkách má tato generace ještě jeden prim. Po dvou světových válkách a čtyřiceti letech vlády jedné strany se jedná o první generaci, která se rodí do svobody a celý svůj dosavadní život v demokracii také prožila.

Další rozdíly panují ve věkovém ohraničení generace. Zatímco západní státy zpravidla zařazují do generace Y jedince narozené v osmdesátých letech (někdy dokonce i v 70. letech), v našem prostředí se setkáváme s užším vymezením. S ohledem na historický kontext našeho regionu to dává smysl. Osobně se k užšímu vymezení kloním i s ohledem k využívání technologií a jejich roli v životě generace Y.

Pro výzkumné účely této práce jsem generaci Y vymezila jako jedince narozené od druhé poloviny osmdesátých let do poloviny let devadesátých. Hranice generace nejsou v mých očích nepropustné, přesto mám-li je stanovit přesné ročníky, pak to bude rozmezí let 1987 až 1995. Spodní hranici jsem určila s ohledem na to, že člověk narozený v tomto roce nestihl projít v socialismu žádnou resocializační institucí. Horní hranici jsem stanovila s ohledem na rozšíření technologií. Generace Y usedla k počítačům ve školním věku a své dospívání strávila na prvních chatech a fórech. Fenomén Facebooku a jiných sociálních sítí ji potkal ve středoškolském věku. Moje věkové vymezení se tak téměř překrylo s vymezením na české Wikipedii, kde se mimo jiné píše „*Generace Y je pojem, který se poprvé objevil v srpnu 1993 v časopisu Advertising Age, přičemž popisoval generaci dětí narozených v letech 1986 až 1995.*“³¹ Zdá se, že se ve svém pojetí vracím k původnímu významu označení.

Oproti tomu generace Z, která následuje, se setkává se sociálními sítěmi už ve školním věku a útlé dětství v podstatě tráví s mobilním telefonem v ruce, tím si tato generace vysloužila přezdívku „digital natives“, neboli „digitální domorodci“, což je pojem který zavedl Marc Prensky v kontextu technologické transformace vzdělávání. Prensky tuto generaci současných studentů „digital natives“ postavil do opozice vůči „digital immigrants“, lidem, pro které digitální jazyk není přirozený a snaží se prostředí spíše

³⁰ Lyons, dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/08/generation-y-curling-or-maybe-what-the-world-calls-millennials>. (cit. 8. 3. 2016).

³¹ Generace Y [online], poslední aktualizace 12. 5. 2016 21:59 [cit. 22. 8. 2016], Wikipedie. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Generace_Y.

přizpůsobit a neztratit přehled. Jsou to zástupci generace, která ještě vyrůstala v analogovém světě.³² V našem prostředí je s generací Z spojen hlavně fenomén „youtuberingu“³³ a trend vlogů³⁴ obecně. Ten v menší míře oslovil i mladší ročníky generace Y. K těmto dvěma pojmům a k otázce, zda je generace Y také částečně „digital native“, se vrátím v příslušné kapitole interpretací své práce.

Fenomén rozdělování a pojmenovávání generací nevznikl až s generací Y. Také generaci X, tedy generaci předcházející se věnovala zejména na Západě nemalá pozornost. Diskuzi pomohl otevřít román Douglase Couplanda – „Generace X: Vyprávění pro akcelerovanou kulturu“, který vypráví o mladé trojici příslušníků zmíněné generace na přelomu 80. a 90. let, kteří hledají své místo ve světě a bouří se proti zaběhlým modelům a stereotypům. Posléze vznikl také fenomén „generačních seriálů“, které se snažily zachytit životní styl a problémy, se kterými se generace mladých lidí potýká. Do jisté míry byl průkopníkem seriál „Beverly Hills 90210“, který se začal vysílat v roce 1990. Ukazoval lehce idealizovaný život středoškoláků a nástrahy jako alkohol, drogy či nechráněný sex. Ze středoškoláků udělal velmi obecnou skupinu a řešil také velmi obecné problémy, které byly založené na modelu „když neposlechnete rodiče, špatně to dopadne“. Potom přišel zlom v podobě seriálu „Přátelé“, deset řad tohoto seriálu udělalo z generace X (neboli „generace MTV“, jak se v USA vžilo) fenomén. S podobným tématem se potýká například i film Kevina Smithe z roku 1994 „Clerks“ o dvojici mladých „flákačů“.³⁵

Generace Y, neboli milleniálové, na seriálu „Přátelé“ vyrostla. Sitkom poměrně konzervativní televize NBC nepřinášel kontroverzní témata, byl středostavovskými umírněný a nijak se nesnažil reflektovat tehdejší klubovou kulturu mladých lidí. To se ještě silněji ukázalo, když se sitkom začal od roku 1998 potkávat na obrazovce se seriálem „Sex ve městě“. Ten se zaměřoval na příslušnice generace X a nastavil nové mantinely v tématu ženské sexuality.³⁶ Emancipaci pak dokonal seriál „Girls“³⁷, který je dějem také ukotven v New Yorku a sleduje generaci Y. Tu, která vyrostla právě na výše zmíněných seriálech a která žila v iluzi, že „všechno bude fajn“. Realita se ale ukazuje komplikovanější.

³² Marc Prensky, „*Digital natives, Digital Immigrants*“ dostupné z:

<http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (cit. 26. 6. 2017)

³³ „Youtubering“ či „youtuberství“ – fenomén spojený s rostoucí popularitou a vlivem influencerů z kanálu YouTube na mladou generaci. Je založen na tvorbě specifického obsahu, který se šíří všemi kanály sociálních sítí. V českém prostředí patří mezi nejvýraznější zástupce Jirka Král, Teri Blitzen či Viral Brothers.

³⁴ Vlog – termín užívaný pro video blogy

³⁵ BLÁHOVÁ, Jindřiška. Televize X. Respekt. 2017, roč. XXVIII., č. 13, s. 54-55. ISSN 0862-6545.

³⁶ Tamtéž

³⁷ Seriál HBO (2012-2017).

Lena Dunham³⁸ ztvárnila nejen hlavní roli v seriálu „Girls“, který má potenciál stát se kultovním, ale je také jeho scenáristkou a režisérkou. Ukazuje mladé ženské hrdinky, které se hledají, ale jejich cesta k nalezení je složitá, snaží se být ekonomicky nezávislé na rodičích, ale daří se jim to jen se střídavým úspěchem, snaží se najít lásku a skvělou práci, tak jak o tom vždy četly a viděly v televizi, ale naráží i na své vlastní rezervy. Seriál „Girls“ považují za velice podařenou generační výpověď jakéhosi „globálního mileniála“. Postavy se zde potýkají s řadou problémů, které jsou tématem i u současných českých vysokoškoláků (a nepochybně i jinde, díky technologiím se některé problémy mladých lidí stávají téměř globálními).

2.3.2 Generace rodičů

Generace rodičů naší generace Y nebyla zdaleka podrobena tolika zkoumáním. Nevznikaly o ní seriály a ani filmy, které by nabízely nějakou „generační výpověď“. Kdo byly a jsou „Husákovy děti“? Zatímco generace X, kterou bych v kontextu svého výzkumu vymezila zhruba ročníky 1976 až 1985, za sebou měla v roce 1989 většinu základní školy, „Husákovy děti“ – jak budu nazývat generaci rodičů zástupců generace Y – byli veskrze dospělí mladí lidé. Jedná se o potomky silných poválečných ročníků, v Západních zemích běžně nazývané „baby boomers“.

Velká populační vlna, která dosáhla svého vrcholu v roce 1974, bývá vysvětlována jako úspěch normalizační politiky (novomanželské půjčky, příspěvky na dětské ošacení, atd.), skutečností ale také je, že se jedná o potomky silných poválečných ročníků. Stát vynakládal v příspěvcích rodinám 3,5 % národního důchodu ročně, což vedlo k tomu, že se v 80. letech podpora musela postupně snížit. Uvolnila se také státní politika v otázce umělých přerušení těhotenství – v roce 1988 končilo 42 % všech těhotenství potratem.³⁹ To mimo jiné naznačuje, že do dospělosti dorostla nová (a jiná) generace.

„Kolem poloviny 80. let vstupuje do života nová generace, jejíž příslušníci vyrůstali a byli vychováni v reálném socialismu. Po porážce obrodného procesu neprošli takovým zklamáním jako jejich otcové a socialismus pro ně nebyl ideálem, za který by byli ochotni se angažovat.“⁴⁰ Otáhal také popisuje frustraci této mladé generace, která ji značně odlišovala od generace starší, která veskrze propadala rezignaci a přizpůsobení. *„Moje*

³⁸ Lena Dunham (*1986) – americká scenáristka, režisérka a herečka

³⁹ Květa Jechová, „Postavení žen v Československu“ in TŮMA, Oldřich. VILÍMEK, Tomáš. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 221-222.

⁴⁰ OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti*. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 441.

*generace se ovšem cítí nejen zklamaná, ale i zaskočená. Nenachází prostředky a možnosti, jak uplatnit a realizovat svůj názor, svoje sny. Je to generace tragická a přitom snad i důvěřivá.*⁴¹ Popisuje Dominik Tatarka, zástupce starší generace v roce 1967.

Tento generační rozpor je vidět například jednoznačně i v undergroundu, kde starší a mladší generaci spojuje už jen opozice vůči establishmentu.⁴²

Rebelující postoj, který obrazně vzato dohnal generaci „Husákových dětí“ na demonstrace v roce 1989, už se ale vytrácí optikou generace Y, jejich dětí. Rozdíl mezi svou generací a generací svých rodičů vidí narátoři například *„Ve svobodě uvažování a toleranci. (...) Generace mých rodičů je taková těžká a zkostnatělá, velmi komplikovaně reaguje na to, jak se ten svět proměňuje.*⁴³

Pro rodiče jednotlivců z generace Y bylo mimo jiné určující i to, že prošli za reálného socialismu základní, střední a někteří z části či zcela i vysokou školou. Komunistický režim měl systémově silné nástroje pro indoktrinaci mládeže svou ideologií. Zatímco některé prameny vnímají tento vliv jako zásadní a v 70. letech tomu tak skutečně být mohlo. *„Záměrem mocenských orgánů bylo nenechat mladým lidem žádný prostor k seberealizaci, který by se vymykal jejich kontrole; zajistit ji měly jednotné organizace jako Pionýr a SSM.*⁴⁴ V letech osmdesátých moc těchto organizací slábla a měnila se často na pouhou formalitu. Všechny organizace typu Jiskra, Pionýr i Svaz socialistické mládeže (dále jen SSM) byly v podstatě povinné. Ke členství v těchto organizacích se přihlíželo při přijímání na vysoké školy, jinak bylo zcela formální. Snaha z těchto organizací vystoupit většinou díky zásahu pedagogů neměla negativní důsledky.⁴⁵

Z vyprávění studentů však na druhou stranu vyplynulo, že např. v osmdesátých letech SSM nejen na vysokých školách prakticky nevyvíjel žádnou činnost, ale ještě se pod jeho záštitou pořádaly hudební koncerty, které by jinak bylo jen stěží možné realizovat.⁴⁶

„Taktěž nelze zapomenout na snahu o uniformitu vzhledu dětí i mládeže, k čemuž zase patřilo třeba stříhání vlasů na přijatelnou délku nebo zákazy nošení triček s cizími

⁴¹ Dominik Tatarka in LIEHM, Antonín. *Generace*. První vydání. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 167.

⁴² OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti*. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 441-442.

⁴³ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

⁴⁴ OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968-1989*. První vydání, Praha: Dokořán, 2003, s. 58.

⁴⁵ OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968-1989*. První vydání, Praha: Dokořán, 2003, s. 58-59.

⁴⁶ OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968-1989*. První vydání, Praha: Dokořán, 2003, s. 58-59.

*nápisy.*⁴⁷ Snaha o uniformitu stran většinových preferencí a vkusu už ale v 80. letech notně ztrácela dech a atmosféra se v tomto ohledu uvolňovala. Jak vzpomíná například jedna z narátorek, její rodiče vynakládali velké úsilí, aby si kreativně vylepšili šatník a tím se odlišili, další z narátorů vzpomíná například na to, že otec nosil dlouhé vlasy.

Ve svých rozhovorech s narátory jsme probrali, jaký náhled na dobu před rokem 1989 mají jejich rodiče dnes, a jak o době mluví, je-li pro ně vůbec tématem. Do jaké míry tímto názorem a zkušenostmi ovlivnili své děti. A jaký vztah mají generace mezi sebou? A hraje tam nějakou roli to, že rodiče dospěli v „jiné době“?

2.4 Výchozí situace výzkumu

V této kapitole se budu věnovat stručně diskuzi, která provází otázku generací zhruba poslední desetiletí. Vzhledem k tomu, že se jedná o diskuzi rozsáhlou, zaměřím se zejména na přístupy a otázky relevantní pro oblast mého bádání, případně ty, které mě zaujaly. V podkapitolách se budu věnovat výzkumům.

V první podkapitole se budu věnovat průzkumům, které vznikly v souvislosti s generací Y v posledních několika letech. Zmapuji tak stručně, jaká je výchozí situace mého vlastního výzkumu. V další podkapitole budu pracovat s archivními zdroji a pokusím se krátce pojednat o tom, jak a jakými výzkumy v oblasti mládeže se zabývaly instituce před rokem 1989. Což bude zajímavé pro celkový obraz rozdílnosti ve vnímání mládeže dnes a v době, na kterou se zaměřuji – v rozmezí let 1948 až 1989.

V posledních deseti letech zažívá diskuze ohledně generací renesanci, alespoň podle sociologa Michaela Corstena. Vzepětí zájmu o tuto problematiku podle něj souvisí, mimo jiné, s vymizením sociálních konfliktů, tedy tříd. Oslabily se kategorie jako „sociální původ“, což souvisí s „koncem socialismu“ jako alternativním modelem společnosti. Tohle všechno vedlo k rozvíření diskuzí na „generační“ témata.⁴⁸

2.4.1 *Dosavadní výzkumy zaměřené na generaci Y*

V této kapitole se budu věnovat průzkumům a výzkumům, které v posledních letech na téma generace Y proběhly. Mediálnímu obrazu generace Y jsem se do určité míry věnovala v kapitole „Generace Y“.

Dosud se realizovalo několik velkých kvantitativních průzkumů zaměřených na generaci Y. Nejčastěji pak na to, jak generace konzumuje obsah, na jakých platformách ji

⁴⁷ DRDA, Adam. MLEJNEK, Josef. ŠKODA, Stanislav. *Mýty o socialistických časech*. První vydání. Praha: Člověk v tísní, o. p. s. 2010, s. 9.

⁴⁸ CORSTEN, Michael. *Čas generací*. Sociální studia. 2007, roč. 10, X., č. 1-2, s. 45.

nejlépe oslovit, jak jí nabízet zboží a služby. Zejména firmy a značky si totiž nevěděly s touto novou generací rady – běžné reklamní postupy přestávaly fungovat a komunikaci bylo třeba postupně přesunout do online světa, do přirozeného prostředí generace Y. Většina dosud realizovaných průzkumů sloužila hlavně marketingovým oddělením velkých firem.

Průzkum tohoto typu za sebou má například společnost PR.Konektor⁴⁹ nebo výzkumná agentura Ipsos Czech Republic⁵⁰. Nemálo společností si nechalo udělat také průzkum, jak příslušníky generace Y získávat jako zaměstnance, jak s nimi nejlépe pracovat a udržet si je. Takovým průzkumem disponuje například poradenská firma Deloitte⁵¹, která v roce 2014 zkoumala, jak nejlépe pracovat se zaměstnanci této nové generace, jaké benefity jim poskytovat a jak je motivovat.

Zejména těmito tématy se zabývaly také diplomové práce, které dosud ke generaci Y vznikly. V roce 2015 například obhájila Kateřina Kebzová na Filozofické fakultě UK práci na téma „Preference generace Y v oblasti pracovních podmínek“⁵², na podobné téma se zaměřila Lucie Jobová, která v Brně obhájila diplomovou práci s názvem „Pracovní motivace Generace Y“⁵³. Podobné práce jsem našla i na dalších vysokých školách. Ukazuje se tak, že generace Y je poměrně dobře zmapovaná z hlediska andragogiky. V roce 2009 se nastupujícím fenoménem zabývala z hlediska marketingu Kathryn Havlová⁵⁴ na Vysoké škole ekonomické v Praze, rok poté se specifitější oblastí marketingu zabývala na Masarykově univerzitě Kateřina Vašíňová⁵⁵, ta se neomezila jen na české prostředí. Práce podobného záběru, na který jsem se rozhodla zaměřit, tak dosud nevznikla, navzdory mediální popularitě.

Zatím nejrozsáhlejším průzkumem tohoto typu byl ten s názvem „Generation what“, který v České republice realizovala Česká televize a Český rozhlas. Jedná se o

⁴⁹ Průzkum s názvem „Milleniálové“ vznikl v roce 2016 ve spolupráci s NMS Market Research a zaměřil se na různé oblasti služeb a konzumace obsahu. Více na: millenialove.cz

⁵⁰ Výzkumná agentura Ipsos v roce 2011 zavedla generaci y jako regulérní cílovou skupinu, kterou mohou zadavatelé při výzkumech zvolit. Pro marketingové účely ji vymezili širěji – ročníky 1976 – 1995, což podle mého názoru, neslouží dobře ničemu, krom zkoumání hlavní ekonomické síly trhu, jakou tato skupina z hlediska nákupních zvyklostí a tržní síly je.

⁵¹ Více o průzkumu zaměřeném na HR problematiku: <https://www2.deloitte.com/cz/cs/pages/about-deloitte/articles/news-pruzkum-generace-y.html>

⁵² KEBZOVÁ, Kateřina. Preference generace Y v oblasti pracovních podmínek: bakalářská diplomová práce. Praha: Karlova univerzita, Filozofická fakulta, 2015. Vedoucí diplomové práce Miroslava Dvořáková.

⁵³ JOBOVÁ, Lucie. Pracovní motivace Generace Y. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2015. Vedoucí diplomové práce Jiří Winkler.

⁵⁴ HAVLOVÁ, Kathryn. Generace Y v komerčních komunikacích: diplomová práce. Praha: Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, 2009. Vedoucí diplomové práce Jiří Mikeš.

⁵⁵ VAŠÍNOVÁ, Kateřina. Evropská generace Y v kontextu destinačního marketingu: diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, 2010. Vedoucí diplomové práce Martin Šauer.

průzkum, který iniciovala France Televisions a proběhl v 15 evropských zemích. Ve všech se přitom pracovalo se stejnými dotazníky, které sestavili sociologové. Výstupem z výzkumu má pak být připravovaný dokument České televize o české generaci Y a dokument, který má mapovat společné celoevropské výsledky.

Průzkum „Generation what“ se zaměřil na životní styl, hodnoty, budoucnost i ekonomické faktory. Skutečně generaci Y živí rodiče? Vidí generace Y svou budoucnost pozitivně? Cítí se připraveni vzdělávacím systémem? Cítí velké sociální rozdíly ve společnosti? V celkem 148 otázkách se ptají i na názory na věrnost, sexuální orientaci či počet tetování. Průzkum celkem komplexně postihuje většinu oblastí života dnešního mladého člověka. Vzhledem k mezinárodnímu charakteru průzkumu však nepostihuje národní specifika. Nevěnuje se tak například otázce historie dané země a nijak ji nereflektuje.

Průzkum „Generation what“ je doplněný také o „kvalitativní“ videorozhovory, i zde ale respondenti odpovídají na otázky s možnostmi. Průzkum také pracuje s deníčkovou metodou. Kompletní výsledky však přinese až dokumentární film České televize.

Za hlavní slabinu projektu tak považují zejména „rezignaci“ na historická a sociálně-politická specifika konkrétních regionů. Právě neprozkoumanost této oblasti („historického“ dědictví či řekněme „backgroundu“ české generace Y) mě motivovala k této práci. Zdá se, že téma generace Y je totiž natolik globální, že se jen málo mluví o specifikách v historicko-kulturním kontextu jednotlivých zemí. O generaci Y se mluví stejně ve Francii i v České republice. Média mezi sebou přebírají studie, průzkumy i závěry a vzniká tak nikoli obraz generace Y, která vedle nás skutečně žije, ale globální obraz mladého člověka své doby. Historický kontext života členů této generace, zvláště v době v podstatě bez informačních omezení, přitom považují za velmi formující a zásadní. Ať přiznaně, či nikoli. Jiný postoj k nacionalismu bude mít například mladý člověk z Německa, kde se zdejší vzdělávací systém velice důsledně věnuje reflektování nacistické minulosti země, a jiný ho bude mít člověk vyrůstající v některé ze zemí bývalé Jugoslávie, která dlouho neměla možnost vlastního sebeurčení. Stejně rozdílní pak z principu musí být lidé, jejichž rodiče vyrůstali na různých stranách železné opony.

Z těchto důvodů jsem se rozhodla věnovat ve svých rozhovorech zejména otázkám nedávné minulosti, postojům k ideologiím a vlivu vzdělávacího systému i rodiny na tvorbu těchto názorů. Rozhodla jsem se věnovat zejména tomu, co je pro českou generaci Y specifické v online globální vesnici jejich vrstevníků. V těchto otázkách vstupuji na dosud neprobádanou půdu.

2.4.2 Výzkumy zaměřené na mládež před rokem 1989

I před rokem 1989 se režim zabýval tím, jaké názory mladí lidé mají, a považovali toto téma za důležité. Ústav pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu (dále jen ÚVVM) se tomuto tématu věnoval opakovaně, jak dokládají zprávy z výzkumů dostupné v Ústavu pro soudobé dějiny AV.

Věková skupina 15 až 29 let se v průzkumech zpravidla objevovala, vzniklo také několik zpráv zaměřených přímo na mládež, pravidelně pak na volný čas a činnost v mládežnických organizacích⁵⁶. Jednalo se většinou o dotazníkovou formu výzkumu doplněnou strukturovanými rozhovory.

Závěrečná zpráva výzkumu „Mládež a společnost“ z roku 1974 ukazuje velmi dobře, jaký je rozdíl mezi dnešní mládeží a mladými lidmi v té době už dle výchozí životní situace. Ukázalo se, že tři čtvrtiny lidí ve věku 15 až 29 let už pracují, 30 tisíc žen se stalo matkami před dvacátým rokem života, 40 procent dotázaných již uzavřelo sňatek. Téměř třetina těchto mladých lidí již bydlí „ve vlastním“, dvě třetiny u rodičů a zanedbatelné číslo v nájmu. V celkovém počtu respondentů výzkumu bylo jen 6 procent členy KSČ, a to zejména starší respondenti. To je poměrně malé číslo, více jak polovina však byla členy SSM.⁵⁷

Dotazování na názorové hodnoty ve výzkumu z roku 1974 bylo velice schématické. Stejně tak odpovědi. Pro mladé lidi bylo nejdůležitější zdraví, práce a nalezení vhodného partnera. Za problém ve společnosti považovali malou šanci na dosažení vyšší životní úrovně a nedostatek volného času. Přičemž předpokládám, že řada respondentů mého vlastního „dnešního“ výzkumu by v baterii možností volila velmi podobně. Lze to brát tak, že v řadě oblastí se mladí lidé dnes tolik neliší.

Normalizační výzkumy veřejného mínění také narážely na problém s dotazovanými. Například výzkum z roku 1975 hned v úvodu uvádí, že požádali o rozhovor „2470 respondentů, z nichž 487 výzkumný rozhovor odmítlo. Z tohoto důvodu je nutné brát výsledky průzkumu s určitou rezervou.“⁵⁸ Mezi důvody odmítnutí pak dominovaly obavy z případného postihu a nedůvěra v anonymitu průzkumu, což dobře ilustruje atmosféru 70.

⁵⁶ Archiv není kompletní, nelze tedy říci, od kdy se režim těmito tématy zabýval. Pro mé účely však výzkumy ze 70. a 80. stačily. Lze říci, že jsou to výzkumy z období, kdy byly v kategorii mládeže rodiče generace Y.

⁵⁷ Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež a společnost. ÚVVM, 1974: 8-11

⁵⁸ Závěrečná zpráva z výzkumu: Světový názor občanů. KVVM, 1975: 8

let. O stejném problému hovoří i další zprávy, například v průzkumu z roku 1975 na téma „Politická informovanost občanů“.

Zatímco průzkumy let 70. se zaměřovaly hlavně na výchozí pozici mladých lidí při vstupu do „dospělého života“ a na jejich možnosti ohledně bytové situace či zakládání rodiny, výzkumy let osmdesátých šly do větší hloubky z hlediska ideologického. Otázka hodnot se už neomezovala jen na rodinu, partnera a práci, ale snažila se lépe postihnout celý život mladého člověka.

V 80. letech se výzkumy zaměřovaly výrazněji na názorovou orientaci mladých lidí, což dokládají minimálně studie z roku 1980 a 1984 s názvy „Mládež ČSS a její světonázorová orientace ve vztahu k některým hodnotám“ a „Některé otázky světonázorové problematiky československé mládeže“. V 80. letech se tak názory mladých lidí stávají „samostatnou“ a daleko rozsáhlejší problematikou.

„Význam této problematiky se zvyšuje v situaci, kdy ve společnosti roste důležitost subjektivního činitele, zejména míra uvědomění tříd a sociálních skupin socialistické společnosti, promítající se v jejich jednání,“⁵⁹ píše se v úvodu jednoho z výzkumů. Právě úsilí Komunistické strany o výchovu a formování „kvalitativně nového člověka, který je rozhodující silou v boji o komunistický zítřek“ je rozhodujícím impulzem a výchozím bodem těchto výzkumů.

„Světový názor“ měl v roce 1980 dle institucí tři různé podoby – marxistický, náboženský či jiný. Mladým lidem se ve výzkumu také přiznávalo práva na odpověď nejistou - dosud není rozhodnut.⁶⁰ V roce 1984 už výzkum sledoval širší spektrum světonázorové orientace, a to marxistickou (přijetí „vědeckého světového názoru“) a dále tendence k religiozitě, k liberalismu, k utilitarismu a také k apolitičnosti. Kdybych měla srovnat tuto škálu s dnešní názorovou různorodostí, musela bych ji shledat nedostatečnou. Zároveň je pravděpodobné, že zcela nepokryla názorové spektrum ani v osmdesátých letech.

„Podle výsledků šetření se polovina respondentů (48 %) hlásí k marxismu-leninismu, třetina (34 %) přiznává, že „neví“, že dosud „není rozhodnuta“. Zbývající část mladých lidí se přihlašuje k náboženskému (10 %) nebo „jinému“ (8 %) světovému názoru.“⁶¹ Zajímavou skutečností je také fakt, že mezi vysokoškoláky byl nejvyšší počet těch

⁵⁹ Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež ČSSR a její světonázorová orientace ve vztahu k některým hodnotám. ÚVVM, 1980: 1

⁶⁰ Závěrečná zpráva z výzkumu: Světový názor občanů. KVVM, 1975: 8

⁶¹ Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež ČSSR a její světonázorová orientace ve vztahu k některým hodnotám, 1980: 46

s marxisticko-leninským zaměřením. Celých 73 procent mladých lidí souhlasilo s vedoucí úlohou komunistické strany.

I v následujícím výzkumu v roce 1984 dominovali mezi mládeží nositelé marxisticko-leninské názorové orientace, přičemž výrazně méně bylo těch v Praze, kde sílila liberalistická tendence, a v malých vesnicích, kde byla silnější víra. Rozdíl byl také mezi českými zeměmi a Slovenskem, v Česku dominovaly liberalistické inklinace, mezi slovenskou mládeží křesťanské. Výzkum upozorňoval také na problematiku apolitičnosti, která měla podle nich skrytě protimarxistický charakter.⁶²

Problémem těchto výzkumů může být, dle mého názoru, nebezpečí proklamace a tendence odpovídat tak, jak si respondenti mysleli, že odpovídat mají. Průzkum vycházel od veřejné instituce a mladí lidé, obzvláště ti aktivní v SSM, jistě věděli, jak si instituce představují „správné“ odpovědi, zejména v oblasti ideologií. Na druhou stranu, otázky týkající se osobních hodnot můžeme brát jako směrodatnější a konkrétně v těchto otázkách se, řekla bych, mladí lidé tenkrát a dnes neliší. Jen si pod jednotlivými pojmy představují pravděpodobně něco trochu jiného.

3. Výzkumná část: interpretace rozhovorů

V této části se budu věnovat formou interpretace jednotlivým okruhům a oblastem, které byly předmětem rozhovorů s narátory. Prvním interpretovaným tématem bude jejich dětství a rodinné zázemí, případně to, co je v životě, dle jejich názoru, zásadně formovalo. Jak rodina formovala jejich názory na dobu před rokem 1989, jaká je rodinná zkušenost s touto dobou?

Chceme-li se ptát, jak se dnes mladí lidé staví k období socialismu, hraje významnou roli jejich vzdělávání, zejména pak (pochopitelně) v oblasti historie. Jakou roli hrál dějepis na základní a střední škole, a do jaké míry se generace Y seznamovala se soudobými dějinami mimo školní třídy? Ovlivnili je spíše vrstevníci, nebo média?

Další část interpretací se vztahuje k samotným postojům a názorům generace Y na události v letech 1948 až 1989 v Československu. Zatímco v předchozích částech jsme mohli sledovat, co jejich názory formovalo, v této podkapitole se zaměříme přímo na jejich

⁶² Závěrečná zpráva z výzkumu: Některé otázky světonázorové problematiky československé mládeže, 1984: 88-91

postoj. Jak nedávnou historii své země vidí? Co se z ní naučili? Čím je oslovuje a obsahuje pro ně ještě nějaké kontroverze?

Významná je podkapitola Generace – jak sami příslušníci generace Y vnímají své vrstevníky a sebe. Kam se sami zařazují na dějinné ose? Cítí se být natolik výlučnou a specifickou skupinou, jak jim přisuzuje společnost a média? Samostatné oddíly zde tvoří otázka vztahu s generací rodičů a otázka jejich životních hodnot a vnímání současných ideologií. Narátoři zde také často zmiňovali vliv technologií, i této otázce se věnuji.

3.1 Rodinné prostředí

Rodinné prostředí považují za jeden ze zásadních formulujících faktorů v životě mladého člověka, což se potvrdilo i v rozhovorech s narátory. Už to, že všichni narátoři prošli či procházeli vysokoškolským studiem, je dnes téměř automaticky předpokladem součinnosti rodičů, případně finanční podpory z jejich strany. Nikdo z narátorů nemluvil o vyloženě problematických vztazích s rodiči (krom Andrey P., jejíž rodinná situace byla trochu komplikovanější, viz níže) a všichni mluvili o rodině kladně, ač zmínili například problémy vyplývající ze zdravotního stavu některého z rodičů (viz Veronika K.) nebo rozvodu rodičů (viz Šimon S.).

Zároveň nutno říci, že většina z nich bere přítomnost a podporu rodičů automaticky, ať už finanční či jinou. Většina z nich nebyla v době konání rozhovoru nastálo zaměstnaná, finanční podporu stran rodičů zmínilo přímo jen pár z nich, ač je pravděpodobné, že rodiče nějakou formou pomáhají třem čtvrtinám z nich. Rodiče do jejich života přinášejí formu jistoty, která jim umožňuje například místo brigád chodit na stáže a praxe (Veronika K.), případně cestovat (jako Václav K.). Z rozhovorů se však ukázalo, že s výjimkou jednoho jediného narátora (Václava K.) si pravidelně přivydělává každý ze studujících narátorů. Závislost na finanční podpoře rodičů je většinou jen částečná. Nelze tvrdit, že čistě „žijí za peníze svých rodičů“.

Prostor, který věnovali jednotliví narátoři své rodině v odpovědích, byl různý. Nemyslím si, že by otázce věnovali větší množství prostoru v závislosti na tom, jak bylo jejich dětství spokojené či nikoli. Například Veronika K., jejíž matka „...*má hysterionskou poruchu osobnosti, takže na to jsou navázány různé další věci, trpí depresemi a přiznali jí invalidní důchod,*“⁶³ se u otázky rodiny zdržela jen málo a bylo evidentní, že o tématu příliš mluvit nechce. Pravým opakem byla v tomto případě Andrea P., která měla velmi

⁶³ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

složité dětství a dospívání, přesto rodině a prostředí, ve kterém vyrůstala, věnovala velkou část rozhovoru, protože je sama určila jako výrazně formující.

„Jeden velký problém, který nás pravděpodobně formoval s bratrem psychicky, byl ten, že moje matka byla alkoholička a byla jí už před svatbou, ale projevilo se to až po svatbě. Tak si myslím, že by s otcem do svatby nešli, kdyby se poznali třeba později a bylo už po revoluci. Protože v té době, myslím, se prostě dva lidi poznali, ženská otěhotněla, vzali se a měli nalinkovaný život.“⁶⁴

Podstatným momentem, který mohl mít vliv na ochotu mluvit o takto osobních tématech, bylo i prostředí, kde se rozhovor odehrával, např. u zmíněného rozhovoru s Veronikou K. jsme seděly v nečekaně rušné kavárně Městské knihovny v Praze, zatímco s Andreou P. jsme rozhovor realizovaly v oddělené místnosti kavárny, kde jsme měly výrazně více klidu a atmosféra byla intimnější. V otevřenosti by bývalo možná pomohlo otázkou rodiny nezačínat hned, zejména u narátorů, které znám jen povrchně či vůbec. Skutečností je, že otázkou na dětství, původ, atd., jsem vždy začínala.

Řada těch, kteří vychází ze „šťastných“, uspořádaných či řekněme tradičních rodinných poměrů, má dojem, že k rodině nemají co zajímavého říci, např. Marek M. tuto otázku téměř přešel. Stručná byla například i Kristýna B. Tito narátoři měli daleko menší tendenci vyprávět a rozhovořili se většinou více až na konkrétnější otázky.

„Mám o dva roky mladší sestru Martinu a normální rodinu, nikdo není rozvedený nebo nějak zajímavý, úplně tradiční klasický rodinný zázemí.“⁶⁵

O něco šířeji se o, dle jejich názorů, „klasických rodinných poměrech“ rozhovořili další studenti, například Ondřej Š., který jako jedináček „trpěl“ maximální pozorností a péčí svých rodičů, s jejichž nároky se jen těžko vyrovnává.

„Jsem jedináček, takže hlavně pro naše to bylo složité. Zvláště pro mámu asi logicky to bylo těžký, že jdu takhle daleko, jako do té Prahy. A myslím si, že z jejich strany to pořád ještě je takové takhle hodně na mně závislé, a že ty věci prožívají dost. Což je pochopitelné. Já k nim mám vztah vlastně jako takový obdivný, ale pořád mám pocit, že už před nějakými pěti lety měli opustit takový ten ochranný status, který oni si pořád ponechávají, a je to v podstatě už dneska skoro zbytečné, protože už jako vlastně hospodařím samostatně. Ale mám s nimi hrozně hezký vztah, měl jsem hrozně vlastně hezké dětství a nerozmazlovali mě a přitom jsem měl vlastně všechno, co jsem potřeboval.“⁶⁶

⁶⁴ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

⁶⁵ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

⁶⁶ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015

Vysoké nároky kladené na potomky vyrůstající ve svobodě jsou obecně problémem generace Y. Veškeré hmotné zajištění a nespočet možností – základ, ze kterého každý rodič, jehož start do života tak „jednoduchý“ nebyl, vyvodí, že jejich děti mají jedinečnou příležitost dosáhnout maxima svých možností. Nároky a tlak jsou něco, s čím se musí vyrovnávat téměř každý příslušník generace Y, a je to téma, jemuž se budu věnovat v otázce generační zkušenosti. Nyní se ho dotýkáme u narátora Ondřeje Š., jehož rodiče jsou vysokoškolsky vzdělaní a jediného syna od dětství vedli k „úspěšné životné dráze“ – k hudbě a kultuře, sportu a dalším aktivitám. Bez evidentního tlaku, leč s jasným cílem.

„Mám sestru o čtyři roky starší, žijící v Českých Budějicích, psa, dvě kočky a žijící spolu – šťastně žijící – rodiče. Myslím, že spolu máme takové nadprůměrné rodinné vztahy s rodiči, nikdy jsem nebyl ničím zatěžován, vždycky mi bylo prostě všechno dovoleno, vždycky jsem všechno mohl, protože jsem byl inteligentní dítě a rodiče to věděli...“⁶⁷

„Rodiče jsou pořád spolu, čili jejich první manželství a tak, čili relativně harmonické rodinné zázemí. Mám hodně širokou rodinu, se kterou jsme se vídali často, teď už méně, ale jako malý v podstatě pořád, každý víkend na chalupě, kde je tisíc příbuzných, se kterými jsem pořád byl a celé letní prázdniny jsem tam trávil.“⁶⁸

Z těchto ukázek je patrné, že ačkoli mluvíme o proklamované i reálně tolerantní skupině narátorů, jak se ukáže v dalších kapitolách, vyrůstali vesměs ve velmi tradičních modelech rodiny a za klasické je považovali. Ukázalo se také, že mezi narátory je naprostá menšina těch z rozvedených rodin (pouze 3 z 12), což mě překvapilo. Sama z rozvedené rodiny pocházím a v Mladé Boleslavi, kde jsem se narodila, jsem na základní škole registrovala poměrně výraznou část dětí ze stejných poměrů. Mezi narátory se jednalo o výraznou menšinu. Navíc narátoři s rozvedenými rodiči hodnotí tento krok jako veskrze pozitivní vzhledem k rodinné situaci, která byla mnohdy vyhrocená. I Andrea P. hodnotí rozvod svých rodičů jako veskrze nutný a snad prospěšný pro obě strany. Narátoři se nebáli životní rozhodnutí rodičů hodnotit a posuzovat, mají na ně jasný názor.

„Já jsem se dostala nedávno k matčiným deníkům, které si vedla v léčebně, a z nich jsem pochopila, že k té svatbě by nedošlo, kdyby si oba dva nemysleli, že od života nemůžou nic víc čekat. No a ta svatba nesvědčila ani jednomu z nich. Ani nám dětem,“ řekla Andrea P.⁶⁹

⁶⁷ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015

⁶⁸ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016

⁶⁹ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

Podobný nátor má Alžběta K. „*Táta s mámou se rozvedli, už když mi bylo asi dvanáct, takže to už je čtrnáct let, možná mi bylo víc trošku. Pro mě to bylo spíš, nechci říct úplně vysvobození, protože jsem nebyla nešťastné dítě, ale byly trošku problémy s mým tátou, s ohledem na alkohol a takové věci, takže to bylo takové, že jsme byli spíš rádi.*“⁷⁰

Žádný z narátorů nezmínil, že by se narodil nesezdanému páru. „*Podíl dětí narozených mimo manželství se u nás za jednu generaci více než zpětinasobil: zatímco v polovině sedmdesátých let to byly čtyři děti ze sta, dnes už je to více než každé páté dítě.*“⁷¹

Co to znamená pocházet z tradičních poměrů? Revoluce sice změnila vztahy mezi jednotlivými sociálními třídami, ale ne mezi jednotlivými členy rodiny. Vzorce rodinného života se mění velice pomalu.⁷² Dá se tak říci, že zatímco generace Y dnes diskutuje o možnosti osvojování dětí stejnopohlavními páry, sama vyrůstala v rodinném modelu daleko bližším tomu socialistickému. Matky za socialismu sice byly ze zákona pracující, uvnitř domácností však k racionálnější dělbě práce nedošlo, ačkoli patriarchální model ztratil svůj ekonomický základ.⁷³ Model se mění jen postupně a dochází k demokratizaci rolí v domácnosti, nikdo z narátorů se tématu v souvislosti s vlastní rodinou nevěnoval a za „tradiční“ považují historicky spíše patriarchální uspořádání. Lze však očekávat (s ohledem na emancipaci a podporu feminismu stran generace Y), že své vlastní vztahy si už uspořádají trochu jinak. Je možné to předpokládat i na základě velkého růstu vzdělanosti žen - v roce 1989 mělo například jen 7,3 % ekonomicky aktivních žen vysokoškolské vzdělání.⁷⁴

Na druhou stranu měly ženy například široké zastoupení v disentu – třetinu mluvčích Charty 77 tvořily ženy, tvořily také čtvrtinu vězňů z politických důvodů. Když při jedné příležitosti české disidentky odmítly participaci na protestu na bázi pohlaví, reflektoval to Václav Havel⁷⁵ slovy: „feminismus v našem prostředí se mi jeví prostě jako

⁷⁰ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

⁷¹ Možný, 2002: dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2002/43/takova-normalni-rodinka> (cit. 25. 8. 2016)

⁷² Květa Jechová, „Postavení žen v Československu“ in TŮMA, Oldřich. VILÍMEK, Tomáš. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 223.

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ Květa Jechová, „Postavení žen v Československu“ in TŮMA, Oldřich. VILÍMEK, Tomáš. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012: s. 188.

⁷⁵ Václav Havel, 1985: „Anatomie jedné zdrženlivosti“, dostupné z: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=4_eseje.html&typ=HTML (cit. 15. 6. 2017)

dada.“⁷⁶ Feminismus byl režimem vnímán jako logický jev v kapitalistických společnostech, kde nejsou ženy emancipovány. Emancipaci žen pak vnímal výhradně skrze jejich zaměstnanost.⁷⁷

Nutno konstatovat, že rozdělení rolí mezi muži a ženami či pozice žen ve společnosti nebylo téma pro nikoho z narátorů či narátorek – nikdo o něm sám nezačal. Lze si to vykládat tak, že nikdo z nich tento problém výrazněji nevnímá či se jím necítí osobně dotčen. Žádná z narátorek se na základě genderu necítí ve společnosti znevýhodněna.

Mezi rodiči narátorů se nenašel nikdo s pouze základním vzděláním, několik jednotlivců se pravděpodobně pouze vyučilo. Převládali lidé se středoškolským vzděláním ukončeným maturitou, taktéž vysokoškoláků nebylo mezi rodiči málo. Nikdo z narátorů nezmínil, že by byl rodiči odrazován od vysokoškolského studia či ho rodiče nepodporovali, spíše naopak. Rodiče vysokoškolské vzdělání svých dětí považovali (a jistě považují) za důležité pro možnost prosadit se v „demokratické“ společnosti. Je to vidět mimo jiné na tom, že velká část narátorů je absolventy víceletých gymnázií, což většinou bývá projevem cílevědomosti rodičů více než samotných dětí.

Někteří narátoři rodinu zdůraznili jako prvek, který je ovlivnil zásadně v názorech a zaměření. O myšlenkovém ovlivnění pak více mluvili narátoři, jejichž rodiče jsou vysokoškolsky vzdělaní, nebo činní v umění či kulturní sféře, takoví narátoři se v „pražském“ vzorku sešli hned tři. Na tomto vzorku narátorů se ukazuje, že takovéto prostředí jedince silně formuje – v případě zúčastněných narátorů se také tito mladí lidé více ztotožňují s názory svých rodičů, například na dobu před rokem 1989.

„Co se týče rodiny, tak jsem měl hrozné štěstí, mám skvělou rodinu. Táta je historik a mamka, ačkoliv si dodělává vysokou školu až teď, tak má keramickou školu, takže odjakživa byla v kontaktu s uměním, teď dělá kurátorku karlovarský galerie. Táta je historik a archeolog původním povoláním, v současnosti v lokální politice, ale rodiče mě odjakživa vedli k tomu vnímání historie a takových věcí, takže jim vděčím docela dost, že mi dali docela široký přehled. Díky nim jsem věděl, kam bych mohl směřovat, samozřejmě jsem dostával šanci si tu cestu volit úplně sám, nesnažili se mě ovlivňovat v tom, abych šel v jejich šlépějích.“⁷⁸

⁷⁶ Květa Jechová, „Postavení žen v Československu“ in TŮMA, Oldřich. VILÍMEK, Tomáš. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 238-241.

⁷⁷ Květa Jechová, „Postavení žen v Československu“ in TŮMA, Oldřich. VILÍMEK, Tomáš. Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 242.

⁷⁸ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

„Nejbliž tomu, co mě formovalo, bude nějaké umělecké prostředí, tím že jsem vyrostl v rodině svojí matky, což je výtvarná kritička, tak jsem strávil dětství mezi umělci a výtvarníky a po výstavách a vernisážích.“⁷⁹

„Jelikož z mamičiny strany, která je výtvarně založená, je dědeček akademický malíř, tak od malička mám blízko k nějakému kulturnímu prostředí, hlavně k tomu výtvarnému, protože dětství jsem strávila na různých výstavách a vernisážích, ať už dědových nebo tetiných, protože ona se také věnuje výtvarnému umění, anebo v divadle, protože od dětství u mě rodiče vyzorovali takovou touhu komunikovat a přihlásili mě do rozhlasového dětského souboru, kde jsem strávila krásných osm let.“⁸⁰

Je znát, že narátoři rádi o tomto aspektu svého rodinného zázemí mluví a považují je za jistou formu benefitu nebo přidané hodnoty. Nutno říci, že v prostředí velkoměsta, jež proklamovaně uznává kulturnost a vzdělanost (jako je tomu v Praze), to jistě může přidat na sociálním statusu daného jedince více než například majetek. Je možné, že by se v ČR našly i regiony a malá města či obce, kde by to mohlo být naopak – místa, kde se „původ“ a sociální status hodnotí jinými měřítky. Je to moment, který jistým způsobem potvrzuje „pražskou bublinu“.

Vzdělání a pochopitelně míru angažovanosti rodičů považovaly za klíčové při formování mládeže i orgány a instituce před rokem 1989. „Mezi vzděláním rodičů respondenta a jeho světovým názorem se ukázala silná závislost.“⁸¹ Ještě silnější závislost našli výzkumníci mezi „světovým názorem“ mladého člověka a členstvím rodičů v KSČ. Takto „jednoznačné“ zařazení, potažmo „škatulka“ je něco, s čím se dnešní mladí lidé nemusí u svých rodičů potýkat. Jen dva z narátorů zmínili, že jejich otcové byli členy strany (Šimon S. a Ondřej Š.). Oba narátoři tuto skutečnost nijak zvlášť nereflektovali – zatímco Šimon S. má s otcem vlnnější vztah, který může pramenit nejen z odlišných názorů na minulou, ale i současnou politickou realitu, Ondřej Š. má s otcem vztah vřelý, ale plný určitého vzájemného nepochopení, jak se snaží narátor na několika místech rozhovoru popsat. V Ondřejově případě to může pramenit i z věkového rozdílu – žádného dalšího narátora nedělí od rodičů téměř čtyřicetiletý věkový rozdíl jako jeho. Ondřejův otec tak například zažil rok 1968 jako sedmnáctiletý – okupace pro něj tak není jen historickým stigmatem, ale autentickou životní zkušeností. I přes ni vstoupil v 80. letech do strany, o čemž dnes nerad mluví, vnímá to jako své pochybení a obává se odsouzení.

⁷⁹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

⁸⁰ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

⁸¹ Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež ČSSR a její světonázorová orientace ve vztahu k některým hodnotám. ÚVVM, 1980: 46

To, že pouze dva narátoři mají mezi rodiči někoho s touto zkušeností, není překvapivé vzhledem k mladému věku rodičů narátorů v době revoluce. Je tak možné, ačkoli postoj svých rodičů k režimu v podstatě všichni narátoři hodnotí jako spíše negativní, že by někteří z nich do strany přece jen později vstoupili například z kariérních či jiných důvodů. V otázce rodičů nepovažují za pravděpodobné, že by narátoři o případném stranickém příslušnictví netušili. Vztahy mají s rodiči veskrze otevřené.

Téměř o všech narátorech lze říci, že pochází ze střední, případně vyšší střední třídy, o materiálních nesnázích nikdo explicitně nemluvil. Několik z nich zmínilo, že jim nikdy nic nechybělo. Dá se tak do určité míry říci, že jistý luxus života v ekonomicky a hospodářsky stabilním období našich dějin je realitou, a nikoli jen mediální charakteristikou generace Y. Nikdo z narátorů nemluvil o nezaměstnanosti či nízkém sociálním statusu – to může jistě souviset s tím, že rozvedených rodin zde bylo velmi málo. Pouze Andrea P. ekonomický problém naznačila v několika odpovědích. Ekonomická situace zde nepochybně souvisela s dalšími problémy v rodině a dost možná také s regionem. V tomto momentu je směřodatné zmínit znovu regionální zakotvení výzkumu. „Mimopražští“ narátoři se většinou narodili a vyrůstali ve středních či větších městech, případně jejich přilehlých částech. Jedinou výjimkou byla právě Andrea P., což mohlo sehrát hned několikrát negativní roli v už tak složité rodinné situaci – oblast bývalého pohraničí, kde se narodila, neskýtala příliš možností nejen na trhu práce, ale na poli seberealizace obecně. Region v tomto životním příběhu, dovolím si předpokládat jako jediném, sehrál dost možná podstatnou a výrazněji negativní roli.

„Je to obrovský dům, který ale skýtá hrozně malou obytnou plochu, protože je tam mohutné kamenné schodiště a malé místnůstky a v těch jsme vyrůstali jako děti s mým bratrem, který je o čtyři roky mladší než já a s otcem a s matkou. Dost dlouhou dobu jsme obývali jen dolní patro, protože nahoře bydlela prababička, které dům patřil. To znamenalo, že jsme žili všichni v jedné místnosti. To byl obývací, postel rodičů a naše dvě improvizované postele z matrací a ve druhé místnosti byla kuchyň s jídelnou. Takhle jsme žili do mých šestnácti.“⁸²

Považuji za příliš ambiciózní na základě úzkého, kvalitativního vzorku, vyvozovat závěry na téma obecné korelace ekonomického statusu a vzdělání rodičů a směřování života jejich dětí. Na vzorku narátorů mého výzkumu je však určitá míra tohoto „souzvuku“ evidentní. Všichni narátoři, včetně těch, kteří dosud nedokončili studium

⁸² Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

vysoké školy, případně to ani neplánují (jako Šimon S.), směřují v tuto chvíli „spořádaným“ způsobem k dospělému a samostatnému životu (někteří dříve a jiní později). Stejně tak považují všichni vzdělání za důležité a za určitou hodnotu, což je nepochybně vliv nejen společnosti, ale i přístupu rodiny.

V kontextu odpovědí narátorů z publikace *Sto studentských revolucí* zjistíme, že není překvapení, pokud v rodině dnešních vysokoškoláků hraje otázka víry jen minimální roli, většinou však žádnou. Již zmíněný výzkum měl mezi svými narátory jen čtyři, kteří uvedli, že jsou náboženstvím ovlivněni. Z mých narátorů tuto skutečnost sám od sebe nikdo jako formující neuvedl.⁸³ Na doptání někteří narátoři zmínili, že rodinní příslušníci z širší rodiny věřící jsou, ale sami se tím necítí být nijak ovlivněni. Nikdo nezmínil, že by rodiče byli věřící. Je však možné, že většina z nich alespoň vnímá „křesťanské hodnoty“ právě skrze tradiční prostředí, v němž vyrůstali.

„S náboženstvím je to v naší rodině takové složité. Táta je ze silně křesťanské rodiny. Třicet let chodil do kostela a byl ministrantem. (...) No a s tou vírou, myslím, mám nějaký základ. Ačkoli nás rodiče nevychovali ve víře, nebo v těch hodnotách, ale mám povědomí o tom, co jak bylo.“⁸⁴

„V Boha nevěřím, mně se asi nejvíc líbí teorie cestování duší, připadá mi taková jako nejpravděpodobnější nebo nejzajímavější.“⁸⁵

„Jsem agnostička. Na Boha prostě nevěřím a nikdy jsme nevěřila. Věřím, že nás něco přesahuje, že osud to řídí.“⁸⁶

K otázce víry, ale trochu jinak, se vrátím znovu níže v této kapitole.

Podstatným momentem je otázka, jak dobu před rokem 1989 vnímali rodiče, potažmo celá rodina narátorů. Většina narátorů považovala svoje rodiče za nesouhlasící, avšak konformní část společnosti. Některé rodiny měly poměr k režimu z hlediska rodinné historie komplikovanější, jako například u Veroniky K. nebo Vladany D.

„U nás v rodině je to takové složité, protože bratr mého dědy byl disident. Původně byl ve straně a byl stranou tak jako oblíbený a prověřený, že ho poslali do zahraničí jako novináře, do Ameriky, a tam on prozřel, že takhle teda ne. Takže potom byl nucený

⁸³ OTÁHATL, Milan. VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 63.

⁸⁴ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

⁸⁵ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

⁸⁶ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

*emigrovat i s rodinou. A přitom jeho bratr – můj děda – byl v padesátých letech studovat v Rusku a přivezl si z Ruska moji babičku. Takže to bylo celé takové prapodivné.*⁸⁷

*„Náš pohled je asi ovlivněn rodinnou historií, kdy můj pradědeček byl předseda slovenského národního shromáždění, nebo si tu funkci možná pletu... byl náměstek předsedy vlády. Prostě můj pradědeček se pohyboval poměrně vysoko v politických kruzích, jmenoval se Ján Ursíny a za druhé světové války byl vězněn nacisty a později i komunisty, takže náš náhled na ten režim byl samozřejmě ovlivněn touto zkušeností.*⁸⁸

Ve dvou případech naznačili narátoři u rodičů ne přímo disidentskou činnost, ale blízkost k prostředí, které stálo vůči režimu spíše v opozici – k undergroundu. Zde byl i postoj narátorů Adama K. i Šimona S. vůči době před rokem 1989 velmi jednoznačně negativní a vyhraněný. Oba se shodně prohlašovali za „pravičáky“ a považovali dobu před rokem 1989 za jednoznačně a veskrze špatnou. Názory Šimona S. pak patřily k nejvyhraněnějším. Nelze si pak nevšimnout jisté hrdosti či spokojenosti s tímto rodinným pozadím. I zde, stejně jako u intelektuálního rodinného prostředí, jsou narátoři pyšnými nositeli rodinného „odkazu vzdoru“. Oba narátoři tento aspekt zmínili vícekrát a bylo znát, že se k němu vztahují na řadě úrovní. Adam K. pak také jako jediný promluvil o ztrátě rodinného majetku během znárodnování (pravděpodobně i zde má také zkušenost rodina Vladany D., jejíž pradědeček byl vězněn režimem).

*„Matka se pohybovala v té době v undergroundu. I tím, že její první manžel byl Vojta Lindaur, který je hudební publicista a mánička, tak je jasné, v jakém prostředí se asi pohybovala ona.*⁸⁹

*„Táta byl takový docela problémový živel pro režim, ačkoliv to nebyl žádný super disident, tak s dlouhými vlasy, vousy a názory, tak možná tomu režimu nevyhovoval a neseseděl a navzájem si neseseděli s tím režimem. Dědeček a babička navíc přišli o docela výrazné majetky v roce 1948.*⁹⁰

Z narátorů měla vyloženě problém rodiče zařadit dle politických postojů jen Andrea P., v jejíž rodině nebyly evidentně politické diskuze na denním pořádku a pravděpodobně je zcela vytlačovala témata existenční a jiným způsobem zásadní. V několika případech uvedla, že bývalý režim a společenské pořádky obecně částečně negativně určily život jejich rodičů. Podle očekávání se jako mladí vzali a založili rodinu, což podle názoru Andrey jen vyhrotilo problémy matky s alkoholem a skončilo v závěru tragicky. Nutno

⁸⁷ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

⁸⁸ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

⁸⁹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

⁹⁰ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

řící, že v tomto případě narátorka možná hledala příčiny negativních důsledků tam, kde se snadno nachází, tedy v „režimu“.

„Ani nevím, jestli někdy byli zvonit klíči, ani mě nikdy nenapadlo se zeptat. Myslím si, že otec tu dobu nemá rád z hlediska politického, ale že ji má rád ze zážitků. Co to je pravice a levice, to jsem nikdy nevěděla. To jsem zjistila až střední škole, protože jsme doma takové otázky nikdy neřešili, ani ekonomiku, ani jestli je důležité nějaké sociální zabezpečení, to jsme vůbec doma neřešili a vůbec jsem si nevšimla, že by se doma někdo nějak vymezoval, a kdybych měla říct teďka, co je otec, jestli je to spíš pravičák nebo levičák, tak nevím.“⁹¹

Hned několik narátorů se rozhodlo tyto postoje rodičů posoudit podle toho, zda byli či nebyli „zvonit klíči“. Z aktu „cinkání“ si řada z nich udělala jednoznačný akt nesouhlasu, jasný topos nebo důkaz o určitém smýšlení. „Cinkání“ je ve vnímání generace Y vzepjetím mlčící většiny a aktivním zapojením se do revolučního dění. Ti narátoři, jejichž rodiče se demonstrací účastnili, o tom vypráví s určitou dávkou hrdosti, ač by se to jinou optikou dalo vnímat jako velmi bezpečná forma revolty ve chvíli, kdy už bylo v podstatě vše rozhodnuto.

„Proti komunismu, jako proti té době, jsem toho hodně slyšela. Hlavně babička vždycky říkala – to bylo strašný a tak, a komunisti, atd. I máma s tátou. Jako nevybavuji si přesně ty situace, ale prostě pamatuji si, že to brali, že to nebyla dobrá doba a že se neměli, že teď je to svoboda, a je to teď dobrý. Máma s tátou byli i zvonit klíči, takže bylo jasné, že s tou dobou nebyli spokojení. A babička vždycky říkala, že komunisti a nějaký přívlastek negativní k nim, nebo – ten je komunista, takové negativní konotace s tím.“⁹²

„To jo, ptal jsem se, jestli doma šli cinkat rodiče. A prý byli, snad cinkali.“⁹³

Na tomto místě bych ráda použila citaci z knihy Borise Budena, který popisuje, co tvoří historický okamžik podle Immanuela Kanta: „Tvrdil, že pravý historický význam okamžiku se vyjevoval v pohledu přihlížejících, kteří se tohoto dění neúčastnili. Důvod, proč se z nějakého dění stává historická událost, nespočívá ani tak v jednání aktérů jako spíše v identifikaci pasivních pozorovatelů s tímto jednáním.“⁹⁴ A tak lze možná skutečně říci, že rodiče narátorů cinkající klíči na náměstích, i ti sledující dění v televizi, skutečně „dělali revoluci“, minimálně tu Sametovou. V návaznosti na Budena se pak ptám –

⁹¹ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

⁹² Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

⁹³ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

⁹⁴ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 15.

nepotřeboval by komunismus jiný konec než ten „ideologický kýč“ – obraz, který nese v podstatě jen pasivní pozorovatel?⁹⁵

V drtivé většině se pak narátoři shodli, že rodiče mluví o době spíše negativně, ale s určitou nostalgií. Většina z nich vnímá dobu před rokem 1989 skrze různé rodinné příběhy, zážitky a zkušenosti, jejichž kulisy často bez jednoznačného důvodu získaly s lety u jejich potomků negativní konotaci. Rodiče také spoustu věcí brali automaticky – ani je nenapadlo cítit se omezení tím, že nemohou studovat v zahraničí. Bylo pro ně zcela přirozené, že studovali doma. Tím, že možnost v podstatě neexistovala, necítili se o ni ochuzeni. Více o tomto rozdílném principu v pojetí kontroverzních úseků rodinné historie najdete např. v knize *Můj děda nebyl nácek*, kterou jsem využívala jako jeden ze zdrojů v dalších místech práce.

Často zaznívá názor, že lidé mají tendenci nahlížet normalizaci shovívavě a to zejména proto, že „...člověk většinou raději vzpomíná na to lepší, co ho potkalo a nepříjemnosti z paměti co nejrychleji vytěsňuje, nastává jakási filtrace vzpomínek. Ty soukromé se zobecňují a zesilují, naopak ty veřejné postupně slábnou. (...) Dalším důvodem pro výběr právě tohoto tématu bylo jednoduše to, že tehdejší systém nebyl odsouzeníhodný jen tím, že perzekvoval disidenty, pronásledoval nonkonformní mládež, násilně potlačoval demonstrace a izoloval nás od svobodného světa. Byl vadný ve všech ohledech.“⁹⁶ Ne nutně jsou ale všechny vzpomínky narátorů doprovázeny nostalgií, některé obsahují i objektivní zhodnocení a srovnání obou systémů, ve kterém žily miliony lidí.⁹⁷ Charity Cribnerová varuje – ideál státu pracujících založený na solidaritě, nemanifestuje melancholickou nostalgii, nejedná se o idealizaci minulosti, ale o přesvědčení, že naší současnosti cosi chybí. Podle Scribnerové nevzal za své je určitý politický systém, ale forma společenského života, což je ztráta, kterou nelze měřit počítáním výhod a nevýhod. To, co se podle autorky vyplatilo je „zkušenost sociální“.⁹⁸

Zároveň je nutno říci, že pamatovat si to „lepší“, jak autoři výše kritizují, je přirozenou a pochopitelnou sebeobranou lidského mozku. Projevuje se to a přiznávají to i narátoři jiných výzkumů, například těch, které probíhají v bývalé NDR. Tam se historici potýkají se

⁹⁵ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 106.

⁹⁶ Strachota in DRDA, Adam. MLEJNEK, Josef. ŠKODA, Stanislav. *Mýty o socialistických časech*. První vydání. Praha: Člověk v tísni, o. p. s. 2010, s. 7.

⁹⁷ Pilleul-Arp in MÜCKE, Pavel. BRYCHTA, Martin. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: Současné perspektivy orální historie*. První vydání, Ostrava: Česká asociace orální historie a Ostravská univerzita, 2017, s. 42.

⁹⁸ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 174-176.

stejnými otázkami. „Ten život byl dobrý a na tu dobu nevzpomínám s nějakou hořkostí, se záští ani zlobou. Byl to můj život a byl to dobrý život. Samozřejmě se staly věci, které nebyly až tak skvělé, ale to člověk stejně většinou vytěsni z paměti,“⁹⁹ popisuje jedna narátorka z východního Německa. Výzkumnice, která se problematikou v bývalém NDR zabývala, shrnula problém se změnou poměrů stran narátorů takto: narátoři si stále myslí, že myšlenka byla dobrá a spravedlivá, v praxi však byl socialismus málo lidský.¹⁰⁰ Navíc lidé, kteří dospívali v 80. letech v Československu stejně jako rodiče narátorů, už tvrdou realitu perzekucí padesátých let či nastupující normalizace nezažili, nezasáhla je. Měli pocit, že žijí v natolik „uvolněné“ době, že je možné dělat „sametovou revoluci“ – revoluci v podstatě beze zbraní.¹⁰¹ Ano, rodiče narátorů vzpomínají na dobu z kritického hlediska spíše negativně, nemohli cestovat, svobodně studovat, koupit si základní věci jako ženské hygienické potřeby, o možnosti potratu rozhodovaly komise a o vysokoškolském studiu posudky a společenská poptávka. Uvědomují si ekonomické dopady na hospodářství státu, řadu absurdních nařízení i nespravedlností, které se odehráli na půdorysu mnohých rodin či skupin obyvatel. Nicméně jejich vlastní vzpomínky jsou spíše nekonfliktní. Nikdo z nich nebyl obětí otevřené perzekuce. Adam K. zde mluví o tom, že jeho „otec se s režimem nemusel“, nemluví však o perzekuci, Šimon S. mluví o příslušnosti své matky k undergroundu, ale nezmiňuje žádné konkrétní dopady, které to na ni mělo; vystudovala dokonce poměrně prestižní obor a to navzdory manželství s „nepohodlným“ Vojtěchem Lindaurem¹⁰². Řada z nich vnímala ve svém okolí množství nespravedlnosti, ale proč by tím pádem měli zapomínat na to pozitivní, co v té době zažili, mi připadá stejně chybné jako zcela opačný princip.

Abych to vysvětlila na příkladu, možná se jednou řekne – ta devadesátá léta byla strašná, děly se příšerné zločiny jako privatizace, ve velkém se celá společnost komercializovala, zanikly důležité tradiční firmy, vše se rozprodalo cizincům a úroveň kultury neuvěřitelně klesla. A my budeme muset říci, že to je možná pravda, ale takové vzpomínky já na tu dobu přece nemám. Možná nyní trochu bagatelizuji, ale princip je, podle mě, v podstatě stejný. Jedná se o velký problém a kontroverzi. Jak historicky přistoupit k době, kterou si ještě řada lidí pamatuje a vnímá ji jinak, než se rozhodla většina ji nazírat? Jak vykládat historii, jež je pro někoho ještě bezprostřední zkušeností?

⁹⁹ Tamtéž

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Nehodnotím zde události na Národní třídě, kde se násilím zasahovalo proti demonstřujícím studentům, ale průběh celé revoluce, která proběhla bez střelby, barikád v ulicích či „lidové spravedlnosti“. V historickém kontextu tedy revoluce působí skutečně „sametově“.

¹⁰² Vojtěch Lindaurem (1957) – hudební publicista, dramaturg a příslušník undergroundu činný v bigbítu.

„Rodiče necítili nějakou velkou zášť, že kvůli tomu režimu něco nemohli. Jako to cestování určitě, ale nemyslím, že by nějak měli ambici vycestovat někam za studiem nebo za prací, někam do zahraničí, že by je to štválo, že nemůžou, o tom nikdy nemluvili.“¹⁰³

„Takže jestli mám říct, jak jsem jí vnímal, spíš takhle přes ty příběhy, když jsem byl menší tak jako takové trošičku romantické vyprávění, jaké to bylo vlastně těžké, protože oni na tom nebyli dobře finančně nikdy, takže jsem měl spíš takhle a představoval jsem si to jako takovou nehostinnou dobu, kde vlastně přijížděly ty tanky a předtím byl táta v ozdravovně, protože neměl, co jíst a takhle.“¹⁰⁴

V každé rodině pak existuje obligátní sada příběhů a vzpomínek na období před rokem 1989, které se pravidelně vypráví a tradují. Jsou společnou praxí, která má mít spíše než vypovídající hodnotu historickou, funkci socializační, pomáhají rodině definovat se jako skupina.¹⁰⁵ Možná odlišnost rodinných příběhů a výkladů se projevila i v mém průzkumu. Sourozenecká dvojice Vojtěch B. a Helena B. nabídla lehce odlišné výklady rodinného ideologického zaměření. Zatímco Vojtěch zmínil, že dědeček z otcovy strany byl ve straně a je to pro něj citlivé téma, Helena o angažovanosti dědečka netušila a tuto možnost vůbec nezmínila. Upozornila jsem ji na tuto rozdílnost po rozhovoru a byla překvapená, ani ji to nenapadlo, ale nevylučovala, že dědeček ve straně být mohl, nikdy s ním o tom nehovořila.

Mým záměrem není zkoumat hlubiny rodinné a kolektivní paměti či historické stereotypy a jednotlivé „toposy“, ani jejich zdroje. Protože však argumenty, které vznikají podvědomě, považuji za velmi silné při formování názorů svých narátorů ve zkoumaném tématu, rozhodla jsem se tímto způsobem o problematice alespoň zmínit.

Podle Maurice Halbwachse¹⁰⁶ existuje něco jako „implicitní vzpomínky“ – takové vzpomínky, jichž si nejsme vědomi. Ty nejčastěji vychází z toho, co slyšíme v dětství. Člověk například slyší, že „doba byla špatná“, případně že se jednalo o „nesvobodné období“, nebo také slyší, že se s tím „nedalo nic dělat“. Člověk poslouchá také různé výkladové vzorce jako „Rusové byli arogantní“ nebo „nejhorší byli svazáci“ a naučí se doplňovat a aplikovat tyto vzorce i v jakýchkoli jiných situacích a příbězích. Dochází ke vzniku „nevyslovených předpokladů“, které už dotyčný jedinec má, a s nimiž do diskuze

¹⁰³ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹⁰⁴ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

¹⁰⁵ WELZER, Harald. MOLLEROVÁ, Sabine. TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti. První vydání. Praha: Argo, 2010, s. 16-17.

¹⁰⁶ Maurice Halbwachs (1877-1945) – sociolog a žák E. Durkheima. Jeho stěžejní práce se týkají kolektivní paměti.

vstupuje.¹⁰⁷ Tyto vzorce a předpoklady byly něco, co hrálo roli i ve způsobu, jakým o době narátoři veskrze hovořili. Považovali za automatické, že uvažujeme ve stejných schématech a že je jasné a sdílené, že komunismus byl a je špatný, že Rusové jsou zlí, jakékoli centrální řízení hospodářství neefektivní atd.

Příklad sourozenců Vojtěcha a Heleny mě přivedl k úvaze, že je velice pravděpodobné, že mezi prarodiči narátorů bylo možná členů komunistické strany více, jen o tom narátoři nemusí nutně vědět. Vzhledem k negativní konotaci, kterou případná angažovanost v této době způsobuje, a to zejména u mladých lidí, je možné, že prarodiče by téma neradi rozebírali i proto, že by měli pocit, že je nutné své bývalé rozhodnutí ospravedlňovat. Prarodiče, kteří v minulém režimu strávili velkou část života, mají dost možná opodstatněný dojem, že něco takového vnoučatům nelze vysvětlit a zprostředkovat, protože dobu nezažili, a proto se o to ani nesnaží. Věc jde zároveň ruku v ruce s tím, že narátoři jen málo mluvili o tom, jak a zda jejich život ovlivnili prarodiče, je dost možné, že s prarodiči o těchto tématech vůbec nemluvili.

Překvapilo mě, že narátoři prakticky nezmiňovali prarodiče jako nějakým způsobem formující prvek. Šířeji o nich hovořili jen zmínění sourozenci, jejichž dědeček byl odborník pracující několik let v Maroku. Dědečka zmínila také Veronika K. v souvislosti se stranickou angažovaností (popisují níže). Tato skutečnost mě překvapila – naši rodiče byli vesměs velmi mladí, když si děti pořizovali a jejich rodiče byli často ještě v produktivním věku. Dobře si pamatuji, že jsem to rozhodně nebyla jen já, kdo trávil s prarodiči celé víkendy, kdo u nich marodil, aby mohli rodiče do práce, apod. Více než leckterá generace, která přijde po nás, jsme si prarodiče užili. Proto mě velice překvapilo, když téměř nikdo nemluvil o prarodičích jako výrazném formujícím faktoru. Např. Vladana D. zmiňuje dědečka akademického malíře, ale nehovoří o vlivu, jaký na ni měl, ale o vlivu na celou rodinu – orientace na kulturu, atd.

Na tomto místě bych ráda připomněla některá specifika československých rodin před rokem 1989. Povinná zaměstnanost žen naučila rodiny komfortu dvojího příjmu (odhlédněme od toho, jaké nároky to kladlo na ženy, tématu se věnuje například Jiřina Šiklová). V době mateřské dovolené pak rodiny silně pociťovaly výpadek příjmu. Nebylo výjimečné, že si ženy při rodičovské ještě nějak přivydělávaly. Z tohoto důvodu byla velmi důležitá instituce prarodičů, zejména babiček, které často pomáhaly s hlídáním a péčí o vnoučata. Dalším aspektem, který rodiny držel více pohromadě, byla bytová situace, která

¹⁰⁷ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. První vydání, Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 94-98.

mnohdy nutila mladé páry žít prvních pár let po svatbě, často i s prvním potomkem, u rodičů.¹⁰⁸ Na vesnicích pak bylo častým řešením dvougenerační bydlení. Praktických důvodů, proč držet rodinu i v širším okruhu více pohromadě, byla za socialismu celá řada. Dalším byla nutnost stavět si určité „sítě“ kontaktů, které pomáhali lidem sehnat hůře dostupné komodity. Např. moje rodina z Mladé Boleslavi, pomáhala příbuzným z Vysočiny se sháněním auta, oni na oplátku pomohli zajistit některé stavební materiály na stavbu chaty. Tyto „kontakty“ často také určovaly sociální postavení rodiny.¹⁰⁹ Dnes už to samozřejmě neplatí, ale generace našich rodičů a prarodičů byly zvyklé držet pohromadě a více se setkávat, i proto že v rodině řada z nich nacházela „svobodné“ území pro svou realizaci a vnitřní život. Je možné, že pocit jistoty a stability, o kterém dnes narátoři v souvislosti s generací svých rodičů mluví, může mít původ i zde – v pevnějších (ač možná praktičtějších) rodinných vazbách.

Ne vždy je rodina v názoru na dějinné události ve shodě. Někteří z narátorů uvedli téma období před rokem 1989 jako rodinné téma k hádkám, ať už s rodiči, či prarodiči. Občas také měli rozdílný postoj jednotlivé „strany“ rodiny - matčina a otcova strana.

„No, je to dost zajímavé, ale snad to dokazuje to, nechci se nějak chlubit, ale že jsem svobodně myslící člověk, protože obzvláště, co se týče táty a prarodičů z jeho strany, tak tam je ten náhled na tu dobu před rokem 1989 pozitivnější, než na současnost. S čímž já nemůžu souhlasit a je to často předmětem sporu v naší rodině. Mamka a její větev, jsou spíš na mojí straně. Vlastně my se máme všichni tak rádi, že to nakonec přejdeme, že to není tak, že bychom se pohádali nebo nenáviděli, ale politická otázka to je vždycky velký téma. Teď jsem byl na oslavě zase, tatíka měl svátek a zase jsme se tam pohádali úplně neuvěřitelně.“¹¹⁰

I zde však Marek M. cítil souznění se svými názory alespoň ze strany matky a její strany rodiny. Zároveň opozici vůči části rodiny považuje za důkaz svobody vlastního uvažování. Je vidět, že i on vnímá rodinu v této oblasti jako zásadně formující a „vzepětí“ vůči rodinným názorům pak jako spíše ojedinělý jev.

Nebyl to jediný případ, kdy narátor naznačil nesourodost názorů rodičů v této politické otázce. Ve druhém případě se názory rozcházely u rodičů Šimona S. Manželství rodičů dospělo k rozvodu, což ale samozřejmě nemuselo souviset s rozdílnými názory na politiku.

¹⁰⁸ Schindler-Wisten, „Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu“ in VANĚK, Miroslav. Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. První vydání. Praha: Nakladatelství Akademia, 2009, s. 395-396.

¹⁰⁹ MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. Druhé upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 178.

¹¹⁰ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

Narátor se pak svými názory ztotožňoval jednoznačně s postoji matky, s níž má zároveň výrazně lepší vztah.

„Matka se pohybovala hlavně v tomhle prostředí mezi intelektuály a umělci a tak, takže o tom zaměření nebylo pochyb. Zatímco otec vstoupil do strany někdy 87 nebo 88 pravděpodobně jakožto relativně mladý oportunist.“¹¹¹

V každém případě panovala shoda mezi narátorovým postojem a alespoň jedním z postojů rodičů. Nikdo nezmínil, že by stál v názorové opozici vůči oběma rodičům. Takoví jedinci nepochybně existují, nebyli však mezi mými narátory.

Někteří narátoři zmínili, že se jedná o téma, které vyvolává rodinné kontroverze spíše u prarodičů než rodičů. Prarodiče byli v době daleko více zaangažováni, strávili v ní většinu produktivního života, proto dost možná považují útoky stran mladých za velmi osobní. Ukázalo se, že ne vždy narátoři vědí, jak to vlastně v rodině bylo, a že stále ještě existují důvody, proč o těchto věcech nemluvit – viz úvahy výše.

„Myslím, že s prarodiči jsem se o tom nikdy ne bavil. Mám dojem, že pro dědu to bylo nějak trochu citlivé téma, protože byl ve straně po revoluci v osmačtyřicátém a dost dlouho za to kopal, že to jako je fakt dobrý nápad. Pak se začaly dít ty divný věci a on vystoupil a pak to mělo nějaké negativní dopady na rodinu, já ani nevím vlastně. Lidi do něj začali rýpat, že je teda komunista a on tomu pořád věřil a já právě nevím, jestli to bylo po osmašedesátém. My jsme o tom moc nemluvili a pak vystoupil. Asi po tom osmašedesátém. Nějak zjistil, že to nebyl úplně dobrý nápad.“¹¹²

„Musím se přiznat, že jsem tady do toho ani nikdy moc nechtěla rýt. Protože prostě můj děda je pro mě strašně „cool“ a asi jsou věci, které nechci vědět. Vím, že pracoval na ministerstvu na dost takových vysokých pozicích na ministerstvu dopravy.“¹¹³

Je vidět, že Veronika K. jako jedna z osob, která se bez větších problémů určila jako „pravičák“, si není úplně jistá, jak to v rodině bylo, a jako výhodnější vyhodnotí „se v tom nerýpat“ – nevědět. Je otázkou, zda proto, že by sama před sebou snížila dědečkův morální kredit, o němž mluví, nebo proto, že by byla vystavena úvahám o tom, že ne všichni příslušníci strany byli nezbytně zápornými hrdiny toho historického období, ale také obyčejnými kariéristy nebo prostě lidmi „nezbytnými na svých místech“. Možná kdyby se otázce více pověnovala, dospěla by k tomu, co popisuje kniha „Můj děda nebyl nácek“, kde řada účastníků výzkumu, jejichž prarodiče či rodiče byli členy nacistické instituce,

¹¹¹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹¹² Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹¹³ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

měli tendenci jejich angažmá vysvětlovat jako snahu „změkčovat zevnitř“, případně právě jako práci „v dobré víře za myšlenky, které se zdály správné“. Je možné, že Veronika nechce nechat tuto skutečnost, angažmá člověka, kterého si velice váží a má ráda, ve straně, aby ji nutila upravit její mínění a pevné přesvědčení, že to byla doba veskrze špatná.

Osobně se mohu ve své rodinné historii také pyšnit jedním „stranickým dědečkem“, nevnímám to však jako kontroverzi. Jako vysokoškolsky vzdělaný chemik se postupně vypracoval do struktur strany na okresní úrovni. Ač absolvent VUML¹¹⁴, nepovažuji jej za ideově příliš zapáleného. Moc dobře věděl, že řada věcí je špatně, s řadou jiných zase souhlasil a byl jednoznačným pacifistou. Nevidím v jeho počínání a přístupu na osobní úrovni žádný velký rozdíl oproti dnešním zastupitelům. Zařadila bych ho do pomyslné kategorie „poučený praktik“. I u nás v rodině panovaly v minulosti zapálené diskuze na toto téma. Zvláště v době, kdy jsem jako teenager jeho angažovanost vnímala jako něco až „zločinného“. Jak jsem k takovým postojům v dětství i já dospěla, může napovědět následující kapitola.

Narátoři pak v rozhovorech s angažovaností ve straně pracovali spíše jako s něčím ideologickým a spíše jako s otázkou víry v socialismus a komunistické ideály, než jako s něčím účelovým, jak dokazuje i citace Vojtěcha B. výše. Vojtěch zde mluví o tom, že jeho dědeček zjistil, že „to není dobrý nápad“, a tudíž vystoupil a dodnes je to pro něj citlivé téma – pracuje opět s rozměrem nějaké víry v ideály, které ideologie hlásala. O účelových vstupech do strany, tedy za účelem zlepšení svých životních podmínek či profesních výhledů, nebo svého životního standardu, nikdo nemluvil. Jakoukoli angažovanost vnímali jako „v dobré víře“, případně jako nepokrytou víru v nebezpečnou ideologii, která však pramení čistě z přesvědčení.

Dostávám se zde opět k tématu víry, jak jsem předesílala – z mých narátorů promluvil o víře v Boha v kontextu rodiny jen Václav K.. Hned několik narátorů, ale promluví o víře v komunistické ideály. Až překvapivě bez jakéhokoli pohrdání či povýšenosti – nahlíží narátoři na dobu jako na nějaký celospolečenský omyl přílišné a nekritické víry nebo se snaží dát i své vlastní historii o něco méně pragmatickou minulost? Osobně se kloním k druhému. Narátoři by neradi viděli ve vstupu do strany (např. svých prarodičů) čistou zjištnost či obezřetnost, ale spíše omyl v dobré víře. Přitom jim ale rodiče žádné záminky k tomuto romantickému náhledu nedávají – mluví o době velice prakticky: „taková byla doba“, „takhle to bylo“, atd. Byla to doba velice explicitní v tom, co se

¹¹⁴ Večerní univerzita marxismu-leninismu – určena primárně členům strany. Nejvyšší dosažitelné stranické vzdělání na okresní úrovni.

očekává, co se smí a co se nemá – byla to doba veskrze postavená tak, že praktičnost či pragmatismus byly velmi žádanými vlastnostmi. Narátoři si však uměli jen složitě představit, že by lidi k něčemu nehnalo jejich vlastní přesvědčení (byť vzniklé na základě nějaké propagandy), v čemž vidím v této oblasti velký idealismus a lehkou povrchnost z jejich strany. Obávám se, že kdyby měli příležitost nějak více se s tehdejší realitou konfrontovat, zjistili by, že je daleko přízemnější a Komunistická strana že není zdaleka plná „věřících“ komunistů.

Ačkoli srovnání nacistické minulosti řady německých rodin a minulosti komunistické v rodinách českých může v leccems pokulhávat, princip zůstává podobný. Ačkoli byla v německém průzkumu řeč o rodinách, jejichž členové byli nějakým způsobem činní v orgánech Třetí říše – jejich rodinní příslušníci odmítli, že by šlo o „nácky“. Celá třetina dokonce věřila, že se snažili pomoci dobré věci a 71 % bylo přesvědčeno, že jejich rodiče v té době velmi trpěli.¹¹⁵ Lze si tak snadno představit, že i „moji“ narátoři by měli dobrá vysvětlení pro angažovanost svých rodičů či prarodičů ve straně, pro jistotu o ní ale dost možná raději neví, je to totiž „citlivé téma“.

Na rozdíl od narátorů studie Sto studentských revolucí, nepovažují moji narátoři za tolik důležité a pro jejich směřování formující, jak jsou jejich rodiče politicky zaměřeni. Pravdou je, že to reálně nijak neovlivňuje jejich život nebo šance v čemkoli uspět. Předchozí generace musela považovat případné členství rodičů ve straně za jeden z určujících faktorů a stavěla jej v podstatě vedle profese rodičů.¹¹⁶ Nutnost politicky se zařadit, která v podstatě rokem 1989 zanikla, udělala v českých rodinách z politiky okrajovější téma a částečně je depolitizovala. Což ukazuje i skutečnost, že dnes lze v českých rodinách o některých věcech celkem úspěšně mlčet, či se jim vyhýbat nebo je nevědět. V reálném životě mladého člověka nehrají žádnou roli.

Autoři několikrát zmíněné publikace „Můj děda nebyl nácek“ došli ve svém výzkumu o rodinách k závěru, že „*holocaust nemá systematické místo v německé rodinné paměti, která, podle naší teze, je primárním zdrojem historického vědomí. Jeho tematizace pramení z externího zdroje, tvořeného výukou dějepisu, pracemi na jeho památce, dokumenty a hranými filmy.*“¹¹⁷ Já se s jejich závěry, chceme-li je aplikovat na náš předmět zkoumání, tolik neztotožňuji. Škola, vzdělávací instituce a další prameny jsou ale nepochybně také

¹¹⁵ WELZER, Harald. MOLLEROVÁ, Sabine. TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti. První vydání. Praha: Argo, 2010, s. 196-197.

¹¹⁶ OTÁHATL, Milan. VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 63-67.

¹¹⁷ WELZER, Harald. MOLLEROVÁ, Sabine. TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti. První vydání. Praha: Argo, 2010, s. 165.

velmi významnými prvky v utváření mínění jednotlivce o období socialismu. Jak se tvořil pohled narátorů na dobu mezi lety 1948-1989 ve škole, mezi vrstevníky a na základě dalších externích zdrojů, tomu se budu věnovat v následující kapitole.

3.2 Vliv vzdělávacích institucí a vrstevníků

Chceme-li se ptát, co formovalo názor na období socialismu u mladých lidí a jaký je, nelze vynechat školu. V této kapitole bych se proto ráda věnovala tomu, jak narátoři vzpomínají na období své povinné školní docházky a na středoškolské studium optikou hodin dějepisu. Otázky jsem často směřovala přímo k tomu, do jaké míry probrali látku soudobých dějin a do jaké míry si právě ze školních lavic odnesli znalosti o tomto období. Pokud ne, jak se jejich znalost formovala a vznikala? Uvědomují si to? Mluvili o tématu se spolužáky? Sdíleli nějaký názor?

Nejednalo se o zkoušení, neptala jsem se na fakta či data, jak se řada narátorů obávala. Otázkou, do jaké míry jsou mladí lidé v této oblasti vzdělání, se zabývají jiné výzkumy. Ty se krom jiného zabývají také obsahovými analýzami učebnic a zkoumají jejich kvantitativní i kvalitativní přínos (např. katedra historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity).¹¹⁸

Stejně jako v předchozí kapitole o postojích rodičů, respektive rodiny, k režimu před rokem 1989, i zde se budou objevovat argumenty a nezbytné části skládačky pro sestavení cesty narátorů ke vzniku jejich postoje k tomuto historickému období a vnímání sebe sama na historické ose. Samotné interpretaci postojů jednotlivých narátorů k období dějin 1948 až 1989 se budu věnovat v samostatné kapitole, kde budu syntetizovat všechny tyto poznatky – vliv rodiny, školy a dalších aspektů.

Jak narátoři vzpomínají na hodiny dějepisu na základní a střední škole? V podstatě všichni jsou absolventy gymnázia, někteří čtyřletého, někteří víceletého. Kolik pozornosti se věnovalo soudobým dějinám? Velká část narátorů zde zmínila, že látku probrat nestihli. Ať už z důvodu, že se to nestihlo, nebo z jiných – například proto, že pedagog látku probírat nechtěl z důvodů své vlastní názorové vyhraněnosti, která mu bránila v profesionálním přístupu.

¹¹⁸ Bednářová in MÜCKE, Pavel. BRYCHTA, Martin. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: Současné perspektivy orální historie*. První vydání, Ostrava: Česká asociace orální historie a Ostravská univerzita, 2017, s. 163.

„V dějepise jsme na gymplu skončili druhou světovou válkou.“¹¹⁹

„Myslím, že jsme skončili druhou světovou válkou, ale nechci kecat, protože si to opravdu nepamatuji. Přijde mi to tak strašně dávno a ještě jsem nedávala moc pozor. Na tom semináři jsme to určitě nedělali a na hodinách, jestli tam třeba pak trochu, ale vůbec si nevybavuju třeba komunismus, vůbec. Ze střední si tuhle a následující dobu nepamatuji.“¹²⁰

„Já si myslím, že prakticky skoro vůbec, že mně ty vzpomínky na dějepis na gymplu končí rokem 1945, prostě koncem druhý světový války.“¹²¹

Zatímco někde to mohlo být důsledkem za několik nasbíraného „skluzu“ v probrané látce, jinde mohlo jít o záměr, jak vysvětlil například Ondřej Š., jehož středoškolská profesorka neprobrala období záměrně. Dávala tak studentům jasně najevo, že se v jejích očích jedná o nejednoznačné či kontroverzní téma.

„Na gymplu jsme se vlastně vůbec za rok pětáctýřicet nedostali. (...) My jsme měli takovou paní profesorku, která byla hodně ideologicky zaměřená a vlastně se nebála tahat ten svůj názor, tu politiku i do těch hodin. (...) Dodneška si pamatuji, když jsem už jsem měl třeba osmnáct a už jsem jako věděl a hledal a od táty věděl a prostě sám jsem se snažil nějak, už jsem koukal na televizi a na internet, tak mě najednou přišlo, že když už jsme končili ten třeták, čtvrták a nebavili jsme se pořád o žádném Gottwaldovi, tak jsem se na to kdysi zeptal, proč se teda nebavíme o Gottwaldovi a proč si něco neřekneme o Gottwaldovi a ona říkala, že – protože milovala spisovatele Mňačka – tak říkala, že Mňačko píše o Gottwaldovi, že to byl velice zlý člověk, protože kouřil ve svojí Tatře doutník a byl na lidi arogantní. A to bylo tak jediné.“¹²²

Systematický výklad často končil rokem 1945, s druhou světovou válkou, případně poválečným uspořádáním světa. Probrat celý vývoj po roce 1948 se většinou nestíhalo, tudíž s ním učitelé ani nezačínali. Něco se tak žáci dozvěděli například v hodinách Základů společenských věd, kde se mluvilo o vývoji české ústavy a právního systému, něco zase v hodinách literatury, kde byli konfrontováni s pojmy jako „oficiální“ a „neoficiální kultura“, případně underground a disent.

Tam, kde se k látce dostali, uznávají, že velká část případného „úspěchu“ daného předmětu byla v rukou učitele. Závisela na tom, jak daný pedagog látku pojme, jak se k ní

¹¹⁹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹²⁰ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

¹²¹ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

¹²² Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

postaví. V této oblasti byli narátoři dost kritičtí. Poukazují na nedostatek diskuze, nevyužití zajímavých materiálů či postupů. Dá se říci, že běžnou metodu výkladu nepovažují za efektivní. Předkládání různých výkladů a náhledů na dobu také chyběl. Získávali tak dějinné informace ve formě preferovaného výkladu.

Velmi jasnou a ucelenou představu o tom, jak by výuka dějepisu mohla a měla vypadat, představil Marek M..

„Mě dějepis vždycky bavil, byla to jedna z věcí, které mě zajímaly. Samozřejmě klasika, trochu mě štvalo, že se ty nejdůležitější, tzn. 20. století dělají až na konci, čili punské války člověk zná dopodrobna, ale co se dělo v padesátých letech v Čechách se skoro neučí, což je obrovská chyba. Můj pedagog na gymplu byl pan doktor Mareš, byl výborný, měl velmi specifický smysl pro humor, nicméně to byl dost starý pán a takový jako, doufám, že se to nemá šanci k němu dostat, takový zaprášený. On se i k tomu 20. století dostal, ale moderní výuku dějepisu bych si představoval jinak, přestože jsem ho zbožňoval. Sám osobně bych to dělal jinak teda.“¹²³

„Měla by být právě snaha, aby si ti žáci odpověděli sami. Prostě předložit fakta a nějak se je snažit vyprovokovat k nějaké diskusi, k přemýšlení nad těmi věcmi apod. Přičemž fakta jsou, v padesátých letech byly procesy, ten stát vraždil svoje občany, zavřel a zakonzervoval tu republiku, když chtěl někdo utéct, tak ho zastřelili, fakta prostě jsou a proti tomu nemůže nikdo nic namítat. Tak nějak bych to řekl a ať si o tom každý udělá obrázek sám.“¹²⁴

Velká řada narátorů považovala hodiny dějepisu za „oddechové“, málokdo ho považoval za podstatný. Nezapomínejme, že je řeč o narátorech veskrze z humanitních oborů – jak by je asi brali mladí lidé, kteří následně studovali technické obory a dějepis byl pro ně ještě okrajovější záležitostí? Dostal by se dějepis v důležitosti kamsi na úroveň tělesné či výtvarné výchovy?

„Na gymplu mě klasický dějepis nikdy nezajímal, vadila mi ta forma, vadilo mi, jak to bylo nudné, zdlouhavé, nezajímalo mě nic o pravěku a to bylo období, které jsme rozebírali celý rok snad všude, biologie – pravěk, dějepis – pravěk. Jako na gymplu mě to k historii vůbec netáhlo a myslím, že to je do jisté míry učiteli, protože to nebyli silní muži nebo ženy, ale strašná nuda, flákárna, nebylo to nic, co by člověka bavilo a naplňovalo. Samá data a nic okolo.“¹²⁵

¹²³ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

¹²⁴ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

¹²⁵ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

Výzkumnice, která se například věnuje didaktické analýze českých dějepisných učebnic, došla ke zjištění, že všechny porevoluční učebnice dějepisu se v poválečném období věnují jen velmi málo kultuře a každodennímu životu. Orientují se zejména na velké politické události, legislativu a vývoj hospodářské situace.¹²⁶ I toto může být důvod, proč narátory dějepisu nudil. Příliš mnoho dat, jmen a politiky. Přitom řadu věcí lze vysvětlit například skrz způsob, jakým byla řízena kultura, film, školství a výchova. Důrazem na „velké dějiny“ pak dochází paradoxně k určitému pocitu zcizení – velké vzdálenosti od samotných událostí a doby. Zároveň je složité v hlavě udržet data a vytvořit si z nich dojem, jak asi vypadal život, jak vypadala každodenní realita, co přinášela a na co narážela. Vyvolat si obraz o tom, jak mohl vypadat život v socialismu na základě dějepisných učebnic a výkladů, je v podstatě nemožné.

„Brali jsme to. My jsme se určitě tyhle věci učili už na základce, to si pamatuju, a na gymplu. Na gymplu jsme to brali, ale měli jsme takového specifického pana učitele v tomhle. Protože na jednu stranu bylo hrozně bezva, že on s námi probral všechny věci z moderních dějin, na druhou stranu to učil takovou formou, že nám přečetl kapitoly, my jsme si je měli učit nazpaměť, podle toho jsme pak psali test nebo jsme byli zkoušení. Žádné jako diskuze o tom neexistovaly. Celé to bylo o tom, že on nám řekl svoji interpretaci a tak to bylo. Jako nevnucoval nám žádný hotový názory na to.“¹²⁷

„Byl tam klasický problém v tom, že se nestíhalo jako vždycky. Takže my jsme se tak nějak podrobně dostali ke druhé světové válce, jako všude, co jsme se tak s lidmi bavili a pak to bylo tak nějak letem světem, nebo nevím. Jako my jsme měli docela dobrého učitele na ten dějepis, ale je zvláštní, že z té doby, která byla taková důležitá, nejbliž, tak si nic nepamatují. Pak jsme měli nějaký seminář k dějinám 20. století, ale ten měli jen maturanti.“¹²⁸

Narátoři jsou si vědomi, že i osobní názor daného pedagoga může hrát ve výkladu roli, a někteří z nich ji i vnímali – např. pedagožka, která dané období vůbec neprobrala (viz výše). Zároveň nikdo z nich nemá pocit, že by dostával výklad ideologizovaný či tendenční a nikdo tento problém ani nezmiňoval. Tím, že jim byla předkládána zejména fakta jako data, čísla, jména, získali pocit, že se jim dostává výčtu objektivních faktů, z

¹²⁶ Bednářová in MÜCKE, Pavel. BRYCHTA, Martin. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: Současné perspektivy orální historie*. První vydání, Ostrava: Česká asociace orální historie a Ostravská univerzita, 2017, s. 166-167.

¹²⁷ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

¹²⁸ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

nichž lze vyvodit vlastní závěry. V podstatě nepostrádali souvislosti. Nikdo z narátorů nepřišel s návodem, jak se s věcí v hodinách co nejlépe popasovat z hlediska pedagoga.

„My jsme to věděli, že on je jako levičák, že volí levicové strany a má levicové smýšlení, ale kdyby se člověk kouknul do těch materiálů, které nám diktoval, tak je to opravdu hodně neutrální. Určitě bych na základě toho, co on nám předal k tomu, že se máme nabručet z paměti, nedokázala říct, jestli jsou ty věci špatně nebo dobře.“¹²⁹

Za hlavní problém narátoři považují zejména to, že se látka opravdu neprobrala. Několik z nich uznalo, že jim samotným to chybí. Řada z nich kritizovala systém, kvůli němuž se stává, že se právě soudobé dějiny nestihnou probrat, a uznává a chápe důležitost a výlučnost právě toho historického období, které zásadně formovalo naši současnost. Považují ho za součást všeobecného přehledu, neznalost doby naopak jako hendikep. Nikdo však nemá příliš vůle si doplnit znalosti sám, ačkoli přístup k informacím je neomezený a množství informací taktéž, stačí si jen vybrat. Ukázalo se, že narátoři příliš vytrvalosti k dalšímu studiu v této oblasti nemají, není u nich ani tendence si doplňovat znalosti. Ví, že kdykoli budou potřebovat určitou informaci, bez problému ji bleskově najdou.

„Dokonce jsem se o tom nedávno s někým bavila, že to je průšvih, že ty novodobý dějiny se tolik neučí, protože prvák, druhák jedeš od pravěku a pak přijde zase jiný učitel a jede to s tebou celé znovu. Vždycky se klade hrozný důraz na tyhle prastarý dějiny, přitom třeba je pravda, že ty novodobý jsou důležitější, alespoň třeba nějaký základní přehled je... zvlášť pro nás, mladé lidi, kteří jsme to nezažili, důležitý.“¹³⁰

„Já se třeba strašně špatně orientuji v politické situaci. Co všechno se dělo kolem toho roku 89, co se týče těch politických tahů, nebo politiky a tak, to mě moc nebaví.“¹³¹

Při rozhovorech jsem narazila na skutečnost, že sice nikdo neměl dojem, že by jej vyloženě manipuloval způsob výkladu látky ve škole (viz výše), nebo že by zde snad takový úmysl byl, přesto většina z nich uznala, že na tuto část dějin existuje jednoznačně preferovaný výklad. Považují to víceméně za automatické a zároveň za pravdivé, k preferovanému výkladu přistupují s důvěrou v to, že je to správný výklad událostí.

„Myslím, že ten preferovaný výklad je, že to nebylo dobře. (...) Co já si pamatuji, tak vždycky, když jsem se setkával s touhle dobou, tak i ve škole to bylo podávané tak, že to prostě nebylo dobře.“¹³²

¹²⁹ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

¹³⁰ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

¹³¹ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

„Tak asi tendence, že komunisti byli špatní a tak. Rusové jsou špatní a byli špatní a dneska mám dojem, že se to projevuje i v optice některých lidí, kteří jsou hodně proti ruské menšině tady a tak.“¹³³

„No, já si myslím, že je to asi tak správně, protože ta doba prostě byla zlá, nebo jako nebyla dobrá. Jako zlá... nebyla to druhá světová válka, že jo, ale prostě nebylo to dobře. Myslím, že to je dobře, že se to těm dětem říká. Já si pamatuji už na základce, že nám to prostě říkali, že to bylo špatný, že komunisti jsou špatný. Já si pamatuji, když jsem v primě zjistila, že komunisti jsou ještě pořád, že je jako nikdo nezakázal a šla jsem za tátou a říkám: Tati, jak je to možný?“¹³⁴

Nikdo z narátorů se nesnažil najít zdroj tohoto výkladu, hledat důvod, hledat vzorec, podle něhož se to děje. Kdo rozhodl, že to byla špatná doba? Vzniklo to na stejném principu, na kterém se dříve odsuzovala první republika? Nebo je to výsledek pravdivé skutečnosti?

Andrea P. upozornila na důležitou tendenci podporovat se s vrstevníky ve společném názoru a zároveň tím vyčleňovat či hledět s nelibostí na zastánce jiného názoru, a to zejména v dětském kolektivu. Krátkou historkou zajímavě popsala vnímání pojmu „komunismus“ ve školním kolektivu na konkrétním příkladu. Historka se váže ještě do doby, než období socialismu probírali ve škole.

„Jediné, na základě čeho se hlouběji formoval můj náhled na dobu před rokem 1989, je ten dějepis ve škole, který mě nebavil. Potom mě to začalo trochu víc bavit, když jsme měli politologii a ZSV. (...) Doma jsme se o tom nebavili, doma jsem neslýchala: „ty komunisti, to byla hrůza“ nebo „za komunistů bylo dobře“, ale asi mám takové povědomí, nebo pocit, že komunismus je špatný. Když někdo řekl, že za komunismu bylo dobře, tak jsem vůči němu pocítila averzi, aniž bych věděla proč. A možná to bylo nějakým společenským tlakem. Teď jsem si vybavila jednu historku, že jedna naše spolužačka, asi když jsme byli v primě nebo sekundě, když nám bylo hrozně málo, asi 12 let, se k něčemu vyjádřila, jakože „maminka říká, že za komunismu bylo dobře“. A já jsem to nějak neřešila, ale ozvala se taková vlna kritiky. Pak jsme se o tom o přestávce bavili se spolužáky, jak je ta Jitka trapná, co to říká... Tak třeba na základě toho jsem se přidala k těm: „hmm, komunismus je fakt trapný“.“¹³⁵

¹³² Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹³³ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

¹³⁴ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

¹³⁵ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

Andrea tím ukazuje možnost fomujícího vlivu u kolektivu dětí, které neměly „názor z domova“. I takoví jedinci brzy a snadno pochopili, „co se nosí“ a o čem je lepší mlčet, aby nebyli terčem posměchu. O názorovém konsenzu školních kolektivů promluvili i jiní narátoři, ti však vzájemné porozumění mezi vrstevníky v této věci vnímali spíše pozitivně.

„No, já myslím, že když budu mluvit třeba za tu naši základku, takže tam jako na tom byli všichni poměrně podobně. Ne, že bychom se o tom v deseti letech nějak zásadně bavili, že jo, ale tak nějak mi to přišlo, že to jako vnímají všichni podobně.“¹³⁶

„Třeba na střední škole, ačkoliv o těch věcech moc neví, tak mají lidi potřebu být hrozně aktivističtí, radikálnější a drsnější, a to se tím věkem částečně mění, ale zase právě mi připadá, že kdybych si vzal lidi ze svého okruhu, tak tam budou převládat antikomunistické názory a je to zvláštní, že je v tomto věku běžnější mít levicovější smýšlení, to je taková evropská anomálie, kdy většina lidí v našem věku a v takových těch kruzích dejme tomu gymnaziálních a vysokoškolských přemýšlí hodně pravicově, což mě nesmírně těší, ale připadá mi, že to je věc docela nezvyklá, nebo aspoň já se s tím setkávám ve svém okolí.“¹³⁷

S podobným fenoménem jsem se potkala i já, a to na gymnáziu. Všichni jsme se chystali ke svým prvním volbám a diskutovali, které straně dát hlas (obecně jsme se všichni klonili k TOP09). Kdosi mezi námi rozšířil informaci, že se jeden z našich spolužáků chystá volit (spolu se svou rodinou) levicovou ČSSD. Bylo to pro nás nepochopitelné (kdo by chtěl volit Jiřího Paroubka?), ale tiše jsme to respektovali, ostatně co na to říct? Byli jsme na to, abychom respektovali něčí názor, už dostatečně staří a měli spolužáka rádi. Nikdo za ním ale nepřišel o tématu diskutovat, nikdo se na jeho důvody nebo preference nezeptal, jako by ho ten dotaz nebo vědomí, že všichni „o věci“ víme, mohl veřejně usvědčit z něčeho nevhodného, neslušného nebo z hlouposti. V tom spatřuji jistou formu „diskriminace“. V tom, jak jsme kolem věci opatrně našlapovali. Tehdy se to rovnalo v podstatě velmi hlučnému odsouzení nebo hádce. Jako by nikdo nechtěl tuto diskuzi vést a považoval ji za marnou, raději jsme pokračovali v diskuzích bez výraznějších konfliktů a vzájemně se ujišťovali o správnosti své volby.

Bezděčné či podvědomé přijímání stanoviska k době před rokem 1989 připustilo ještě několik dalších narátorů. Nikdo však nevystopoval jeho původ a ani po něm nepátral. Dokonce nedošlo ani na princip „dějiny píše vítězové“. Něco takového by vyžadovalo připustit i možnost jistých alternativních výkladů. Důvod je jednoduchý, výrazná většina

¹³⁶ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹³⁷ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

narátorů (více či méně kriticky) považuje preferovaný výklad za správný a ztotožňuje se s ním. Vzhledem k této korelaci mezi většinovým názorem a svým vlastním získaným postojem pak nemají důvod považovat tento náhled za nesprávný, a tím téma uzavírají.

„Není to asi nic, o co bych se zajímala sama, že bych ty informace vyhledávala, nějak jsem je vstřebala za ten život okolo sebe, co lidi říkali, z televize, z článků někde. Ani nevím konkrétně.“¹³⁸

„Nebo teď když nad tím přemýšlím, jak jsem mluvila o tom, jak nám tyhle věci říkali ve škole, tak v dějepise nám to říkali neutrálně, ale v ostatních předmětech určitě ne. Jako třeba v občance, když jsme se učili o ideologiích, anebo právě na základce. Tak to určitě neutrální nebylo.“¹³⁹

Po absolvování gymnázia pokračovali narátoři studiem na vysoké škole, většinou pak s humanitním zaměřením. Nikdo z nich v souvislosti se vzděláváním v oblasti historie vysokou školu nezmínil. Vojtěch B. a Veronika K. pak shodně jako studenti andragogiky hovořili o problematice vzdělávání a osvěty široké veřejnosti v „nových pořádcích“. Oba považují za problematické, že po roce 1989 neproběhla žádná edukace směrem k české veřejnosti v otázce demokracie.

„Po vzniku první republiky, stejně jako po roce 1948, se páchala docela rozsáhlá osvěta a po devětaosmdesátém ne nebo v daleko menší míře. V té první republice, když zanikla monarchie a vznikla republika a demokracie, tak bylo hodně osvětových programů, kde lidem vysvětlovali, co to je ta svoboda. Co to znamená, když se chodí ke svobodným volbám a tak dále. Byl nový politický systém, tak se lidem vysvětlovalo, co to znamená a jaké mají zase povinnosti, že když je demokracie, tak se čeká, že by se měli víc angažovat a tak. Komunisti to udělali taky. Velmi zjiště, ale vlastně správně.“¹⁴⁰

Kupodivu nikdo z narátorů sám nezmínil, že by bylo kromě doplnění znalostí o období 1948 až 1989 zapotřebí věnovat se i období následujícímu. Devadesátá léta považují za bizarní a důležitá spíše pro společnost než pro další směřování státu, ačkoli právě toto období bylo zásadní například pro nastolování politické kultury i legislativy v novém zřízení. Vzhledem k tomu, že narátoři sami dobu zažili, nevnímají ji ještě jako historický úsek. Jak se budou na věc dívat, až začne někdo dávat jejich vzpomínkám zpětně historický výklad (viz úvaha výše)?

¹³⁸ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

¹³⁹ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

¹⁴⁰ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

„Já devadesátky vnímám jako neuvěřitelně bizarní éru. To byla opravdu éra, kdy bylo i nemožný možný. To je jako když někoho hrozně dlouho držíš pod krkem a najednou ho pustíš, tak on se může zbláznit. To byla éra, kdy přišlo do Čech oficiálně porno, komerční televize a supermarkety, tak já se nedivím, že ti lidi z toho byli úplně zpitomělí. Že byli ochotni se dívat na věci, jako je Doremi a Kolotoč apod. V tom už třeba spatřuju to velmi postupný, ale přece jen zlepšování.“¹⁴¹

Základní škola tak, jak ji zažili narátoři, kteří nastupovali do první třídy v rozmezí let 1993 až 2001, se výrazně lišila od základních škol, jak je navštěvovali jejich rodiče (potenciálně narátoři studie Sto studentských revolucí). Mládežnické organizace zmizely, stejně jako nepovinná povinnost být jejich členem. Ve školách sice učily často tytéž učitelky, ale byly opět „paní“, nikoli „soudružky“. V řadě případů se teprve hledal způsob, jak o některých věcech učit, a nemálo učitelů dějepisu, literatury a občanských nauk bylo postaveno do nepříjemné situace.

Je to zajímavý příklad. Pedagogové byli znovu postaveni do situace, kdy se museli zachovat tak, jak předpokládali, že se po nich nyní žádá – tím se v podstatě zachovali stejně konformně, jako když po roce 1948 přestali učit o osvobození americkou armádou. Což je druh chování tolik typický pro autoritářské režimy, které „svou moc nemusí vynucovat: získají ji samovolně. Lidé uvažují, co po nich nejspíš bude represivní vláda chtít, a pak se podle toho dobrovolně chovají, aniž by jim to kdokoli přikazoval.“¹⁴² Lidé tím režimu napovídají, čeho všeho může časem dosáhnout. Pochopitelně po roce 1989 nenásledovala žádná forma autoritářství, je to jen příklad o lidském chování a autocenzuře. Je otázkou, zda se takto lidé zachovají ve většině případů přirozeně, nebo se jedná o důsledek historických zkušeností, kdy lidé v ČR žili v jisté ostražitosti desítky let a tyto „nuance“ se naučili vnímat a správně si vykládat. Nutno zmínit, že pravděpodobně ne všichni pedagogové radostně odhodili staré osnovy a začali opěvovat první republiku, řada z nich s „režimním“ výkladem dějin mohla souznít a dokonce jiný neznat. Řada měla obavy, co bude následovat. Množství pedagogů bylo stranicky aktivních a v revolučních dnech mohli mít obavu z následujícího vývoje.

Moji narátoři nastoupili do školy ve chvíli, kdy se většina „novot“ usadila. Vznikly nové osnovy a učebnice a učitelé dostali více volnosti. Nehrozilo, že je někdo za narušení preferovaného výkladu ze školy vyhodí, ale doba byla silně antikomunisticky vyhraněná a čeští učitelé tudíž moc dobře věděli, jak na sebe zbytečně neupozorňovat. Navíc velká část

¹⁴¹ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

¹⁴² SNYDER, Timothy. 20 lekcí z 20. století. První vydání. Praha: Paseka, 2017, s. 10.

z nich nepochybně patřila také k nesouhlasící, leč konformní části společnosti a mohla změny přijmout s jistou úlevou.

Vzdělání našich rodičů bylo výrazně jiné. Nesmíme však zapomínat na to, že v 80. letech už ideologická dogmata slábla a i narátoři z generace rodičů vzpomínali na školu různě. Roli zde hrál vždy zejména „lidský faktor“, tedy osobnost konkrétního pedagoga, což trvá dodnes, jak se ukázalo i v mých rozhovorech s narátory. I v předrevolučním období lidé často vzpomínají na roli pedagogů ve svém životě velmi pozitivně a řada učitelů se nebála projevit občanskou statečnost a hovořit o věcech velmi otevřeně dle svého přesvědčení.¹⁴³

V kontextu svého výzkumu musím konstatovat, že v otázce formulace náhledu a názoru narátorů na dobu před rokem 1989 sehrála, podle mého názoru, výrazně větší roli rodina a kolektiv vrstevníků, který byl ve věci jasně vyhraněný, jak se ukázalo zejména v nižším věku narátorů. Škola se většinou držela toho, že období 1948 až 1989 byl zločinný režim, a v očích žáků jej postavila na roveň nacismu (řada z nich ho v nižším věku dokonce často zaměňovala). Termín „socialismus“ používá jen málokdo a pojem „komunista“ či „komunismus“ je pro ně téměř jednoznačně pejorativní. Až v pozdějším věku si někteří narátoři většinou našli cestu ke kritičtějšímu náhledu na dobu, většinou zde ale sehrály roli jiné zdroje, než školní učebnice. Jaké byly další zdroje a kanály, kterými se s dobou seznamovali? Co jim způsobují mezery mezi daty a letopočty?

„Nepřišlo mi to jako nějaká školní znalost, ale jako takový přirozený přehled a rozhled a nevím, kde jsem k němu přišel. Já si myslím, že to samozřejmě musí být z rodiny určitě a pak asi z literatury a filmu, protože nikdy jsme se to pořádně neučili, že jo... k tomu se nikdy moc nedošlo na těch nižších stupních vzdělání.“¹⁴⁴

Film je pro generaci Y jedno z nejsilnějších médií, které dokáže nejspolehlivěji přenášet emoce. Mladí lidé se od dětství setkávali nejen s vyprávěním rodičů a prarodičů a školním výkladem, ale také s filmy a seriály ze zkoumaného období. Zatímco pro generaci Z je typické dětství strávené u displejů a monitorů, generace Y byla mnohem závislejší na obrazovce televizní. Později v 90. letech se po úspěchu filmu *Pelíšky*¹⁴⁵ začaly množit snímky přinášející „pravdivý obraz“ života před rokem 1989. Vznikly tak laskavé „retro-komédie“ i filmy přinášející svědectví o zločinech a bezpráví doby. Řada vznikla podle skutečných událostí a příběhů. „*Filmová média mají povahu nadčasovosti, ačkoli jsou jen*

¹⁴³ OTÁHATL, Milan. VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 74-75.

¹⁴⁴ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹⁴⁵ *Pelíšky*, 1999 [film]. Režie Jan HŘEBEJK. Česká republika.

momentálními a mikroskopickými výsečemi dějových souvislostí nebo daných událostí. Manifestují zdánlivě autentické, ve skutečnosti ale nanejvýš vykonstruované pohledy na průběh událost, a tím se stávají výkladovými vzorci, interpretacemi toho, jak něco bylo.“¹⁴⁶

U narátorů „vysokoškoláků“ jsem zároveň očekávala jisté ovlivnění literaturou, hudbou či výtvarným uměním. Někteří narátoři, kteří uváděli, že se v hodinách dějepisu nedostali přes rok 1945, potvrdili, že v literatuře, výtvarné výchově či základech společenských věd toto období probrali. Narátoři, kteří byli na toto téma tázáni, ale měli většinou problém jmenovat konkrétní knihy a autory.

„Dějepis nebyl můj úplně nejoblíbenější předmět, ale stále jsem o něj zájem měla, protože dějiny umění nebo literatury jsou mi blízké.“¹⁴⁷

„Napadlo mě v souvislosti s tou literaturou, když jsme to probírali, tak to nevznikalo v té době a bylo to dost o té době, 1984 a Proces od Kafky. Takové ty věci, kde se nějakým způsobem o té totalitě mluví, ale trochu skrytě. Pro mě to byl prostě zážitek a o těch věcech jsem začala přemýšlet, když jsem otvírala tyto knížky, než kdybych otvírala Dějiny dvacátého století. Nešla jsem po faktické stránce.“¹⁴⁸

O ovlivnění literaturou, případně o literatuře jako zdroji poznání o této době, mluvili narátoři méně, než jsem předpokládala. Nikdo nehovořil o čtení Václava Havla, Josefa Škvoreckého, Milana Kundery či jiných autorů, kteří dobu reflektují. Ukázalo se, že literatura není výrazným zdrojem. S filmy jsem byla úspěšnější.

Pelíšky znal každý z narátorů. Za téměř dvacet let své existence si stihly vybudovat stejně „folklorní“ postavení jako například „S tebou mě baví svět“. V důsledku toho k nim byli někteří narátoři až kritičtí, připadalo jim, že nemusí podávat úplně směřodannou zprávu a že obsahují až příliš mnoho nostalgie. Ukazují sice absurdnost a tíživost doby, ovšem skrze každodennost s jistou dávkou nostalgie. Právě nostalgie řadě narátorů ve filmech vyloženě překáží.

„Já mám Pelíšky hrozně ráda, ale kdyby se to vzalo takhle z té stránky historického přínosu, tak mi přijde, že je to dost takové nešťastné.“¹⁴⁹

„To mám ráda takové filmy nebo mě napadly Šakalí léta, ty jsem měla jako dítě úplně nejoblíbenější film, který miluji doteď a je to z té doby. I ty Pelíšky mám strašně ráda. Takže filmy z té doby jsou pro mě atraktivní, nevím, jestli je to tím, že zrovna je to

¹⁴⁶ WELZER, Harald. MOLLEROVÁ, Sabine. TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti. První vydání. Praha: Argo, 2010, s. 84.

¹⁴⁷ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

¹⁴⁸ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

¹⁴⁹ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

*s tím doby nebo ten film je udělaný, většinou ty, co se mi líbí, tak si myslím, že jsou dobré. Možná to není dobré tím, že se to zrovna někde odehrává, ale možná to souvislost má.*¹⁵⁰

*„Pelíšky jsou film, který se tradičně pouští o Vánocích. A to je taky jeden ze zdrojů mého povědomí o komunismu – filmy.“*¹⁵¹

Narátoři, kteří mají zájem o film, jako například Vojtěch B. či Marek M., přistupovali k jejich hodnocení analyticky a více reflektovali propagandu předrevolučních filmů a zároveň „skrytých“ sdělení. Nahlízet dobu a její vliv na sešňorování kultury lze skrze film nejsnáze.

*„Když tenkrát někdo dělal film o společnosti, tak to dělal z nějakého důvodu, měl na to jako tvůrce nějaký názor a nějaký způsob vidění. To by musel být nějaký strašně nezávislý dokument, aby jenom podal zprávu, a když je to film, tak to má vždycky nějaký zabarvení. Bud' se vzaly jenom kulisy a točilo se o něčem úplně jiným, děj se sice odehrává v současnosti, ale neřeší se moc, jaká ta společnost je, prostě tam nějak je, a ve chvíli, kdy chtěl člověk udělat dobrou věc o něčem zajímavém, důležitým, tak podle mě do té společnosti jako neryl, protože bylo nebezpečí, že by ho zakázali. No, a když někdo udělal film vyloženě s tím záměrem, že do toho chce rýt, tak to zakázali nebo nedovolili natočit, což byl problém, nebo se pak dělaly agitky, které vyloženě měly ukázat to, že je to všechno dobře a pamatuju si takový ty seriály, které byly dobré a byly o lidech, příbězích, ne o systému, o společnosti, ale o lidech, kde vidíš, že jsou ty úlitby tomu režimu, aby to jako prošlo.“*¹⁵²

*„Jak to tak bývá, když je něco špatné, tak je tam i něco dobrého a naopak. Takže mi přijde, že ta kinematografie tehdy, neplatí to ve všech případech, byla něčím zajímavější. Tím, že byl určitý nepřítel a ty filmy se měly k čemu vyjadřovat a proti čemu bojovat, tak jsou něčím naplněný.“*¹⁵³

Ze studií o druhé světové válce vyplynulo, že lidé hodnotí věrohodnost příběhů podle toho, do jaké míry je audiovizuální materiál v souladu s tím, jak problematiku běžně vídají v médiích. Zda daný materiál vzbuzuje dojem skutečnosti, či toho, co sám divák za skutečné považuje. Zinscenované záběry jsou často divákem považovány za reálnější než ty autentické.¹⁵⁴ Narátorům se na jedné straně vybavovaly seriály jako Chalupáři¹⁵⁵, na

¹⁵⁰ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

¹⁵¹ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

¹⁵² Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹⁵³ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

¹⁵⁴ WELZER, Harald. MOLLEROVÁ, Sabine. TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti. První vydání. Praha: Argo, 2010, s. 86-87.

¹⁵⁵ Chalupáři, 1975 [TV seriál]. Režie František FILIP. Československo.

straně druhé pak filmy jako *Ucho*¹⁵⁶ (hned v několika případech, např. Marek M. a Helena B.), *Všichni dobří rodáci*¹⁵⁷ aj. Ukázalo se, že narátorům se pravdivější a skutečnější zdají filmy dramatické či se sklonem k patosu. Potvrzují totiž to, co si o době sami představují – že byla špatná po všech stránkách. Zatímco nejruznější retro-komedie vnímají spíše k pobavení.

*„Všichni dobří rodáci, to miluji ten film, to je přesně o tom, jak jsou chlapi, co spolu chodí do hospody, jsou bez problémů, zpívají si nad ránem, když se vrací domů a pak tam přijde to svinstvo, ta politika a úplně to zničí to přátelství, ty dobré vztahy.“*¹⁵⁸

*„Moji rodiče na ty filmy neradi koukají, protože mají pocit, že to nějakým způsobem a priori ten komunismus odsuzuje. A s Jirkovými rodiči jsme se třeba bavili tady o tom filmu (Fair play¹⁵⁹, pozn. autorky) a ti mají pocit, že ty hrůzy jsou tam málo vylíčený, že by to chtělo trošku víc, ti jsou silně antikomunističtí. Každý si tam něco najde a já jsem tu dobu nezažila.“*¹⁶⁰

Například Veronika K. vidí v komediálních filmech o tomto období specificky českou snahu vyrovnat se s touto etapou a nějakým způsobem ji postihnout a zasmát se jí. O vyrovnání se české společnosti s minulostí bude ještě řeč v dalších kapitolách.

*„Třeba Němci se vypořádávají s tím, co se dělo za druhé světové války tak, že k tomu přistupují seriózně, že si z toho legraci nedělají, že si prostě nasypou popel na hlavu, že to podělali, ale je to asi i tím, že je to jiná nátura toho národa. Ale přijde mi, že Češi to tak hodně pojali jako srandu.“*¹⁶¹

Podle mého názoru filmy, které vznikají dnes o době před rokem 1989, vypovídají spíše o současnosti než o době, kterou se snaží zobrazit. Vypráví o tom, jak se dnes díváme na dobu a s ní spojené události. Jistě se v řadě případů daří zachovávat faktografické skutečnosti a kulisy, ale vypravěčské postupy a jazyk příběhu už mluví k současníkovi. Kdyby někdo vzal Pelíšky a promítl je průměrnému „konformnímu“ občanovi ČSSR, dejme tomu v roce 1974, pravděpodobně by mu nezpůsobil nejlepší filmový zážitek, jak bychom si mohli představovat. Stejně jako filmy, které se točily za socialismu o druhé světové válce, vypráví spíše o socialismu a jeho náhledu na události než o druhé světové válce, filmy o socialismu z devadesátých let vypráví spíše o devadesátých letech než o socialismu samém.

¹⁵⁶ *Ucho*, 1970 [film]. Režie Karel KACHYŇA. Československo.

¹⁵⁷ *Všichni dobří rodáci*, 1968 [film]. Vojtěch JASNÝ. Československo.

¹⁵⁸ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

¹⁵⁹ *Fair play*, 2014 [film]. Režie Andrea SEDLÁČKOVÁ. Česká republika.

¹⁶⁰ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

¹⁶¹ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

Každý z narátorů se setkal s filmy, které reflektovaly jak dobu před rokem 1989 z dnešního pohledu, tak s filmy, které ukazovaly socialistickou současnost tak, jak doba umožňovala, případně i neumožňovala (trezorové filmy). Do jaké míry tyto zdroje ovlivnily jejich náhled na dobu, nelze jednoznačně z povahy výzkumu určit. Je však možné, že v řadě případů mohly filmy potvrdit to, co už si narátoři mysleli, případně, co si o době představovali. Právě filmy či jiná média často nabízejí podklady pro příběhy, které se v mysli uloží, ačkoli k nim chybí explicitní odkaz. Poskytují to, co mnohdy nezvládla škola – přenést atmosféru a ukázat něco z „každodenního života“.

3.3 Postoj narátorů k dějinám 1948-1989 a antikomunismus

Proč považuji za tolik podstatný postoj a názor svých současníků na dobu před rokem 1989? Podle mého názoru je tím, co nás odlišuje od „globálních mileniálů“. Historické pozadí našich vlastních životů i to, v jakém prostředí a době vyrostli naši rodiče a žili naši prarodiče, musí zákonitě ovlivnit naše smýšlení o ideologiích, o politice a hodnotách. Tento až měřitelný rozdíl mezi politickým smýšlením našich mileniálů a „globálních“ (či chcete-li „západních mileniálů“) jsem chtěla prozkoumat přímo u zdroje. Z čeho pramení nechuť mladých českých lidí vůči levicovým stranám? Není to jen iluze?

Mannheim v klasickém textu o generacích (viz kapitola Vymezení pojmu generace) popisuje důležitost dějin při formování generace samotné. Vstup do dospělosti je obdobím, kdy se stadium osobního zrání protíná s formativními historickými událostmi a vlivy. Je to období, kdy mládí zakouší „čerstvý kontakt“ s historií a s dospělým světem současně. Řada teoretiků a filozofů, kteří se zabývali pojmem generace, připouští, že v mládí vstřebávají lidé historické zkušenosti, jež se stávají základem jejich generační příslušnosti.¹⁶² Proto považuji ve své práci historickou zkušenost za jedno z klíčových témat, když je řeč o generaci.

V předchozích kapitolách jsem se věnovala výchozí rodinné situaci narátorů, tomu, jak jejich náhled na období 1948 až 1989 ovlivnila škola, kolektiv vrstevníků či média jako film nebo literatura. V této kapitole bych se ráda věnovala jejich postoji jako takovému – jaký tedy je, pokud se počítají všechny vyjmenované faktory? Existují další faktory, které jsme nezmínili?

Jak se formoval veskrze negativní postoj narátorů k době socialismu? U řady narátorů bylo znát, že přesně nedokáží říci a pojmenovat, jak tento jejich názor vznikl a jak

¹⁶² MARADA, Radim. Paměť, trauma, generace. Sociální studia. 2007, roč. 10, č. 1-2, s. 79-80.

informace získávali. Zajímavě skutečnost formuloval Šimon S., který „komunismus“ přirovnal k něčemu automaticky neslušnému či společensky nepřijatelnému, jako nějaký nežádoucí jev, při němž je člověk přistižen.

„Neumím říct přesně, kdy jsme se o tom bavili, protože jsme rozhodně nepořádali nějaké besedy, kde by do nás jako rodiče s bratrem něco hustili, nějaká zla o komunismu a podobně, ale rozhodně si vybavuji postoj rodičů. Vím, že jsme automaticky byli prostě v opozici vůči tomu režimu, že to byla prostě taková samozřejmá věc, že vyrosteš v prostředí, kde komunismus je sprosté slovo a je to něco špatného a vlastně to vnímáš jako úplně přirozený a samozřejmý automatický postoj, třeba jako se stavíš k násilí nebo nějakému neslušnému chování, tak se stejně tak stavíš k tomuhle.“¹⁶³

Lze říci, že velkou část informací, pocitů a konotací v souvislosti s tímto tématem čerpali ze svého okolí spíše podvědomě. Viz například Alžběta K., *„Není to asi nic, o co bych se zajímala sama, že bych ty informace vyhledávala, nějak jsem je vstřebala za ten život okolo sebe, co lidi říkali, z té televize, z článků někde. Ani nevím konkrétně.“¹⁶⁴*

V tomto bodě bychom mohli pracovat s pojmy jako „kolektivní nevědomí“, „kolektivní paměť“ nebo „historická zkušenost“. Odchýlili bychom se tím ale od interpretací orálně historických pramenů k analytické a kognitivní psychologii, případně k historické sociologii. Zároveň je na místě tyto pojmy alespoň zmínit a přiznat místo teoriím, které hovoří nikoli o souborech vzpomínek, ale o sdílených sociálních konstrukcích.

Pokud bychom odpovědi narátorů chtěli kvantifikovat, lze jednoznačně říci, že všichni mají k době před rokem 1989 veskrze negativní postoj či konotace. Odpovědi se zde lišily jen v radikálnosti, argumentaci či ucelenosti.

„Jako celkově, když to řeknu jednoduše, tak k tomu mám prostě negativní vztah, protože to tady, řekněme, pokazilo spoustu věcí, které se s námi táhnou dodneška.“¹⁶⁵

„My to asi prvotně vnímáme jako dobu nesvobody, asi si uvědomujeme ty nevýhody, ty jsou zcela zjevné a je těžké pochopit, že to někomu nevadilo nebo že ti lidé to dneska nevidí, jak to vidíme my, z toho důvodu, že my si uvědomujeme ty nevýhody oproti dnešní době, protože my jsme vyrostli v téhle době.“¹⁶⁶

„Mně to asociuje normalizační nábytek, asociuje mi to šed' nesvobodu a takovéto pojmy. Takhle mi to zní až vyprázdněně... když jsem to pozorovala třeba v porovnání

¹⁶³ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹⁶⁴ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

¹⁶⁵ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹⁶⁶ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

s Francouzi, půl roku jsem byla studijně ve Francii, tak možná i nějakou škodu na kolektivním českém sebevědomí.“¹⁶⁷

„Kdyby komunismus fungoval, tak by to bylo dobrý, jenomže vzhledem k tomu, že to realizují lidé, tak to prostě nemůže fungovat.“¹⁶⁸

Zajímavé byly reakce, když jsem narátorům položila otázku, zda jim na době 1948 až 1989 připadalo něco pozitivní, zajímavé nebo jednodušší pro život. Mnoho z nich se v době rozhovoru blížilo nejistotě čerstvého absolventa vysoké školy, řada z nich se hledala, byla nespokojená v zaměstnáních, či narážela na problémy s bydlením a neschopnost na vlastní bydlení dosáhnout. Přesto neviděli žádné výhody v sociálních jistotách a jiných benefitech (např. podnikové byty, startovací byty atd.), které by jim bývala mohla minulá doba nabídnout. Došla jsem k závěru, že řada z narátorů o čemkoli, co by mohlo být pro ně konkrétně pozitivní, buď neví, nebo si neuvědomuje. Případně jim jakékoli objektivní pozitivum mizí pod přesvědčením, že se jednalo o dobu, která byla špatná ve všech ohledech – tuto variantu považuji osobně za nejpravděpodobnější.

„Mě by zajímalo, jestli na té době někdo najde něco pozitivního. Já myslím, že to prostě přerušilo na pěkně dlouhou dobu vývoj společnosti, ekonomiky a podobně, České republiky, která měla dobře a aktivně nakročeno z období první republiky, ikdyž se to asi dneska idealizuje a ukazuje se jenom ta dobrá stránka té první republiky, tak jsme samozřejmě mnohem víc patřili k Západu, než co s námi udělalo tady to období komunismu. To je podle mě takový širší pohled, který ovlivňuje všechny ty faktory od ekonomiky po společnost, i to jakým způsobem se vládnoucí garnitura chovala a jaké emoce zanesla mezi lidi. Ty podle mě trvají dodneška a myslím si, že jsme byli nepřírozeně odtrhnutý od Západní Evropy, nebo řekněme od Střední, a prostě jsme se zařadili na Východ, což má důsledky dodneška a těch konkrétních věcí by mohlo být mraky.“¹⁶⁹

„Na tohle asi nedokážu odpovědět úplně neutrálně, protože mám v tomhle prostě vyhraněný názor a věřím tomu, že skutečně to za komunistů bylo špatné. Já jsem tak osobnostně naladěná a vím, že mně by se určitě v té době dobře nežilo, kdybych nemohla říkat to, co si myslím a tak.“¹⁷⁰

Nicméně i pozitivní aspekty se dařilo s některými narátory nacházet. Často v oblasti, o kterou se daný narátor zajímá. Často se jedná o oblasti, s nimiž se setkal na vysoké škole, tedy v dospělém věku. Jedná se o oblasti, které narátor dokáže vnímat odborněji a kritičtěji

¹⁶⁷ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

¹⁶⁸ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

¹⁶⁹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹⁷⁰ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

srovnávat. Je to ukázka toho, že kdyby byli více konfrontováni s obdobím socialismu v „dospělém“ věku, mohl by jejich názor být méně iracionální ve smyslu „všechno bylo špatně“.

„Samozřejmě v té řadě myšlenek, které byly, tak by se dala najít těch, které jsou správně. Když to vezmu ze svého odborného zaměření, tak nevidím nic špatného na tom budovat sídliště a řešit tady ty bytové otázky, nebo třeba i svým způsobem se snažit řešit sociální otázky ve městě a takové věci.“¹⁷¹

„Zaměřili na ty malé obce, tam se stavěly kulturáky a dělala se osvěta, jak se buduje ta vlast a co všechno má prostý angažovaný občan dělat pro to budování vlasti. Což má takovou tu divnou pachut', té nalejvárný prostě a tak. Ale když se to tak vezme, je to vlastně dobrá věc. Tohle mě zajímalo právě strašně, kde se tohle zvrhlo.“¹⁷²

„Vzdělávání na učilištích bylo mnohem víc propojené s praxí.(...) Byly ty podnikové školy a tak. A vlastně je to cesta, ke které opět směřujeme. Zrušilo se to, prostě se to ustříhlo, jak se říká, že s vodou se vylije i dítě z vaničky. No, takže se všechny tyhle věci zrušily, a teď se k tomu zase budeme vracet, firmy budou mluvit do toho, jakým způsobem by se mělo vzdělávat. A vlastně to zase zpátky zapadá do toho modelu, který fungoval dřív.“¹⁷³

Vždy se jednalo o pozitiva na dílčí úrovni více než o systémové nastavení. V několika případech to byl důraz na mezilidské vztahy. Na lepší vztahy mezi lidmi, dle slov narátorů, vzpomínají i jejich rodiče, případně prarodiče. Lepší mezilidské vztahy by přitom mohly být dány nejen složitější dobou, která mohla lidi paradoxně sblížovat, ale také omezenějšími možnostmi v komunikaci, které lidi nutili se více scházet a komunikovat napřímo. Lidé se museli více setkávat, protože to vyžadovala absence dnešních technologií (museli technicky být na jednom místě), zároveň se více potkávali kvůli povinnostem, které jim doba přinášela – schůzím, setkáním, brigádám apod.¹⁷⁴ Dojem, že mezilidské vztahy byly lepší, může pramenit i z větší míry volného času, z menší konkurence a soutěživosti na všech možných úrovních a také z větší sociální rovnosti. Je faktem, že v Československu se majetková rovnost dovedla ze všech zemí sovětského bloku nejdále.

¹⁷¹ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

¹⁷² Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹⁷³ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

¹⁷⁴ Nosková, „Každý se musel nějak společensky uplatňovat“ in VANĚK, Miroslav. Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. První vydání. Praha: Nakladatelství Akademia, 2009, s. 221-242.

„Odpověď by mohla být, že v těch těžkých dobách to paradoxně byly mezilidské vztahy, což třeba potvrzuje můj otec, i prarodiče to potvrzovali a tak...ale myslím si, že je to prostě tak specifická věc, že to lidi asi mají v sobě, nevím, jestli v sobě něco mají pozitivního, tak zřejmě když jde do tuhého, tak se opravdu v některých probudí něco lepšího, a když může jít o přežití, tak si ti lidé jsou schopní pomoci.“¹⁷⁵

„Myslím si, že ta doba kreativnější, člověk musel být kreativní, když třeba moji rodiče vypráví, co dělali v oblékání, a teď člověk zajde kamkoli a koupí si pomalu, na co si vzpomene a tehdy, když vlastně byl i ten trh omezený a všechno, tak lidé asi více přemýšleli nad trávením ať už svého času nebo o tom, co si oblečou a mám pocit, že vzhledem k tomu, že se sem nedostávaly úplně ty nejmodernější technologie a tak, tak že možná byli víc spolu, že to byla doba, která byla hodně pro mezilidské vztahy.“¹⁷⁶

Zajímavá byla i argumentace těch, kdo považují éru před rokem 1989 za špatnou, zároveň se však kloní spíše k levicovým názorům, jako například Vojtěch B., kterého by bylo možné označit za levicově smýšlejícího intelektuála. Ten mluví jedním dechem o tom, že doba byla špatná, a na druhou stranu uvažuje o tom, že sama socialistická myšlenka je mu blízká a vlastně sympatická. Štětává se zde jeho vlastní smýšlení, které je spíše levicové, s vědomím, že „komunismus“ byl a je špatný a je nevhodné o něm uvažovat jinak.

„Podle mě to pěstování toho vnímání, že jsme spolu, a že je potřeba dělat věci dohromady a nemyslet jenom na svůj domeček, na svoji zahrádku, na svoje autíčko, ale že vybudujeme něco společně, aby se každý měl líp, mně přijde docela sympatické.“¹⁷⁷

Jedním ze stereotypů o období socialismu je představa o uniformně vyhlížející a jednotně uvažující šedé mase. Proti tomuto stereotypu se někteří narátoři jasně vymezili. I v tomto období dokázali nacházet mezi obyvateli různé subkultury a rozdílně uvažující jedince. Ti, kteří měli tendenci se odlišovat, byli svým způsobem o něco viditelnější. „Nemyslím si, že by ta společnost byla nějakým způsobem jednotná. Myslím, že byla stejně různorodá, jako je dnes.“¹⁷⁸

S tím, že socialismus byla doba pro lepší mezilidské vztahy, nesouhlasil každý. Šimon S. vnímal dobu naopak jako něco, co člověka nutilo zavřít se před okolním světem. Tento jeho pohled může souviset s tím, že jeho rodina je z prostředí pražského undergroundu, který měl tendenci tvořit si uzavřené okruhy.

¹⁷⁵ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

¹⁷⁶ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

¹⁷⁷ Rozhovor s Vojtěch B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹⁷⁸ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

„Ten kolektivismus, podle mě, byl nějakým způsobem prezentovaný zvenku, ale ve skutečnosti ty lidi ve svých běžných každodenních životech, se radši starali sami o sebe, protože nechtěli nikde nic říct, aby se nedostali do nějakého průšvihů, nechtěli se o nic zajímat, o nic starat a zvykli si žít každý sám ve svém panelákovém bytě a nestarat se vůbec o nějakou komunitu, nebo nějaké společenství, pokud to nebyli nějakí aktivní straníci a nescházeli se v nějakém spolku třeba. Ale myslím, že naopak ta nálada toho, že se někde bojíš něco říct a tyhle věci, právě dohnaly ty lidi k tomu, že se uzavřeli a starali se jenom o sebe.“¹⁷⁹

I v tomto prostředí řada lidí po revoluci lamentovala nad tím, jak se i jejich uzavřené kruhy rozpadly – za socialismu fungovaly sice za zavřenými dveřmi, ale ve vzájemné soudržnosti, kterou ještě posilovala opozice vůči státu. Tento vzdor spojoval i velmi rozdílně smýšlející jedince, např. disidenty intelektuály, kteří byli levicově smýšlejícími liberály a zástupce rokenrolového undergroundu, jejichž požadavky svobody mnohdy hraničily s anarchií. S „pádem“ společného protivníka mnohdy přibylo vzájemného neporozumění – zvláště, když řada těchto jedinců vstoupila do politiky.

U některých narátorů se promítly jejich vlastní obavy. Věci, o kterých si myslí, že by je v bývalém režimu netrápily, například u Václava K. obava, zda najde práci v tak specifickém oboru, jakým je geografie.

„Tak každý mohl mít práci, že jo. Vyšel bych z geografie a nemusel bych to řešit, někde bych se uchýlil. Bylo by jasné kde. Povětšinou to tak bývalo, že když to člověk vystudoval, tak to místo v oboru někde našel.“¹⁸⁰

Václav K. byl mezi narátory, pokud jde o budoucí zaměstnání, nejvíce nejistým – jako jediný za sebou neměl relevantní pracovní zkušenost a před sebou neměl plán. Většina spolužáků a vrstevníků sbírala cílevědomě zkušenosti do životopisu přesně v duchu soutěživé doby. Z Václava K., který má zároveň od rodičů téměř nejstabilnější podporu ze všech narátorů, byla citelná nejistota a stres z konce studia. Ve chvíli, kdy jsme spolu rozhovor vedli, se rozhodl studium ještě trochu prodloužit semestrem v zahraničí. Pravdou je, že s ohledem na sociální situaci rodiny, by si každý narátor nemohl podobné odklady dovolit.

Tématem, které několik narátorů zmiňovalo právě v souvislosti s „jednodušším životem“, byl „společný nepřítel“ a omezené informační toky. Tyto aspekty vnímají narátoři jak negativně z pohledu nemožnosti čerpat z více zdrojů a informace si potvrzovat,

¹⁷⁹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

¹⁸⁰ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 17. 2015.

tak z pocitu manipulace. Zároveň si uvědomují jednodušší život, jaký by jim tyto kulisy poskytl. Zajímavě to popsal Vojtěch B. Tomuto aspektu se budu věnovat ještě v otázce generace – nutnost neustále činit rozhodnutí a vědomí, že je vše „jen na nich“, je jeden z tlaků, které pociťuje většina mých narátorů.

„Já si hlavně myslím, že to tenkrát třeba bylo jednodušší, že člověk jako měl toho společného nepřítel a mohl se celkem snadno vymezit vůči tomu, co je správný a není správný a dneska mám pocit, že člověk může být velmi snadno dezorientovaný. Tenkrát média určitě lhala a tak, ale člověk to prostě věděl, že lžou a říkala pořád ty samé věci. Jelo se v jednom proudu, říkala se lež, ale pořád ta samá. Dneska je strašně moc zdrojů, ze kterých jde čerpat, dneska máš internet a máš strašně moc informací, je těžký se v tom orientovat, tím že se hodně nakoply i technologie, ale taky tím, jak se otevřely hranice a mohlo k nám to, co zůstávalo mimo a teď to tady je taky. Jako nikdo ty lidi nepřipravil na to, co bude a to je, myslím, něco, čemu za komunistů lidé tolik nemuseli čelit, protože ty věci prostě nebyly.“¹⁸¹

Nelze říci, že narátoři nejsou schopni se zamyslet nad některými aspekty doby, které by pro ně hypoteticky mohly být výhodné či pozitivní. Z období české (případně československé) historie mezi lety 1948 až 1989 však přesto převládá veskrze negativní pocit, pocit bezpráví, útisku, ne-li přímo tyranie. Jak narátoři pojmenovávají to, co je pro ně na době nejhorší? Obecně nejčastěji skloňovali slova jako ne/svoboda, která se často jevila trochu abstraktní, proto ji často doplňovali svobodou slova, která je pro ně jakousi konkrétní kazuistikou svobody a nesvobody.

„No... asi obecně nesvoboda, nesvoboda v čemkoli. Nemocť vycestovat, nemocť říct svůj názor, aniž by za to byly nějaký postihy. Pocit, že se musím bát, kde co řeknu a dávat si na to pozor. To mi asi přijde nejhorší na tom.“¹⁸²

Častým argumentem byla nemožnost cestovat, ačkoli někteří uznávali, že se jedná o jedno z největších kliše a v podstatě jen zástupný argument.

„Můj přítel je velmi levicově založený, i jeho rodiče byli. Každopádně, když se bavíme, tak on vidí, že nemůže uspět v tomto soutěživém světě a vždycky říká: „no za toho komunismu bychom měli byt, to bych měl práci, měl bych prostě jistý duchod, takhle do duchodu ani nepůjdu...“ a má tyhle tendence srovnávat s komunismem a já mu vždycky říkám: „vždyť za komunismu se nedalo cestovat...“ a takové ty stereotypy. Já si vždycky uvědomím, že můj táta chtěl být tím námořníkem a nemohl, ale já se prostě vůči příteli a

¹⁸¹ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

¹⁸² Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

těmhle jeho řečem vymezuju svýma. On je prostě pro to, že za komunismu byla i nějaká pozitiva a já jsem spíš pro to, že převládala negativa.“¹⁸³

U této citace Andrey P. bych se ráda zastavila. Andrea byla jediná, kdo hovořil o tom, že se se svým partnerem v politických názorech zcela neztotožňuje. Většina dalších narátorů tento konsenzus vyžadovala a předpokládala i u svých přátel a těžko si představit, že by u partnera byl opačný politický názor průchodný. Mám dojem, že je to další z mnoha momentů, kdy se Andrea P. odlišuje od zbytku narátorů. Vzhledem ke složitému dětství i méně bezstarostné ekonomické situaci v rodině má tato narátorka trochu jiné priority než ostatní vrstevníci, s nimiž jsem mluvila. Například určité „intelektuální“ spříznění nepovažuje za tolik podstatné. Když je třeba, politika jde evidentně stranou – znovu zde mohu připomenout situaci, kdy si Andrea nebyla jistá politickou orientací svého otce.

„Já si myslím, že když to člověk nepozná (cestování, pozn. autorky), tak neví, o co přichází. Když je člověk slepý odmala, tak ho to tolik neštve, že nevidí, protože vůbec neví, jaké to je. I když taky mohl člověk vycestovat, s tou doložkou.“¹⁸⁴

„Ten život byl jednodušší v tom, že bylo jasně dané, co budou dělat, takové určení, ale spousta lidí to nechce takhle. Pro některé lidi, kteří se neradi rozhodují a radši se nechají vést a tak, tak to měli jednodušší, ale neznamená to, že to je lepší.“¹⁸⁵

Z textu výše je jasné, že naprostá většina mých narátorů smýšlí antikomunisticky (výjimkou je Ondřej Š., který nejvýrazněji z narátorů inklinuje k levici, což pochopitelně automaticky neznamená, že dobu před rokem 1989 vnímá pozitivně). Narátoři zároveň vnímají v tomto smýšlení mezi svými vrstevníky silný konsenzus potvrzovaný i voličskými preferencemi jejich ročníků, které se silně kloní k pravicovým stranám. Pojdme se podívat na téma antikomunismu blíže. V 90. letech a na přelomu století byl antikomunismus dominantní ideologií a tendencí, která zásadně ovlivnila nové politické formování. Potřeba opačnosti se po revoluci jeví jako něco velice předvídatelného a přirozeného. Barbora Pecková v roce 2014 obhájila diplomovou práci na téma „Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie“¹⁸⁶ a definovala zde několik typů antikomunismu.

Ne se všemi typy a jejich definicemi bych souhlasila a ne všechny typy antikomunismu jsou aplikovatelné na dnešní generaci Y, dobře však ilustrují

¹⁸³ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

¹⁸⁴ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

¹⁸⁵ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

¹⁸⁶ PECKOVÁ, Barbora. Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014. Vedoucí diplomové práce Miroslav Vaněk.

antikomunismus 90. let, z něhož vznikl i antikomunismus mé generace. Zatímco některé typy, které autorka pojmenovává jako třeba „smířlivý antikomunismus“, který zde zosobňuje Václavem Havlem, či „antikomunismus za nápravu osobních křivd“, zosobněný zejména vězni 50. let, už jsou téměř zapomenuté, jiné typy antikomunismu přetrvávají a to právě skrze mladou generaci.¹⁸⁷ Podívejme se na některé z těch, které autorka navrhuje.

„Smířlivý antikomunismus“ vyrůstal z momentální racionality, bylo třeba pokud možno v klidu předat moc a společně přivést zemi z jednoho systému do druhého – určitý „sňatek z rozumu“. Bylo to přijetí kontinuity oproštěné od emocí. Tento druh komunismu byl racionálním způsobem uvažování, které mělo zabránit byť jen chvilkovému chaosu a „bezvládí“. Je to přístup, který mezi narátory příliš nerezonuje. Rok 1989 nepovažují za výsledek kontinuálního vývoje, ale za nečekaný zlom a obrat ve společnosti

Stejně tak se v případě mých narátorů nejedná o „antikomunismus osobních křivd“.¹⁸⁸ Krom Vladany D., jejíž rodinu výrazněji negativně ovlivnil „bývalý režim“, zde nebyl nikdo, jehož rodinu by represe ovlivnily. Sama Vladana D. se rozhodně ukřivdění necítí.

Mám dojem, že nejsilnějšími a stále nejvíce přetrvávajícími typy antikomunismu jsou „Antikomunismus za „historickou spravedlnost“ a pravicovou politiku“ a „Antikomunismus ztotožňující se s oběťmi“. První jmenovaný pracuje s tím, že „za komunismu bylo všechno špatně“, jedná se o univerzální zlo, a je třeba dělat nyní věci opačně, správně – pravicově. Pracuje tendenčně s historickou zkušeností za účelem politické manipulace.¹⁸⁹ Tento postoj řada narátorů, ač více či méně vlažně, reprezentuje. Druhý jmenovaný pracuje hodně s konkrétními příběhy bezpráví a snaží se je připomínat jako prevenci proti návratu těchto časů. Často má až apelativní tón, v tomto typu antikomunismu se často angažují i umělci.¹⁹⁰ Z rozhovorů s narátory jsem nabyla dojem, že tento typ antikomunismu je mezi vysokoškoláky v podstatě bontonem. Většina si představuje, že lidé volící levici jsou často méně vzdělaní a z nižších sociálních vrstev – sami se s nimi v podstatě nepotkávají. „Nevolit levici“ je pak určitou formou, jak se vymezit vůči nevědomosti, nekulturnosti či omezenosti. Nejednen narátor zmínil, že sice sympatizuje s levicovými názory, ale v České republice není strana, která by tyto ideály

¹⁸⁷ PECKOVÁ, Barbora. *Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014, s. 24-28.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ PECKOVÁ, Barbora. *Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014, s. 29-31.

¹⁹⁰ PECKOVÁ, Barbora. *Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014, s. 35-36.

reprezentovala, a které by byl ochoten dát hlas. Ukazuje se, že volit v ČR levice je pro mladé lidi obecně jen málo atraktivní, a nepřekvapilo by mě, kdyby mladí lidé volící levice tuto skutečnost mezi vrstevníky zamlčeli.

Nepochybně hlučným byl „Antikomunismus politicky instrumentalizovaný“. Tento typ je v podstatě snahou využít antikomunismus k vlastnímu prospěchu – většinou k zisku politické moci a upevnění pozice, to s sebou neslo agresivní rétoriku, která se skrze média (například z úst Václava Klause) šířila i do českých obывáků, kde nepochybně mohla oslovit rodiče narátorů a později snad i narátory samotné.¹⁹¹

Politologové se obecně shodují, že typů antikomunismu je řada a diferencují se nejen uvnitř států, ale i v rámci Evropy. Řeč je nyní o zemích bývalé „železné opony“. Liší se antikomunismus polský, kde přechod k demokracii postrádal silný moment „všelidové“ účasti, konzervativní antikomunismus maďarský či antikomunismus rumunský, který se zrodil z postkomunismu. Tyto výklady pro jednotlivé země postsovětského regionu mají jedno společné – svého vrcholu dosahovaly kolem let 2005 až 2007¹⁹². V tomto období se v České republice vystřídala vláda Stanislava Grosse¹⁹³, Jiřího Paroubka¹⁹⁴ a následně Mirka Topolánka¹⁹⁵. Generace Y byla v té době ve věku 10 až 19 let. Spadá sem jak pubertální věk, kdy začínají lidé tyto věci vnímat, tak věk adolescentní, kdy už mají většinou „vyhraněný názor“. V ČR nejen zásluhou mladých lidí přešel antikomunismus do určitého „antiparoubkismu“.¹⁹⁶ Tendence „antiparoubkismu“ by se ve výkladu Peckové dala zařadit k „Antikomunismu ztotožňujícím se s oběťmi“, zapojily se do ní zejména elity, vystupovaly kreativně, silně se mobilizovaly tvůrčí síly a intelektuálové či umělci (např. kampaň „S komunisty se nemluví“, video „Přemluv bábu“, aj.). Tyto vlivy na mladé lidi silně působily, z volby levice se stala „volba Paroubka“, případně komunistů, tudíž něco krajně neslušného a „omezeného“.

¹⁹¹ PECKOVÁ, Barbora. *Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014, s. 32-35.

¹⁹² V Polsku se jedná o éru bratrů Kaczyńských (2005-2007), v Maďarsku o bouřlivé výročí událostí 1956 – rok 2006, a o vítězství Orbánovy strany Fidesz, jemuž předcházela silně antikomunistická kampaň, v Rumunsku můžeme hovořit o roce 2006, kdy Traian Băsescu oficiálně odsoudil komunismus 666stránkovou oficiální zprávou. (Koubek, Polášek, 2013: 6-8)

¹⁹³ Vláda Stanislava Grosse (4. 8. 2004 – 25. 4. 2005)

¹⁹⁴ Vláda Jiřího Paroubka (25. 4. 2005 – 4. 9. 2006)

¹⁹⁵ První vláda Mirka Topolánka (4. 9. 2006 – 9. 1. 2007)

¹⁹⁶ KOUBEK, Jiří. POLÁŠEK, Martin. *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* První vydání, Praha: Friedrich-Ebert_stiftung e.V., 2013, s. 8.

Osobně si pamatuji, že v té době jsem se začala s prarodiči poprvé hádat na téma politika. Hádky sice trvají dodnes, ale i mně dnes připadá aktivita typu „Přemluví bábu“¹⁹⁷ zcela zcestná. V roce 2010 ale ke mně a mým vrstevníkům promlouvala zcela autentickým jazykem a argumenty, které ve videu zaznívají, bychom na místě podepsali. Všichni jsme diskutovali o politice a chystali se na „super-volební“ rok 2010, kdy jsme se poprvé chystali k volbám, viz kapitola Vliv vzdělávacích institucí a vrstevníků. Osobně si myslím, že mezi mými vrstevníky se jednalo o vrchol „antikomunismu“ a „antiparoubkismu“, u mých spolužáků pak posílen blížící se první volbou.

Antikomunismus je tak v českém pojetí elitářská ideologie vítězů. Spojuje se s motivy kulturními a estetizujícími – z veskrze stejných motivů vyrůstá také odpor vůči Miloši Zemanovi. Jedná se o ideologii vítězů silně provázanou i iracionálními motivy, jako jsou vizuální znechucení a sluchová iritace. Antikomunismus je tak věc noblesy, modernosti a kultivovanosti. V zemích, kde převládá „antikomunismus poražených“, je to naopak – estetizujícím stigmatem jsou opatřováni nositelé antikomunismu.¹⁹⁸

Jaká je role estetiky pro mladé lidi v politické otázce? Generace je silně zaměřená na jakoukoli estetiku. Jedná se o orientaci silně podpořenou sociálními sítěmi, kde se estetika, krása, vizuální vyváženost a soulad vyloženě vyžaduje. Určitý diktát „krásna“ proniká všemi aspekty jejich životů bez ohledu na osobní vkus. Spojují-li si komunismus s něčím bytostně neestetickým a odpudivým, lze jim tento odpor jen stěží vymlouvat či racionalizovat.

Většinovým jevem rozhovorů bylo vnímání období 1948 až 1989 jako jednolitě éry. Většina z narátorů vnímá těchto 40 let naší historie jednolitě a vidí zde dva zlomy – invazi v srpnu 1968 a Sametovou revoluci 1989.

„Byl to nějaký zlomový bod v té naší společnosti. (...) Rok 1989 vnímám určitě jako zlom.“¹⁹⁹

„No, po tom osmašedesátém už nemohli lidé moc věřit, že to je dobré. Asi jich zůstalo dost, ale myslím, že kdo z těch lidí před osmašedesátým věřil, že to všechno bude dobrý, tak po tom osmašedesátém myslím, že to musel být velký zlom. Pochopili, že takhle ne, že prostě přijely cizí tanky. A že to Pražské jaro, které bylo předtím, jak se to začalo uvolňovat, ten socialismus s lidskou tváří, což nevím přesně, jak vypadalo, ale nějak jsem

¹⁹⁷ Video Marthy Issové a Jiřího Mádlů z roku 2010, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MLFhdcXJhA>, cit. 8. 6. 2017.

¹⁹⁸ KOUBEK, Jiří. POLÁŠEK, Martin. Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky? První vydání, Praha: Friedrich-Ebert_stiftung e.V., 2013. s. 11.

¹⁹⁹ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

vyrozuměl, že se věci začaly lepšit, že se to začalo demokratizovat a tak. Tak si myslím, že největší zlom byl v tom osmašedesátém. Pak už moc nerozumím lidem, kteří za to dál kopali.“²⁰⁰

Na ukázce výše se, krom zlomového významu, který narátor sovětské invazi v roce 1968 přikládá, ukazuje, že znovu pracujeme s informacemi získanými podvědomě a z různých kontextů – jedná se o narátora, jehož systematické dějepisné vzdělání se, dle jeho vlastních slov, končilo rokem 1945. Jeho rodiče byli v roce 1968 v podstatě batolaty – nemůže tak mít zprostředkované jejich zkušenosti s invazí, a s prarodiči se o době příliš nebavil – u jednoho dědečka byla stranická příslušnost, ale nebyl si jistý v jakém časovém rozmezí. Přesto narátor „něco vyrozuměl“, ačkoli „neví přesně, jak to vypadalo“. Jistě to souvisí i s obrazem sovětské invaze v roce 1968, která je, mimo jiné, četně zobrazována ve filmech a znovu a znovu diskutovaná. V české historii má pak podobné místo jako tzv. mnichovská zrada. Pravdou je, že kolem sovětské invaze se nikdo zpětně nesnažil vytvořit teorii o její užitečnosti.

Několik narátorů připsalo výlučnou pozici létům padesátým, které vyčlenily jako období nejhorší totality. Řadě z nich také z tohoto důvodu připadá období velkých politických procesů a hledání vnitřního nepřítele nejzajímavější. Někteří uznávají, že mimo jiné z lehce bulvárních důvodů – období jim díky dramatickosti a z dnešního pohledu nepředstavitelnosti připadá atraktivní.

„V padesátých letech byly procesy, ten stát vraždil svoje občany.“²⁰¹

„Třeba mně vždycky přišly zajímavé ty popravy komunistických činitelů v těch padesátých letech, ten boj proti vnitřnímu nepříteli. Ale to je asi tím, jak člověka fascinují ty hrozná věci, že někoho někde popravují a tak.“²⁰²

„Nějak jsem se v té době zasekla (v padesátých letech, pozn. autorky), protože mě to fascinuje. To není jen fanatismus, to je něco nepopsatelného, mně chybí slova. Je to naprosté nadšení a víra, to je asi něco, co člověk dneska... Já si nedokážu představit, že bych něco takového zažila, nějaké hluboké totální přesvědčení, že toto je jediná správná cesta a jít proti všemu. Ti lidé měli zkušenost s první republikou, měli zkušenost z druhé světové války. Fascinuje mě ta cesta k tomu komunismu, do jaké až míry to mohlo zajít a zároveň i ta zpětná snaha se s tím nějakým způsobem vyrovnat, jak to ty jejich životy

²⁰⁰ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²⁰¹ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

²⁰² Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

proměnilo. Pro mě je fascinující, že Josefa Slánská, která si něco zažila, tak po procesu hned žádala o to, aby byla vzata zpátky do strany.“²⁰³

Jen několik jednotlivců samo od sebe období 1948-1989 rozvrstвило. Jedním z nich byl i Ondřej Š., který se otevřeně ztotožňuje s názory Petra Pitharta, který rok 1989 považuje spíše než za revoluci, za výsledek nevyhnutelného vývoje. *„Všichni jsme se ochotně shodli na tom, že čeho jsme se na náměstích našich měst účastnili, byla revoluce. Měl jsem a mám o tom své pochybnosti: ztrouchnivělá střecha sice spadla právě tehdy vskutku proto, že jsme se konečně dostavili na náměstí v tak hojném počtu, ale spadla by za čas stejně sama – i kdybychom čekali, až nás předběhnou také Rumuni, Nebo pro jistotu ještě i Albánci. Plný Václavák třeba už v roce 1985, to by patrně zvonění klíčů a písničky z balkonu nestačily. To by pak musela být doopravdická revoluce.“²⁰⁴*

V tomto přístupu byl Ondřej Š. v podstatě výjimkou, nikdo další na „revoluci“ 1989 nenahlížel jako na něco postrádající veškerou historickou originalitu, protože se jednalo o dohánění vývoje ve zbytku Evropy.²⁰⁵ Jednota ve vnímání roku 1989 není ani mezi historiky a politology – někteří považují události roku 1989 ve východoevropských státech za revoluční, jako například Anthony Giddens, jiní spíše jako výsledek tranzice.²⁰⁶

„Takhle osobně já vnímám i skrz třeba toho tátu i skrz třeba ty padesáté roky jako dobu největších rozporů, takových jako vnějších, takových jako, že vlastně na jednu stranu, dejme tomu předstírané, nebo opravdové veselí a na druhou stranu vlastně ty nejšilnější čistky a, a politické procesy a tak dál. Ty šedesátky prostě vnímám jako uvolnění a kulturní vrchol, no a pak v sedmdesátkách jako hroznou depresi a osmdesátky vnímám jako takovou obecnou šedou zónu rezignace. Rezignace, která ale už vůbec nemá nic společného s budováním nějaké ideje, totality, nic. To už mi vlastně přijde, že ty osmdesátky mají hrozně blízko k devadesátkám, co se týče nějaké angažovanosti společenské nebo tak. Že vlastně já asi nevnímám úplně zásadně ten zlom v devětaosmdesátém z tohoto pohledu. Že vlastně to čím dál, čím je to dál, tak mně to přijde, že je to jako kontinuálnější vývoj než nějaký hrozný zlom. A nemyslím si, že by sedmdesátky nebo šedesátky byly nějaká totalita. Vlastně nějakou tu opravdu totalitu jsme si zažili vlastně v těch padesátých letech.“²⁰⁷

²⁰³ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

²⁰⁴ PITHART, Petr. Po devětaosmdesátém: rozpominání a přemítání. Druhé vydání. Praha: Academia, 2016, s. 287.

²⁰⁵ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 54.

²⁰⁶ SUK, J., *Labyrintem revoluce – Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize* (od listopadu 1989 do června 1990). Druhé vydání. Praha: Prostor, 2003, s. 18.

²⁰⁷ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

„Já se pořád točím kolem padesátých let, uvědomuji si, že ta doba nebyla celá stejná, nemyslím si, že byl jeden komunismus, ale byly určité etapy, které v tom období jdou jasně rozlišit. Padesátá léta jsou hustá a zbytek, já nevím, dneska když o tom mluvím s rodiči, tak vidím, že oni to tak drsně nevnímali.“²⁰⁸

Na základě toho, co si pamatují ze školy, dokázali někteří éru rozdělit a říci základní charakteristiky, jako například Alžběta K., ta však zároveň po zbytek rozhovoru mluvila o době „před rokem 1989“ a rozdělení na padesátá či šedesátá léta použila čistě v odpovědi na tuto otázku. Je evidentní, že narátorka sice něco o vývoji režimu tuší – učila se to ve škole, zároveň o něm ale většinou mluví a přemýšlí jako o celku.

„Nemám vůči tomu svůj názor, že bych si to myslela, ale co nás učili tak s tím příchodem toho Pražského jara v šedesátých letech před tou normalizací bylo takové uvolnění. To papouškuju to, co nám řekli, ale je to asi pravda vzhledem k tomu, že filmy začaly být, kultura se začala uvolňovat a bylo možné nějaké prohlášení, trošku ta změna tam byla, i politická, Dubček a tak. Takže v těch šedesátých letech to uvolnění bylo, ale pak naopak to bylo přísnější s tou okupací, v sedmdesátých letech, ta normalizace. V těch osmdesátých letech ke konci už to asi šlo k tomu, že ta moc už nebyla tak velká.“²⁰⁹

Navzdory tomu, že většina narátorů zvládla některé období vyčlenit – většinou temná padesátá léta, případně šedesátá léta uvolnění, mluvili většinu času o době jako o „režimu“ případně jako o „komunismu“ a pojímali těmito termíny celé období od roku 1948-1989, například termín „socialismus“ téměř nepoužívají. Mají tendenci uvažovat o celém období lehce povrchně a ve zkratce. Každé období pro ně nese nějakou zkratku – padesátá léta jsou období teroru, šedesátá léta jsou období uvolnění následované sovětskou invazí, sedmdesátá léta jsou normalizací a osmdesátá léta opět uvolňováním. Je přitom jasně znát, že právě normalizace a osmdesátá léta jsou pro narátory nejhůře postihnutelnými a uchopitelnými. Tím pádem je pro ně nejhůře pochopitelnou právě doba, která se nejvíce mytizuje a doba, která předcházela Sametové revoluci, a je tudíž zcela klíčová pro pochopení celého dalšího vývoje.

Jak se česká společnost, podle nich, vyrovnala s minulostí a jestli za ní zavřela dveře, na to jsem se ptala většiny narátorů. Pracovala jsem přitom s abstraktním pojmem „socialistické dědictví“. Co si pod tímto pojmem představují, a hraje ještě nějakou roli i v jejich životě? Cítí se oni sami pokračovateli nějakého takového odkazu? Někteří si pojem „socialistické dědictví“ vyložili jako součást historického odkazu a vnímají ho bez větších

²⁰⁸ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

²⁰⁹ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

emocí jako uzavřenou kapitolu našich dějin. Něco, k čemu by se mělo postavit dospěle a zavřít za tím dveře.

„Myslím si, že na to komunistické dědictví by se určitě nemělo zapomenout, to rozhodně ne, aby se třeba ještě něco podobného nestalo, ale přijde mi, že některé reakce jsou natolik hysterické, že vlastně není potřeba je podporovat. Život jde dál a myslím, že právě z toho by se měli Češi oklepat nebo ti, kteří to ještě neudělali.“²¹⁰

Většina narátorů si ale pojem „socialistické dědictví“ vysvětlila jako druh celospolečenského stigmatu – jako temnou kapitolu minulosti, se kterou je třeba se vyrovnat a přijmout. Vnímají minulost jako něco, co je nějakým způsobem součástí každého z nás.

„Myslím, že socialistické dědictví jsou pořád zbytky té negace, padělanosti, toho starání se jenom sama o sebe, na které si lidi v komunismu zvykli a jedou tak dodneška, a proto pořád ještě jsme za Západem.“²¹¹

Veronika K. například v otázce filmů poukázala na potřebu Čechů minulost zlehčovat nebo se jí smát, což považuje za součást „české národy“ a staví to do opozice vůči německé serióznosti, s jakou přistupují k dědictví druhé světové války. Právě filmovou a jinou tvorbu pak považuje za součást snahy se s odkazem minulosti vyrovnat. *„Třeba Němci se vypořádávají s tím, co se dělo za druhé světové války tak, že k tomu přistupují seriózně, že si z toho legraci nedělají, že si prostě nasypou popel na hlavu, že to podělali, ale je to asi i tím, že je to jiná národa. Ale přijde mi, že Češi to tak hodně pojali jako srandu.“²¹²* Zároveň, ale uznává, že se tón postupně mění a za první vlašťovky považuje „vážné filmy“ jako je třeba Kawasakiho růže²¹³. *„Myslím si, že teď se dostáváme do té fáze, kdy k tomu začínáme přistupovat dospěle. Že právě i ty filmy jsou vážnější, ukazují nepříjemná témata. Tomu, si myslím, že jsme se vyhýbali dlouho, nebo ti lidé, který to tvoří.“²¹⁴*

Nejvíce odkaz doby vnímají v chování lidí – nejčastěji v jakémsi „chytráctví“ či snaze cokoli obcházet. Několikrát zaznělo pověstné „kdo nekrade, okrádá svoji rodinu“.²¹⁵

„To je spousta věcí, to je takový komplex mnoha věcí, takového určitého stylu přemýšlení. Je to o tom, že když jsem byl v Londýně, v Paříži, tak tam člověk jde do

²¹⁰ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

²¹¹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

²¹² Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

²¹³ Kawasakiho růže, 2009 [film]. Režie Jan HŘEBEJK. Česká republika.

²¹⁴ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

²¹⁵ Schindler-Wisten, „Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu“ in VANĚK, Miroslav. Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. První vydání. Praha: Nakladatelství Akademia, 2009, 357-397.

supermarketu a jsou tam ty samoobslužné pokladny. Když se přemýšlelo, že se to zavede tady, tak to narazilo na obrovský problém, protože se řeklo: vždyť ti lidé to budou krást! To si myslím, že je přesně to socialistické dědictví. Na Západě říkají: ale proč bych to měl krást, když ten výrobek potřebuji, tak si ho koupím, ne? A my se pořád snažíme nějak to obejít, nějak to udělat, abychom ušetřili deset korun a to je přesně ono, ta „podpultovost“ toho zboží, přemýšlení, že kdo neokrádá stát, okrádá rodinu, nebo jak se to říkalo. Když se splete prodavačka v krámě a něco někomu neučtuje, tak má škodolibou radost, že má jogurt zadarmo místo toho, aby se vrátil a normálně ho zaplatil. To jsou takové drobnosti, které ale hrozně hrají.“²¹⁶

„Ten systém člověka vždycky k něčemu vede, člověk si musí najít nějaký způsob, jak v tom systému fungovat, a když se tenkrát nosilo to, že se prostě nekritizuje režim, protože je to nebezpečný, že v podstatě jako nemůžeš věřit jen tak někomu a říct něco, co by tě pak mohlo stát něco, protože nikdy nevíš, kdo spolupracuje s tou Stb... Byly takové ty socialistické poučky, jako myslet napřed sám na sebe a nehasit, co tě nepálí a moc se jako nemontovat do tady těch věcí a moc nevyčnívat z řady a tak. A když to někdo dostával jako nálož a vyrostl v tom, tak je dost pravděpodobný, že je to v něm zakořeněné a přeneso to dál a vychovává v tom ještě svoje děti... takže generace osvobozená od těchto vlivů budou asi až naše děti.“²¹⁷

„Je hrozná hloupost si myslet, že ten socialismus je nějaká jedinečná doba. Vždyť potkáš ty stejné lidi jako za té normalizace dneska. Já chápu v čem je to jiné. Samozřejmě, ale těm lidem byla dána možnost legitimizovat tohle svoje „příprádné“ chování. Ale to chování je tady pořád.“²¹⁸

Do určité míry si to protiřečí v tom, že řada narátorů má dojem, že mezi lidmi byly lepší vztahy. Na jednu stranu lepší vztahy mezi lidmi, na druhou více materialismu a závisti. V „mezilidských vztazích“ narátoři často „rozpouští“ téma rodiny, ačkoli rodina před rokem 1989 měla výrazně specifitější postavení než dnes – byla jistou sférou úniku před realitou, bezpečným místem, kde se lze realizovat. Jednalo se také o konkurenční loajalitu směrem k „režimu“ a pravdou je, že rodiny skutečně držely, i v širším pojetí, více při sobě – i proto, že jim semknutost umožňovala budování větší „sítě“ kontaktů, nezbytné pro získání některých nedostatkových komodit.²¹⁹

²¹⁶ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

²¹⁷ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²¹⁸ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

²¹⁹ MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. Druhé upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 180.

Narátoři generace Y tak vidí „socialistické dědictví“ nejčastěji v prospěchářství, a určitém hulváctví, které mají dojem, že ve starší generaci zanechala právě doba socialismu, kdy byl nedostatek nejrůznějších komodit a bylo třeba je získávat „podpultovými“ způsoby a známostmi. Mají dojem, že tato „národní“ vlastnost, či tendence, vymizí právě s jejich generací. Některé výčty a charakteristiky pak často pracovaly s určitými stereotypy o Čechách, které tyto vlastnosti vyhání do určitého hyperbolického pojetí.

Nikdo nemluvil o členství ve straně jako o něčem, s čím je třeba se vyrovnat. Nikdo nemluvil o tom, že by „socialistické dědictví“ či případná angažovanost v tehdejších státních strukturách nějak ovlivňovala české rodiny či vztahy mezi generacemi. Nikdo nehovořil o tom, že komunismus považují za temnou kapitolu té či oné osobnosti nebo rodiny. Jedná se tak o další paradox vyplývající z rozhovorů. Narátoři považují dobu za vyloženě špatnou a režim za zločinný, nikdo však nemluví o stigmatěch a vinách jednotlivců, se kterými je třeba se vyrovnat. Berou dobu jako něco, co „tady prostě bylo“. I k tomuto aspektu se vrátím v závěru.

3.4 Generace

Diskuze kolem generací je široká, jak jsem popsala v teoretické části, nicméně v jednom se shoduje – jádro jednotlivých generací (jakási jejich podstata) se formuje v mládí, přesněji nikoli v pubertě, ale při vstupu do dospělosti.²²⁰ Podle vědců dosahuje člověk mentální dospělosti okolo pětadvacátého roku života. Jak jsem již zmínila na jiných místech této práce, je dějinná zkušenost nedílnou součástí formování generace samé, ač ne jedinou.

V rámci kvantitativního průzkumu „Generation What“ (o kterém jsem psala v kapitole „Dosavadní výzkumy zaměřené na generaci Y“) položili všem účastníkům otázku, jak by svou generaci pojmenovali jedním slovem. Nejčastěji padala slova jako: internet, svoboda, možnosti, budoucnost, sociální sítě, naděje apod.²²¹ Stejně pojmy se často skloňovaly i v rozhovorech s mými narátory, pocit svobody, vědomí možností, ale i pasivita, zmatenost, přespříliš informací.

²²⁰ MARADA, Radim. Paměť, trauma, generace. Sociální studia. 2007, roč. 10, č. 1-2, s. 79-80.

²²¹ Výsledky průzkumu Generation What, 18. 5. 2017, dostupné z: <http://www.generation-what.cz/portrait/data/cloud>

„Já myslím, že zkušenost naší generace je, že jsme generace svobody, to zní docela dobře.“²²²

Otázka, které jsem se věnovala se všemi narátory, byla generační zkušenost – nálada generace a s čím se musí vypořádávat. Jaká vlastně je a co ji definuje? Jak členové generace Y vidí svou vlastní generaci a vrstevníky? Jak se staví ke všem mediálním charakteristikám a jak jim podléhají? Slouží jim jako alibi, za které se mohou schovat, rozčilují je, nebo s nimi souhlasí?

„Já se neztotožňuje třeba s takovými názory, které publikuje třeba Miloš Čermák na Hospodářkách, že jsme prostě ta nejhorší a nejzkaženější generace, že nám vlastně vůbec o nic nejde, že nic nechceme.“²²³

Pro řadu narátorů bylo spojení „generační zkušenost“ příliš vzletné a nebyli si jistí, co si pod tím pojmem představit – necítili se „kompetentní“ mluvit za generaci. Nikomu však nedělalo problém mluvit o tom, jací jsou jejich vrstevníci, co je pro ně typické a s čím se musí potýkat. Nakonec jsme se dostali i k oné otázce „generační zkušenosti“.

Narazili jsme pochopitelně na jedno z hlavních klišé o generaci – pomalé dospívání či neschopnost včas dospět. Narátoři to však nevnímají jako něco negativního, mnoho z nich s tvrzením dokonce souhlasilo a že mají možnost déle zrát, považují za pozitivní a zdravější. Možná právě příběhy a osudy jejich rodičů, kteří měli děti většinou velmi brzy, je svým způsobem „odrazují“ a chtějí žít jinak (více v mezigenerační kapitole).

„Tak vlastně podle mě ta generace, jestli je v něčem lepší nebo jiná, tak v tom, že se daleko déle myšlenkově vyvíjí. Bohužel to potom vypadá tak, že se třeba na tom gymnáziu stane, že ještě ve třetíku jsou to úplně tupí lidi, ale na druhou stranu jsou to lidé, kteří se budou třeba vyvíjet do třiceti myšlenkově a ten světánázor si budou vytvářet daleko později. Což je možná zdravější.“²²⁴

„Já jsem z toho nadšený (delší dospívání, pozn. autorky), já v tom nevidím problém. Ono se o tom mluví jako o problému, ale já osobně nechci být dospělý v tom smyslu, mě fakt baví mít ten život jednoduchý, nevím, co je na tom špatně.“²²⁵

Marek M. nastínil zajímavou otázku – proč by měl chtít, aby jeho život byl složitější, když má v podstatě možnost mít ho jednoduchý a podle svých přání? Proč by měl chtít méně možností nebo méně svobody, když doba mu nedělá problém a cítí se v ní dobře? Promítá se zde do jisté míry „politika nevyhnutelnosti“, nyní je vše nastaveno ke

²²² Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

²²³ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

²²⁴ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

²²⁵ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

správnému vývoji a směřování, proč by se to mělo měnit? Pocit stabilního směřování správným směrem, byť s komplikacemi v jednotlivostech, a víra ve správnost tohoto směřování se zde potkává s neschopností představit si, že by tento vývoj mohlo něco zvrátit.

Dospělost si narátoři nejčastěji spojovali se schopností přijmout odpovědnost za svoje rozhodnutí. To jim připadá v době „neomezených možností“ jako největší výzva. Neustálá „přehlídka“ možností podle narátorů vede často k pasivitě, nicméně nesouhlasí s tím, že by byly generací neschopnou jakéhokoli činu.

„Na jednu stranu ano, jsme taková ta generace sklopených hlav v tom smyslu, že pořád koukáme do těch svých displejů nebo čehokoliv. To je sice pravda, ale nejsem zase takový internetový skeptik, i když teda nemám třeba Facebook, ale nejsem takový skeptik, abych si nemyslel, že i tam se dá, vlastně skrz ten Facebook nebo internet obecně, založit nějaká iniciativa, která je daleko efektivnější v tom, co dělá, a v nějaké společenské angažovanosti lepší než když někdo píše články do Hospodářek.“²²⁶

Otázkou je, do jaké míry onu diskutovanou „nedospělost“ způsobuje nezralost jedinců či skutečnost, že i naši demokracii lze ještě považovat samu za nedospělou. Právě postkomunistická transformace se může jevit jako jistý druh výchovného procesu. Přičemž řada odborníků i narátorů se shoduje, že v ČR tento proces ještě zcela neproběhl. Ideálem postkomunistického člověka je angažovanost v občanské společnosti.²²⁷ Je tento ideál naplněn u narátorů generace Y? Jen částečně. Jak jsem již zmínila, několik narátorů má za sebou různé dobrovolnické či jinak angažované činnosti. Častěji než z altruismu přitom z potřeby sbírat zkušenosti, které by je mohly zvýhodnit či odlišit na trhu práce. I v dnešní době existuje určitý společenský tlak na angažovanost ve společnosti, ačkoli s jinými motivacemi. Motivací je právě konkurence. Nechci tím ale říci, že zpravidla přistupují k dobrovolnickým pracím zjiště, jedná se o pomoc, výměnou za „referenci“.

„To, že můžeme všechno, v nás potlačuje chuť něco opravdu dělat. Když něco nesmíš a chceš to opravdu a potom dojde ke změně, tak tě to postrčí to udělat, zatímco pro nás je to tak samozřejmé, že nemáme důvod po tom toužit a děláme si, co chceme. Nevím, jestli je to chyba, člověk si o sobě může rozhodovat, že tu možnost má, má tu možnost volby. Co se týče aktivismu a těch chutí, tak to naše generace nemá, to ne.“²²⁸

²²⁶ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

²²⁷ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 41-43.

²²⁸ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

Znovu jsem zde narazila na rozdílnost uvažování u Andrey P. ve srovnání s ostatními narátory. Je možné, že s jejími názory by se mohli ztotožňovat i jiní vrstevníci vycházející ze složitější socioekonomické situace rodiny. Andrea P. vidí, že řada „možností“ jí přístupná není, že řada možností není pro všechny, protože vyžaduje finanční podporu či základ, kterým ona sama nedisponuje.

„Pořád jsem si říkala, že přijde ten čas, kdy budu moct dělat tohle všechno a teď si říkám, že zase nemám tolik těch možností. Spíš si všímám těch ekonomických hledisek a stává se ze mě, chtě nechtě, levičák, který prostě říká, že nemá ani na chleba a vnímám to jako jednu velkou lež, že máme možnosti. Mám nějaké možnosti, můžu jet do světa, ale já nechci procestovat svět jako uklízečka pokojů a podle těch možností, co jsem si myslela, že mám, tak jsem si třeba ještě před pár lety myslela, že budu moct vystudovat tu školu a že to, co vystuduju, půjdu do světa dělat, ale teď si teda myslím a vím, že to dělat nejde, neznám nikoho, kdo by takhle uspěl v zahraničí. Zním lidi, kteří tam uklízí, kteří se tam provdali, takže se vyrovnávám s tím, že se říká, že mám spoustu možností, ale ve skutečnosti nemám.“²²⁹

Poukazuje na to s možností, že pokud by mezi narátory bylo více lidí z rodin nižšího sociálního statusu, možná by také neměli pocit neomezených možností. U zmíněné narátorky se navíc její realita střetává s přirozeně ambiciózní povahou, což částečně vede k logické frustraci.

Zajímavě myšlenku možností rozvinul Ondřej Š., který poukázal na to, že neustálé možnosti vyžadují neustálá rozhodnutí, přičemž dnešní doba nás ale nestaví před závažná rozhodnutí – na většinu věcí je více než jeden pokus. Což nás samo o sobě nenutí o rozhodnutích tolik uvažovat a přistupovat k nim zodpovědně. V době „neomezených“ možností totiž existuje i možnost rozhodnutí změnit.

„Žádné naše rozhodnutí, když se bavíme o naší generaci tady v republice, není otázka života a smrti. Prostě většina těch rozhodnutí není tak fatální. Je takový odklon od určitého fatalismu. Prostě všechno se dá nějak vyřešit, vždycky se dá najít nějaká cesta...jako to není tak, jakože můj táta si představuje nebo rodiče moji si představují, že když někoho vyhodí ze školy, že to je konec, protože „nemůžeš už vystudovat další školu, prostě máš jeden pokus na ten...“ – to je jejich zkušenost, že prostě máš jeden pokus se někam dostat, něco vystudovat, pak prostě končím, pak musíš založit rodinu a, a, a jako to...takže, takže tenhle ten, tenhle ten pocit určité fatálnosti.“²³⁰

²²⁹ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

²³⁰ Rozhovor s Ondřejem Š., vedla Markéta Foitová 28. 10. 2015.

Lze vnímat aspekt, který Ondřej Š. rozvinul, jako negativum? Jistě, na jednu stranu je člověk „uchráněn“ jisté mladistvé nerozvážnosti, na druhou stranu zde hrozí, že pokud člověk nemá pevnou vůli, spoustu věcí „nedotáhne“ do konce, protože jednoduše nemusí. Skutečnost, že mladí lidé nejsou nuceni přijímat plnou odpovědnost za svá rozhodnutí, je chrání před určitým fatalismem. Jak říká Marek M. v rozhovoru výše, je to vlastně skvělé, ale zároveň je to možná příčina některých „negativních“ jevů, např. „věčných studentů“. Studenti dnes vědí, že pokud nějaké studium nedokončí, mohou začít jiné a mají tuto možnost téměř neomezenou do 26 let, kdy je podporuje stát. Pokud je škola začne po dvou semestrech nudit nebo nesplní jejich očekávání, nenutí se do studia a prostě školu vymění. Vnímají vzdělávání jako svým způsobem standardní službu.

K fenoménu věčných studentů je nutné říct, že mezi narátory bylo několik mladých lidí, kteří by se tímto pojmem dali označit (např. Helena B. a Ondřej Š.). Přičemž definitivně to „vzdal“ jen jeden, a sice Šimon S., jenž se rozhodl, že se obejde bez vysokoškolského diplomu. Ve chvíli, kdy ho má každý, už se nejedná o takovou komoditu. Většina narátorů studovala své obory déle, než je „psáno“, a to například o půl roku či o rok, což je považováno mezi mladými lidmi za zcela standardní.

„Já se chystám ve třidvaceti studovat druhou, skoro třetí vysokou a pláču, že nechci jít v září už do práce, a že bude mít poslední prázdniny. No, něco na tom asi bude, ale mám pocit, že ono se na každou generaci nadává. Na generaci před námi nadávala ta před nimi a my budeme taky nadávat na další generaci, že jsou líní a že jsme byli jiní, ale to je přirozenou součástí toho vývoje asi. Samozřejmě, že něco na tom pravdy asi bude, ale nebrala bych to tak úplně vážně.“²³¹

Otázka vzdělávání obecně je tématem, které v posledních letech rezonuje. Jsou všichni dnešní vysokoškoláci opravdu tak vzdělaní, jak by měli? Obstojí v mezinárodním srovnání a obstojí vůbec ve srovnání s držiteli diplomů z předrevolučních dob? Starší generace o tom pochopitelně silně pochybují. Zatímco dříve měla maturitu zhruba třetina absolventů středních škol, dnes jsou to více než dvě třetiny. Vysokou školu absolvovalo maximálně 15 procent populačního ročníku, dnes je to přes polovinu.²³² Dojem nepraktické „převzdělanosti“²³³, tituly z těžko využitelných oborů obzvláště humanitního zaměření, které před rokem 1989 vůbec neexistovaly či byly zcela okrajové, a jejich složitá či těžko

²³¹ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016

²³² BOTLÍK, Oldřich. FERTEK, Tomáš. Školství potřebuje toleranční patent. Lidové noviny, Orientace. 2017, roč. XXX., č. 116, s. 20.

²³³ KOČÍ, Petr. Je u nás příliš mnoho studentů? Jejich počet se od roku 1989 ztrojnásobil. Český rozhlas [online]. 17. 11. 2014 [cit. 19. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/data/zprava/je-u-nas-prilis-mnoho-studentu-jejich-pocet-se-od-roku-1989-ztrojnasil--1421310>.

představitelná uplatnitelnost. Zároveň vysoké číslo žáků, kteří ze základních škol míří na čtyřletá i víceletá gymnázia a z nich automaticky na vysokou školu, čím dál častěji také soukromou. Nedostatek technických pracovníků a pracovníků ve výrobních, na který poukazují české firmy. Všechny tyto skutečnosti a domněnky jsou často omílány v diskuzích o současné vzdělanosti, některé snad oprávněně. Lze předpokládat, že v budoucnu se začnou firmy s nedostatkem zaměstnanců více angažovat ve vzdělávání a částečně se vrátí některé principy propojení firem a specializovaných oborů. O výhodách systému mluvila například Veronika K. a můžeme ho sledovat ve Škoda Auto v Mladé Boleslavi²³⁴, kde koncept dlouhodobě funguje.

Nechci zde odbočovat ke kritice či analýze vzdělávacího systému, znovu opět jen v kontextu generací. Na dnešní mladé zaměstnance jsou kladeny zcela odlišné požadavky než na mladé lidi před rokem 1989. Společenské zadání se změnilo. „*Zaměstnavatelé, ale i demokratická společnost mnohem méně žádají poslušnost a mnohem více schopnost sebeřízení a rozhodování.*“²³⁵ Zcela jiná práce s informacemi, jiné očekávání v oblasti proaktivity, dalšího vzdělávání a komunikačních dovedností, jen několik málo oblastí, kde se požadavky výrazně změnily. Jiné požadavky mají směrem k zaměstnavateli i zaměstnanci z řad mileniálů.²³⁶ Není pochyb, že generace Y je velmi vzdělaná generace, ačkoli formou, kterou lze jen těžko měřit. Do jaké míry jsou praktičtí a samostatní a do jaké míry se dokážou uplatnit ve svých oborech, je zatím spíše otázníkem. Z narátorů neměl nikdo o budoucí uplatnění obavu, snad jen s výjimkou Václava K., vystudovaného geografa, u něhož může nejistota pramenit i z absence jakýchkoli dosavadních pracovních zkušeností, jak jsem zmiňovala výše.

Když měli narátoři mluvit o generační zkušenosti, vykládali si spojení různě – hledali něco pro generaci nejen typické, ale co jí také odlišuje od ostatních generací. Snažili se ve zkušenosti nejlépe vymezit vůči jiným generacím. Jedna z narátorek rozvinula myšlenku, že lidé jsou se stávajícími pořádky nespokojení z principu a hledají způsoby, jak s nimi spokojení být – mladí lidé si neumí představit, že by svobodní nebyli, proto hledají i ve svobodě „mezery“ a možnost změn, které mohou často nacházet klidně i v minulosti.

²³⁴ Automobilka Škoda Auto po revoluci nezrušila své odborné učiliště ani střední školu – absolventům garantuje jistotu zaměstnání přímo ve firmě. V roce 2000 založila také vlastní soukromou vysokou školu, v rámci které sice negarantuje pracovní místo, ale umožňuje řadu stáží přímo v automobilce a také v zahraničí v rámci koncernu Volkswagen. Toto propojení s praxí je velkým lákadlem.

²³⁵ BOTLÍK, Oldřich. FERTEK, Tomáš. Školství potřebuje toleranční patent. Lidové noviny, Orientace. 2017, roč. XXX., č. 116, s. 20.

²³⁶ Průzkumům na toto téma se věnovala například společnost Manpower: <https://www.manpowergroup.cz/pruzkumy/milenialove-a-kariera-vize-2020/>

„Možná tu naši generaci ovlivnilo to, že vyrůstali v tom volnu, přijde jim to přirozené a hledají zase něco, co bylo naopak v minulosti dobré, hledají nápad. Naši rodiče hledali změnu, něco jiného, tak třeba mladí nejsou takhle spokojení a hledají taky něco. Přijde mi, že ti lidi jsou takoví, že si to neumí často představit.“²³⁷

Někteří narátoři se rozhovořili o technice a o tom, že generace Y žila od dětství vedle neustále dalších a dalších technologických revolucí, což do velké míry určovalo její směřování. Technologie je dominantním faktorem v životě generace i dle mého názoru, ačkoli je dnes řada narátorů vnímá jako samozřejmost.

„No, tak možná to může být ten rozmach té technologie, hlavně té elektroniky a globalizace, na kterou myslím, že jsme nikdo nebyli připravení. Mám pocit, že některé věci jsem se měl učit ve škole, když jsem tam strávil tolik let, jak mám s něčím nakládat, nebo tak, ale on mi to nikdo neřekl.“²³⁸

Rychlý technologický vývoj a zároveň neschopnost vzdělávacích institucí držet krok s tímto vývojem zapříčinily, že naše generace spolu s tou následující vyrůstala „nativoko“ mezi novými technologickými trendy. Obě generace Y i Z lze označit za „digital natives“, přitom však několik narátorů (viz citace výše) zmínilo pocit jisté nepřipravenosti na některé technologie a zejména množství informací, s nimiž se člověk musel naučit pracovat. Generace Y zažila rané dětství bez technologií a k monitorům PC zasedla většinou až na druhém stupni základní školy. I tento aspekt narátoři považují za velmi směrodatný a zároveň je znát, že jsou rádi, že si užili dětství bez techniky. Nic to ale nevyovídá o tom, jaký postoj mají k využívání moderních technologií dnes. Generace Z již vyrůstá s internetem a smartphony.

„Tak o generaci po nás toho zas až tolik nevím, myslím, že pro ty je hodně charakteristické, že žijí už v technické době, zatímco my jsme ještě zažili dětství bez internetu, což si myslím, že je dobře, že jsme jedni z posledních, co to takhle mají, což je pro nás taky vlastně hodně charakteristické a do budoucna to určitě bude velký charakteristický prvek. Naše generační zkušenost, to asi bude snaha zorientovat se v době, která je právě přetechnizovaná, mediálně a všemožně fragmentovaná a snaha vyznat se v tomhle labyrintu i sám v sobě.“²³⁹

Nutnost zorientovat se a držet krok s rychle letícím vývojem technologií je nepochybně něco, co do značné míry generaci Y určuje a zároveň staví zeď mezi ni a její

²³⁷ Rozhovor s Alžbětou K., vedla Markéta Foitová 1. 2. 2016.

²³⁸ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²³⁹ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

rodiče. Velmi rozdílná zkušenost ve smyslu přístupu k informacím a dalším možnostem v této oblasti vede k určitému vzájemnému nepochopení v komunikaci a práci s informacemi obecně.

Jak jsem si ověřila u tématu rodinného prostředí, v podstatě všichni narátory s rodiči dobře vycházejí. Někde bylo možná rodinné zázemí trochu komplikovanější, ale nikdo nemluvil o zásadních neshodách, případně o tom, že se s někým z rodičů nestýkal. Všichni mluvili o rodičích velice pozitivně, podobně vzpomínali na dětství – až na výjimky. Narátory přistupují k vlastním rodičům s respektem, lze vyvrátit jedno z klišé o generaci Y - že si rodičů a starších generací obecně neváží. Vztahy mezi nimi jsou naopak dobré a problémy se pohybují spíše na úrovni komunikace. Jaké ale sami narátory vidí mezi generacemi rozpory?

Ten zásadní vyplýval právě z toho, v jaké době rodiče vyrůstali a dospívali – v době „omezených možností“. Druhým často zmiňovaným rozdílem byly právě technologie a život s nimi.

„Největší rozdíl je asi v možnostech, které my máme, a který oni neměli, což pramení z té doby a státního zřízení. Druhý aspekt je, že my žijeme v době podstatně rychlejšího technologického rozvoje a myslím, že to nás taky hodně ovlivňuje.“²⁴⁰

„Rozdíl je asi ve svobodě uvažování a v toleranci. Myslím si, že já jsem daleko tolerantnější než moji rodiče, protože jsem vyrostla v jiné době, v době, kdy jsem si tu toleranci mohla dovolit. To je i tím, jak se ta doba proměňuje, v toleranci, ve svobodě uvažování, ve svobodě rozhodnutí, že si můžu říct dneska, že bych chtěla něco zkusit a můžu to zkusit, můžu si dovolit chybu, kdy dneska chyba nemusí být zákonitě chyba, je to jako zkušenost. Generace mých rodičů je taková těžká a zkostnatělá, velmi komplikovaně reaguje na to, jak se ten svět proměňuje a to se těžko říká.“²⁴¹

Rozdíl přitom nevidí jen ve svobodě pohybu, slova a přístupu k informacím, ale i ve svobodě uvažování a přístupu. Často se mluvilo i o pojmu „tolerance“, příslušníci generace Y považují sami sebe za tolerantnější než své rodiče. Sami žijí v době, kdy se hranice toho, co je „normální“, výrazně posunuly od doby mládí jejich rodičů. Na druhou stranu byl mezi narátory i přiznaný homosexuál, což jeho rodiče neměli problém přijmout a akceptovat (rodiče žijí na malém městě, nelze mluvit o „pražské bublině“). Nelze říci, že jsou rodiče názorově zkostnatělí, ač tak některým narátorům trochu připadají. V lecčems by možná vystoupili konzervativněji, ale homosexualita je evidentně pro většinu rodičů

²⁴⁰ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

²⁴¹ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

generace Y již celkem běžná a nikoli „divná“. I moji rodiče přijímali vždycky mé homosexuální přátele zcela bez problému. Hranice tolerance mají možná rodiče jinde, ale soužití lidí stejného pohlaví je pro ně buď uvnitř těchto hranic či na ní.

Dalším faktorem, který se znovu projevil, je určitá estetizace – docházelo k připodobení „lehké“ a „těžké“ generace, zcela v souladu s tím, že dobu socialismu považovali za „temnou“, „omezenou“ atd. Zároveň však narátoři dokládají, že onu „těžkou“ generaci svých rodičů vnímají jako stabilní a jako jistotu. Cítí v ní určité ukotvení, mají dojem, že „mají krytá záda“, a možná je to také faktor držící je blíže realitě.

„Mám pocit, a teď mluvím asi jenom ze svojí zkušenosti, že starší generace jedná v některých věcech opatrněji, než ta generace naše. Ale třeba by tehdy tak v mladém věku nejednali. Ale přijde mi, že jsou lehce opatrnější a my jsme zvyklý, že máme spoustu možností a můžeme cestovat, je tady internet a takové věci, takže těch možností je spousta, všechno je dosažitelné v poměrně krátkém čase, takže člověk možná tolik nezvažuje všechny ty možnosti a všechno řeší rovnou, než aby to promýšlel.“²⁴²

„Jednak dneska je ta názorová pluralita prostě šílená, člověk je vpuštěný do světa a má deset tisíc možností čím může být. Možná proto jsou z toho lidi zmatení. Předtím buď člověk šel s proudem a byl někde, kde třeba prodával nádobí, byl spokojený, měl rodinu, jednou za čas jel na Mácháč apod. Dneska může být člověk bankéř, může cestovat, může mít tu rodinu brzo, může ji mít pozdě, těch možností je mnoho, jestli to není to takový ten syndrom toho, že přijdeš do obchodu a vidíš tam tisíc různých sýrů, jsi zmatená a nakonec si nevybereš žádný. Kdežto když jsi přišla do té Jednoty a tam byl ten Eidam, tak to bylo jednodušší v tomto smyslu, že lidi nemuseli tak přemýšlet a nemuseli se tolik snažit.“²⁴³

Citace narátora výše dokládá, že „normální“ život v socialismu byl v jeho očích určován jasnými linkami. Stejně uvažovali i jiní. Měli dojem, že jejich rodiče a prarodiče neměli v životě příliš možností volby a prostoru pro individualitu a seberealizaci. Mantinely života přitom byly za socialismu výrazně zúžené, například mladý člověk bez dostatečného doporučení ze střední školy nemohl jít na jakoukoli vysokou školu, ale prostoru pro rozhodování o vlastním životě ještě stále trochu zbývalo. A řadě lidí to tehdy vůbec nesvobodné nepřípadalo.

Můj děda například vzpomíná, jak si vybíral umístěnku. Jako absolvent Vysoké školy chemicko-technologické dostal na výběr z pěti míst v různých koutech republiky, kam může nastoupit, a připadalo mu to jako moře možností. Vybral si cukrovar

²⁴² Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

²⁴³ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

v Čejetickách u Mladé Boleslavi, ve městě žijí s babičkou dodnes. Druhý děda absolvoval odbornou tiskařskou školu ve Dvoře Králové a nastoupil do továrny Tiba v Josefově Dole, kde následně pracoval celý život jako tiskařský mistr. Po celou dobu žil nedaleko obce Kosmonosy u Mladé Boleslavi, odkud pocházel. Od nikoho z prarodičů, ani od babiček, jsem nikdy neslyšela, že by měli ambice, které jim doba neumožnila naplnit, ani o tom, že se chtěli ve svém životě věnovat něčemu jinému, žít jinde nebo jinak. Prarodiče, kteří nebyli angažovaní, čekali poměrně dlouho na nový byt v paneláku, do té doby žili v dělnické kolonii při textilce Tiba, kde netekla teplá voda. I na tento nedostatek si stěžovala spíše moje matka, v té době na hraně puberty, než babička s dědou. Nutno tak říci, že generace našich prarodičů více než našich rodičů byla generace velice skromná. V tomto momentu mají narátoři nepochybně pravdu, že se jednalo o generaci „omezených možností“ i „omezených výhledů“, jenže jedná se o generaci vesměs narozenou za války. Generace našich rodičů byla výrazně jiná, jak dokazuje i vývoj v 80. letech (viz. kapitola Generace rodičů).

Zpět do současnosti. Hned několik narátorů promluví o tlaku, který vyvíjí společnost na mladé lidi – nutnost něčeho dosáhnout, něco dokázat. Vzhledem k neuvěřitelným a stále proklamovaným možnostem, které se mladým lidem nabízejí, je tlak na úspěch velký. Předpokládá se, že budou cestovat, studovat (ideálně také v zahraničí), předpokládá se, že budou sbírat pracovní zkušenosti, chodit na stáže, účastnit se veřejné diskuze, žít kulturně, zdravě, sportovat. Doba je soutěživá a rychlá, „kult úspěchu“ se šíří i přes sociální sítě a má různé podoby.

„Myslím si, že naše generace je víc orientovaná na individualitu, více zaměřená na úspěch, který taky dneska znamená něco jiného než dřív. Myslím, že u nás se hodně pěstuje kariéra a tím, že ty možnosti jsou, tak má člověk pocit, že je tedy musí vyčerpat „do mrtě“ a jet na plné obrátky, když ty možnosti jsou, tak by je měl tedy využívat. Mám pocit, že je to docela velký tlak na člověka.“²⁴⁴

Pocit, že člověk nezvládá využívat všech možností a žít tak, jak by mohl, nebo jak to dokáží jiní, vede u lidí mé generace často k frustraci. Obava, že si nedokáží život užít tak, jak to jde, je častou obavou řady těch, kdo se výrazněji prezentují na sociálních sítích. Potřeba vytvářet o sobě určitý „obraz“ je na hraně zábavy a potřeby. Obraz, který tím vzniká, je silně mimo realitu. Atributy, které mladí lidé prezentují na sociálních sítích (nejsnáze to lze sledovat na síti Instagram), se opakují a reprezentují konkrétní hodnoty

²⁴⁴ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

sdílené generačně. Nevědomky pak mileniálové vytváří tlak na sebe navzájem. Tlak ale vyvíjí podle narátorů i rodiče.

„My bychom mohli a oni ne. To je vždycky doma: No já kdybych mohla, já bych tam jela, nebo: Já kdybych měla tu příležitost, já bych... No a my jsme ta generace, která má tisíc příležitostí a neví co si vybrat a už ji to pomalu ani tolik nezajímá. Tak já teď jedu na Erasmus třeba, a je to moje největší životní výzva a doma slyším: No, já kdybych mohla, tak bych hned jela... Člověk má vlastně všechno a oni nic neměli, ale je to zase tvořilo jinak, ty osobnosti v minulých letech.“²⁴⁵

„Myslím, že jsme jiní hlavně v tom, že máme ty možnosti, ti rodiče – i když byli osvícení nebo ne a některé věci si mysleli, řadu z nich prostě nemohli dělat v praxi, zatímco my už můžeme. Máme možnosti cestovat, studovat, studovat v cizině, můžeme zjišťovat ty věci, jaké doopravdy jsou, a to je naše největší devíza. Oni nemohli, my můžeme spoustu věcí.“²⁴⁶

Narátoři mluvili o tlaku – rodiče nemohli a oni můžou, což logicky vyvíjí určitý tlak. Nikdo však nemluvil o tom, že by ho rodiče vyloženě k něčemu nutili – možná v náznacích, možná v očekávání, ale ne explicitně. Nikdo ani nemluvil o tom, že by rodičům vadilo jejich prodlužování studia či změny oborů. Většinou hovořili o podpoře, ač možná doprovázené určitým zklamáním a dávkou nesouhlasu (např. Ondřej Š.).

„Ti naši rodiče si taky myslí, že máme spoustu možností a jsou na nás naštvaní, že jsme tady. Že tady máme dlouhodobé trvalé svazky, že nepoznáváme nové lidi a otec mi říká: Proč nejdeš ještě studovat nějaké ty jazyky? A proč nejdeš na tu školu do zahraničí, vždyť jsme ti na ni šetřili peníze... A já říkám, že nemůžu, proč bych to měla jít dělat? K čemu to je? Já v tom furt nevidím tu návratnost. Takže si myslím, že si všichni mysleli, že ty možnosti s tím zbavením se komunismu přijdou, ale ony nejsou. Ten svět se vyvíjel dál a nečekal, až si Česko vzpomene, že chce taky do světa a obzvlášť teď, když se řeší imigranti.“²⁴⁷

Většina narátorů si myslí, že před rokem 1989 takový tlak nebyl, za úspěch se považovalo vystudovat, založit rodinu, pracovat ve velkém státním podniku, pořídit si chatu a auto (jak popsal Marek M. v citaci výše). Mají představu, že život byl pomalejší, možná monotónnější. Lidé činili „větší“ rozhodnutí na delší časové úseky, dnes se lidé

²⁴⁵ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

²⁴⁶ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

²⁴⁷ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

musí rozhodovat každou chvíli o momentálních či okamžitých možnostech a vjemů je obrovské množství. Je pak těžké se zorientovat v tom, co člověk skutečně chce.

Narátoři zároveň považují rodiče za zodpovědnější, stabilnější generaci. To pochopitelně může vyplývat z toho, v jaké je vnímají roli, a z toho, že je respektují jako autority, ale také to jistě pramení z jejich životních příběhů. Většina rodičů je stále spolu a to od mladého věku, žijí spořádaně, jsou ekonomicky zajištěni a představují pro narátory stabilní ostrov v moři informací a změn.

„Jsme možná otevřenější než byla generace před námi, možná méně zodpovědní, máme tendenci vykřikovat, co chceme a kde chceme. Jsme takoví rozlitanější, nebo jak to říct. Generace před námi věděla, že si musí dávat pozor, jak se chová, co říká, co smí a nesmí, tak se v nich ta zodpovědnost nějakým způsobem zakořenila víc než v nás. My se můžeme oblékat, jak chceme a nosit, jak chceme – dlouhý vlasy a krátký sukně. Možná se víc hledáme tím pádem, vzniká víc těch subkultur.“²⁴⁸

V citaci výše Helena B. naznačila, že předchozí doba a systém vedly mladé lidi více k odpovědnosti a sebekontrolě. Což mohlo vést k rychlejšímu dospívání, ale i k určité svázanosti a pocitu predestinace. Každý ve společnosti věděl, jaký následující životní krok je žádoucí, ale nenastává tohle v každé společnosti, chceme-li se pohybovat s proudem?

„Když jsem nedávno přemýšlela nad životem mojí mámy, tak jsem si uvědomila, jak ten její život byl z mého pohledu strašně omezený. Že tam chyběl nějaký přesah, něco, co by mi dávalo smysl. Přišel mi ten život hrozně nesvobodný, což asi to byla charakteristika té doby.“²⁴⁹

Narátoři přímo i nepřímo poukazovali na to, že život jejich rodičů byl omezen nejen možnostmi ze strany státu, ale i jejich vlastním rozhledem. Omezené informační možnosti a ideologie ovládající jednotně mediální kanály vedly k tomu, že lidé do revoluce možná ani netušili, že mohou žít jinak. Právě jistý „šok“ ze změny poměrů byla věc, kterou narátoři často zmiňovali – náročný přechod do „nových poměrů“. Pro rodiče narátorů, kteří byli v té době mladí, pak nemusela být adaptace zdaleka tak náročná jako pro prarodiče.

„Po revoluci tím, že bylo všechno v minulosti zpolitizované, se rozhodlo, že žádné politické vzdělávání dělat nebudeme. Že by to lidem zase zavánělo tím, co bylo před revolucí. Takže se zrušilo úplně všechno, co bylo před tím. Jenomže lidem nikdo nevysvětlil, jak to tedy bude fungovat, když proběhla nějaká revoluce, a že se bude

²⁴⁸ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

²⁴⁹ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

privatizovat, atd. Žádná osvěta vůbec v tomhle nebyla. A proto si myslím, že nastala taková velká deziluze, která pokračuje doted.“²⁵⁰

„No, já si myslím, že velká rána to musela být pro lidi, kteří většinu života strávili v tom socialismu. Prostě to dostali – tady to máte, tu svobodu, a nějak s tím naložte... myslím, že musí mít zákonitě problém se přeorientovat.“²⁵¹

„Mně přijde, že bych třeba z pohledu našich rodičů najednou nevěděla, co mám dělat, protože bych se celý socialismus připravovala, že vychovám dítě do socialismu a najednou nikdo nevěděl, nebyly ani filmy, jak se chovat v demokracii.“²⁵²

Z těchto citací je opět patrné, že narátoři brali revoluci jako velký společenský zlom, kdy se ze dne na den mění poměry. S tím bych nesouhlasila – celá osmdesátá léta k této změně směřovala. Pro lidi v jejich každodenním fungování se mnoho nezměnilo, jen se najednou začal stát otevírat možnostem, a protože stát sám na to byl připraven ještě méně než jeho obyvatelé, probíhalo všechno hodně „nadivoko“. Narátorka Veronika K. použila spojení „vanička se vylila i s dítětem“, který se na tomto místě dobře hodí.

To, že lidé byli připraveni prožít celý svůj život v socialismu a nic jiného si nedokázali dost možná ani představit, možná vysvětluje to, čím se pro tento život „vybavili“ si přinesli i do „mladé české demokracie“. To se promítlo i v kapitole „Postoj narátorů k dějinám 1948-1989 a antokomunismus“, kde je řeč o socialistickém dědictví. Snaha a tendence využívat konexí, protekcí, snažit různými chytráckými kličkami obcházet oficiální a „nad-byrokratické“ postupy, snaha na všem ušetřit a získat něco zdarma – všechno tohle vidí generace Y jako následek předrevoluční doby, a jako jisté stigma na české mentalitě.

„Každá generace se vymezuje vůči generaci svých rodičů do určité míry, naše generace možná daleko víc, než předešlá. Ta doba, ta technologie, změna systému, tak nějakým způsobem to všechno je tak protichůdné té zkušenosti našich rodičů, že tam je možná zásadní střet.“²⁵³

Kristýna B. formuje myšlenku, která se opakovala i v citacích výše a dalších rozhovorech. Každá generace se, podle narátorů, vymezuje vůči generaci svých rodičů. Je ale otázkou, zda skutečně více, jak zde zmiňuje. Všichni narátoři uznávali velkou rozdílnost, kterou většinou vysvětlovali ne generačním rozdílem, ale rozdílnými podmínkami, ze kterých rodiče vyšli – v první řadě rozdílným státním uspořádáním,

²⁵⁰ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

²⁵¹ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²⁵² Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

²⁵³ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

v druhé řadě pak technologiemi. Jako by je tento aspekt tak vzdaloval, že nezbyl prostor pro běžnou mezigenerační revoltu. Jejich životy se tak zdají natolik rozdílné, že ani sami narátoři necítí vůči svým rodičům jakoukoli „mezigenerační řevnivost“.

„Ta technika šla strašně dopředu a my máme úplně jiný možnosti, než měli oni, třeba i při získávání informací. Oni měli televizi, rádio, tisk a to bylo tak všechno. My si můžeme vybrat, které ty informace chceme sbírat a kompletovat. Mám pocit, že máme takový větší rozhled, koukáme na to trošku jinak. (...) Ne, že by byli rodiče hloupí, ale nepotřebují to k životu.“²⁵⁴

Práce s informacemi, multitasking, rychlost, rozdílné zdroje a komunikační sítě – to jsou věci, které tvoří globálně největší rozdíl mezi generací Y, neboli mileniály, a jejich rodiči. Objektivní a faktický rozdíl, který mezi dvěma rodovými generacemi mohl vzniknout naposledy snad v době průmyslové revoluce, kdy jedna generace jezdila kočáry a jejich potomci automobily.

Přesun velké části společenských a přátelských vztahů na sociální sítě, zcela nové sémiotické systémy a jazykové modifikace, vznik nejrůznějších sociálních bublin, život na YouTube – to všechno doplněné džunglí informací je něco, co rodiče mileniálů pochopit a zcela pojmut v plné šíři nemohou, ač se řada z nich (a z ještě starších ročníků) na sítě připojila. Pro generaci Y totiž nejsou tyto věci objevem či novinkou, ale běžnou součástí života. To je, podle mého názoru na základě rozhovorů s narátory hlavní rozdíl mezi generacemi. V českém prostředí je pak ještě navíc podtržen tím, že obě generace „vyrůstaly“ ve velmi rozdílných podmínkách. Ukazuje se však, že to mezi generace nevráží klín, pouze je to ještě více vzdaluje.

Dalším tématem rozhovorů s narátory byly ideologie. Jestliže narátoři vnímají dobu před rokem 1989 jako „komunismus“, a „komunismus“ jako „zločinnou ideologii“, jak vnímají pojem „ideologie“ jako takový? První konotace narátorů na slovo „ideologie“ je pochopitelně jednoznačně negativní. Narátorům se vybaví fašismus, nacismus, komunismus, popřípadě bolševismus. Vybaví si tedy ideologie spojené s represivním režimem, s násilím, s totalitou.

„Myslím, že dneska se to používá jako soubor nějakých myšlenek o tom, jak by měly věci fungovat nebo jak by měl svět vypadat, nebo jak by se měli chovat lidé mezi sebou. To záleží, k čemu se ta ideologie váže. Myslím si ale, že to má nějakou negativní stopu na sobě

²⁵⁴ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

tím, že se to právě používá hodně ve spojení s komunisty a nacisty. To v člověku vyvolává takový pocit, že je nějaká určená pravda, která je daná a ty ji prostě musíš přijmout. ²⁵⁵

„Tak já mám dojem, že se to slovo používá veskrze v souvislosti s těmi negativními ideologiemi nebo s těmi konkrétními adaptacemi těch daných ideologií v našich dějinách, jako s fašismem, nacismem a právě komunismem, ale ideologie je naprosto legitimní pojem, který znamená prostě nějaký soubor myšlenek a názorů.“ ²⁵⁶

Pocit, že ideologie je něco co nás byť nepřímo nutí k určitému typu chování, se opakoval i u jiných narátorů. Také si nemyslí, že komunismus jako ideologie je již mrtvý. Řada z nich má pocit, že u určitých skupin obyvatel přetrvává, zároveň však tuto tendenci spojují s nižší inteligencí či nevzdělaností, případně s „dělnickými“ profesemi, jak jsem popisovala u antikomunismu v předchozí kapitole.

„V té společnosti se to drží u určité vrstvy obyvatelstva. Asi u té vrstvy, řekněme, dělnické, u těch, co se nemají dobře a svalují to na ostatní a mají dojem, že oni jim nabídnou nějaké benefity.“ ²⁵⁷

Narátoři se neshodovali v tom, zda i v dnešní době jejich život ovlivňují nějaké ideologie ať už ze stran státu nebo společnosti, tuto otázku vnímali rozdílně.

„Já bych řekl, že kapitalismus nebo demokratická společnost jsou taky formy ideologie, takže myslím, že vždycky je u moci nějaká ideologie.“ ²⁵⁸

Pro některé narátory se ideologie v podstatě rovnala státnímu zřízení a uspořádání, což naznačuje, jaký důraz a formativní sílu ideologiím přisuzují. Spojily si termín s pevným řádem, právními systémy a zákonností. Tím „ideologie“ získala v jejich pojetí až státotvorný rozměr, který zabraňuje chaosu.

„Ale když se člověk zamyslí nad tím, co to slovo znamená, tak to vlastně ze své podstaty nic špatného není. Nebo mi přijde, že to prostě musí být. Aby nebyl bordel na světě, tak lidi musí mít nějaké ideologie nebo něco. No, něco, co prostě udává směr. Akorát teď je to víc roztráštěný.“ ²⁵⁹

V otázkách ideologie jsme se s narátory často dostali i k otázce, kde se Česká republika podle nich nachází nyní, a zda ještě nějakou ideologii vnímají. Většina soudila, že jsme demokracie s totalitní minulostí, někteří se pak klonili spíše k tomu, že jsme stále „postkomunistický“ stát – tedy že svou vlastní formu demokracie ještě stále hledáme a

²⁵⁵ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²⁵⁶ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

²⁵⁷ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

²⁵⁸ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²⁵⁹ Rozhovor s Vladanou D., vedla Markéta Foitová 10. 3. 2016.

stále se učíme. Naše svoboda se ale zatím nedá srovnávat s tradičními demokraciemi Západu.

„Jsme posttotalita, nejsme ještě naučení na spoustu věcí. Třeba mimo jiné na to, že ta demokracie není o tom, že si můžu dělat, co chci, ale že mám nějakou odpovědnost. Nejen, že všechny vyžírám, ale občas musím něco přidat a to bude chvíli ještě trvat, než se to naučíme, jestli k tomu vůbec budeme mít ještě příležitost.“²⁶⁰

„Teoreticky, když to budeš brát z dějinného pohledu, tak jsme určitou dobu byly postkomunistická země, ale ano, vnímám rozdíl. Podle mě to je vidět každý den i na dnešní politice a tak, že jsme postkomunistická země, zároveň ale jsme demokratická země. Já bych to nebral jako opaky jednoho významu.“²⁶¹

„Ten postkomunismus беру spíš na rovině společenské a demokracii na rovině politické. I když ty dva systémy spolu souvisí. Dneska jsme v té etapě, kdy ti lidé na tu dobu vzpomínají, protože je neuspokojuje dnešní doba a hledají pozitiva v době předešlé, protože nejsou spokojeni. Přejde mi, že nějakým způsobem bych nehovořila o nevyrovnávání se s minulou dobou, ale o vyrovnávání se s dnešní dobou skrze nahlížení na dobu minulou.“²⁶²

Z odpovědí se tak může zdát, že podle generace Y jsme demokratickým státem s komunistickou minulostí, se kterou jsme se však rokem 1989 jednoznačně rozešli. Narátoři zde nevidí žádnou kontinuitu, kterou by bylo možné označit jen za „opožděnou“ revoluci²⁶³. Postkomunismus se projevuje hlavně na společenské úrovni tím, že se řada věcí k době předchozí stále vztahuje – srovnává, diskutuje. Dá se říci, že doba bude „uzavřená“ až tato tendence zmizí – tendence nazírat současnost optikou totalitní zkušenosti, svým způsobem tudíž zmizí ve chvíli, kdy zmizí potřeba se k době vymezovat, tudíž když zmizí antikomunismus.

Mluvila jsem s narátory o jejich postoji k době před rokem 1989, popsala jsem jejich antikomunismus a nastínila tím jejich volební preference. Ty jsou samy o sobě jaké? Většina narátorů se považuje za středové voliče, někteří inklinují spíše doleva (např. Ondřej Š., Vojtěch B., Václav K.) jiní sami sebe prohlašují za „pravičáky“ – třeba Veronika K., Alžběta K. nebo Adam K., který pravicovější inklinaci mladých lidí považuje v Čechách za důsledek regionální historické zkušenosti a pozitivní jev.

²⁶⁰ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

²⁶¹ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

²⁶² Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

²⁶³ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 55.

„Považuji se za střed, ale sympatie se kloní spíš nalevo. Když se podívám na ty zástupce našich pravicových stran, tak je mi špatně. Z té levice mi zase tak špatně není, pokud nevezmu takový ty rudý s třešničkou.“²⁶⁴

„V tomto věku je běžnější mít levicovější smýšlení, to je taková evropská anomálie, že většina lidí v našem věku a v takových těch kruzích, dejme tomu gymnaziálních a vysokoškolských, přemýšlí hodně pravicově, což mě nesmírně těší, ale připadá mi, že to je věc docela nezvyklá, nebo aspoň já se s tím setkávám ve svém okolí.“²⁶⁵

„Ze všech stran mám pravicově smýšlející rodinu. Kam se podívám, tak jsou to samí pravičáci. Takže já jsem taky pravičák.“²⁶⁶

Na problém se zařazením na politické spektrum u české politické reprezentace upozornil Marek M.. Tomu připadá, že české strany ve svých programech nedodržují standardní rozdělení a je těžké si pak vybrat a jednoznačně se zařadit. Problém s nalezením té „správné“ strany zmiňovali i jiný narátoři. V ČR evidentně není nic, co by se dalo nazvat „stranou pro mladé“ a voliči generace Y jsou spíše nevyhranění, mají však jasno, že komunisty ani „paroubkovce“ ne - podle mého názoru tak ČSSD touto svou „minulostí“, která ji přesunula pro mladé lidi do kolonky „kdo se nevolí“, možná trochu trpí. Je dost možné, že časem bude u mladých tato averze slábnout.

„Ono je to strašně složité. Já kdybych byl v Americe, tak vím stoprocentně, že bych byl levičák. Mě opravdu zajímá sociální politika a práva menšin, aby všichni měli stejné příležitosti, ženy měly stejná práva jako muži, gayové měli stejná práva jako heterosexuálové atd. To je komplex různých věcí, ale v Česku je to ale hrozně komplikované. Mám pocit, že to spíš reprezentuje pravicová vláda, je to celé zamotané. Řekl bych si, že jsem levicově smýšlející volič, ale já nemůžu volit komunisty, kteří vedou tu rétoriku, že pomalu posílají cikáni do plynu. To prostě není levice, takže to je hrozně těžký.“²⁶⁷

Řada narátorů také při přímé otázce na politickou stranu vyjmenovala hned několik subjektů. Je tedy znát, že většina z nich není jasným voličem konkrétní strany, ale svou volbu mění. Jedná se o skupinu, kterou by do jisté míry bylo možné označit za „nerozhodnuté“ voliče, voliče které se politické strany snaží získat. Všichni narátoři však mají celkem jasno, koho by nevolili – jakýkoli extrém. Většina z nich v minulosti dala svůj hlas některé z menších stran.

²⁶⁴ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

²⁶⁵ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

²⁶⁶ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

²⁶⁷ Rozhovor s Markem M., vedla Markéta Foitová 7. 3. 2016.

Nepřehlednost – to je aspekt doby, který narátoři hojně zmiňovali už v mezigeneračním rozdílu. Na jedné straně velké množství možností, příležitostí a svobodných voleb, na straně druhé i velké množství informací, stran, subjektů a zdrojů, což s sebou přináší pochybnosti o tom, čemu a komu lze věřit a jak volit například informační zdroje.

„Taková už je svoboda. Nikdo ti prostě neřekne, co s tím máš dělat, tak to je prostě taky nebezpečí. Když máš tisíce zpravodajských portálů, tak jak si máš mezi nimi vybrat? Hledat, co je demagogie a tendenční, a co je víc doprava a co je teda zpravodajství, kterému se dá nějak věřit, to je podle mě těžký, a když si já mám něco myslet o konfliktu na Ukrajině, tak si vyberu nějaké zdroje, kterým věřím, ale stejně nemám žádnou šanci zjistit, jestli je to ve skutečnosti, protože lidi tvrdí různé věci.“²⁶⁸

„Já myslím, že technologie jsou do jisté míry svoboda a do jisté míry je to strašně nebezpečná věc. Existuje x pohledů, jak se na to člověk může koukat. Dneska díky technologiím mám přístup k informacím a otázka je, jak s těmi informacemi pracuji, jestli o nich uvažuji a jestli je vnímám v jejich rozdílné podobě.“²⁶⁹

Lidem tak nezbyvá v informační době nic jiného, než přijmout určitý objem základních informací, které se šíří sdělovacími prostředky, jako fakt – např. na Ukrajině je nějaký ozbrojený konflikt. Což je asi jediný způsob, jak se v době zcela neztratit a nepropadnout do konspiračních a paralelních realit. Přijmout a akceptovat alespoň základní objem informací od obecných a většinových zdrojů se zdá jako nutnost, pokud člověk nechce ztratit kontakt s realitou většiny společnosti.

Kontakt nejen s realitou, ale i s okolím, probíhá pro generaci Y zejména na sociálních sítích. Je to věc zcela typická pro mileniály a nelze ji opět nezmínit. Pro mileniály obecně jsou velmi důležití přátelé, jsou neustále s někým ve spojení a vedou řadu různých konverzací naráz, nejčastěji u toho ještě poslouchají hudbu nebo sledují seriál – několikrát zmiňovaný multitasking. Na online se pak přesunuje nejen mezilidská komunikace, ale i řada běžných úkonů jako jsou nákupy, sledování televizních pořadů či poslech hudby.

„Sociální sítě se staly každodenní součástí našeho života. Pro některé lidi, si myslím, že se staly několikahodinovou součástí každodenního života. A já rozhodně nejsem ten, kdo by říkal, jestli je to dobře nebo špatně, protože si myslím, že k tomu každý může přistoupit jinak a to, co pro někoho může být správný a život usnadňující a nějakým

²⁶⁸ Rozhovor s Vojtěchem B., vedla Markéta Foitová 11. 3. 2016.

²⁶⁹ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

způsobem obohacující, tak pro jiného může být zásadní věc, která mu třeba zničí nějaký reálný společenský život a podobné věci.“²⁷⁰

„Vážně to nevnímám nějak negativně a výrazně to usnadňuje život, ale zase je tam možná ta věc, že nám to usnadňuje život až moc. Ty sociální sítě asi narušují přirozené kontakty mezi lidmi, lidi se často seznamují díky tomu, není to tak, že musíš někoho oslovit, ale napíšeš mu. Ale nemyslím si, že by to byl pro naši generaci takový problém.“²⁷¹

I sami narátoři byli místy k sociálním sítím skeptičtí, ačkoli je nějakým způsobem využívají všichni. Jediný, kdo v době rozhovoru neměl profil na Facebooku byl Ondřej Š., i ten se ale na síť po čase vrátil. Narátoři si také uvědomují, že komunikace přes sociální sítě není schopná plně nahradit osobní kontakt. Zvláště na rozdíl upozornil například Václav K., který je ve společnosti plachý a sociální sítě mu v komunikaci pomáhají, nicméně osobní setkání s „online“ přáteli je pak trochu komplikovanější.

„No, tak člověk si na Facebooku píše, a pak mezi čtyřma očima si třeba nemá, co říct. To tak mám s některými lidmi. Člověk je vezme na pivo a sedí a vymýšlí, co si s nimi říct.“²⁷²

„Já sama dost upouštím od komunikace přes sociální sítě. Ty se pro mě staly nástrojem, jak si s někým domluvit osobní schůzku. Už dlouho jsem nezažila, že bych seděla na Facebooku a třeba hodinu jsem si s někým psala o něčem, jako o nějakém tématu, že by to jako nahrazovalo nějaký normální popovídání.“²⁷³

Všichni, s kým jsem rozhovor dělala disponovali vlastním smartphonem a na sociálních sítích se vyskytovali denně. Přesto sami sebe všichni považovali za jedince, který využívá sociálních sítí s mírou. Ukázalo se, že komunikaci na sociálních sítích považují za zcela běžnou a v normě. Za nadužívání sociálních sítí považují sdílení příliš mnoha fotek, videí či informací ze svého osobního života, čehož se pochopitelně, dle vlastních slov, nikdo z nich nedopouští.

Andrea P. poukázala na to, že sociální sítě jsou skvělým nástrojem nejen pro komunikaci, ale i pro reklamu a propagandu. Jako propaganda jí připadá, mimo jiné, ono neustálé opakování o množství možností a příležitostí, které jsou ale většině lidí nedostupné z ekonomických důvodů. Což je také způsob, jak nepochybně lze nahlížet problematiku sociálních sítí.

²⁷⁰ Rozhovor s Šimonem S., vedla Markéta Foitová 30. 9. 2016.

²⁷¹ Rozhovor s Adamem K., vedla Markéta Foitová 3. 2. 2016.

²⁷² Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

²⁷³ Rozhovor s Veronikou K., vedla Markéta Foitová 18. 2. 2016.

„Propaganda těch možností, v tom vidím velký rozpor s realitou, kterou žiju já, kterou vnímám já, že ty možnosti prostě nejsou, a to že slýchám, že jsou, tak to by se dalo nazvat jako nějaká ideologie, která je šířená a nezakládá se na mojí realitě.“²⁷⁴

Andrea tím poukázala na relativně četně diskutované téma, kterým je zobrazování života na sociálních sítích a rozpor s realitou. Tomuto trendu pomáhá i reklama, která je na sociálních sítích běžná, a která je vždy plná „posouvání hranic“, ať už v opalování, či ve vlastnostech nového vozu. Andrea byla jediná, kdo poukázal na rizika sociálních sítí jinou optikou než tou, která se obává o kvalitu mezilidských vztahů. Sociální sítě jsou nepochybně efektivní a šikovný nástroj v mobilizaci za „správnou věc“ (narátoři například zmiňovaly studentské demonstrace atd.), stejně tak ale i za věc opačnou. Jsou totiž ideálním místem pro šíření propagandy, a to nejen ve prospěch zdravé stravy, ale i ve prospěch extrémních ideologií. Tato rizika narátoři zmiňovali jen málo. Několikrát se zmínila problematika migrační krize, která je na sociálních sítích velkým tématem.

„Teď jsou velké téma ti uprchlíci. Tam ani nejde o to, že zjistíš, jaký mají vyložené postoj k těm uprchlíkům, ale že tě překvapí, jakým způsobem celkově uvažují. Zvláště, co se týče celkově výběru informací, které budou považovat za pravdu nebo tak (...). Takže člověku spíš pak zatrne, jakým způsobem ti přátelé, které má, které zná dobře, uvažují.“²⁷⁵

Pokud jde o život sám, nikdo z narátorů nemluvil o problematice rasismu, o sociálním vyloučení na základě sexuální orientace či jakéhokoli jiného aspektu. Nikdo nemluvil o nerovnosti mužů a žen či o jakékoli formě diskriminace, kterou by snad pociťoval. Zdá se, že ačkoli se generace Y nepochybně účastní diskuzí na tato témata, většinou je ale přímo nepálí, alespoň v této fázi života a intenzivně je v okolí nevnímají.

Vesměš všichni narátoři uznávají to, co se o nich obecně tvrdí – že se mají dobře. Až na dílčí nedostatky, jako je obava z uplatnění, si nemají v podstatě nač stěžovat a také si v podstatě nestěžují. I zde své vysvětlení začínají bezproblémovým dětstvím, stabilním zázemím, které jim poskytlo hmotné zajištění a prostředím, které jim poskytlo množství možností a podnětů se svobodně realizovat. Hned několik narátorů se věnuje tvůrčí činnosti a vesměs mluvili ze strany rodičů jen o podpoře.

„Myslím, že mně se žije velmi dobře. Takový ty klasický problémy s nezaměstnaností a sociální nejistota, to nemám a to je asi tím, že jsem ty věci nikdy řešit nemusela, měla jsem fungující rodinu, která mi to zázemí poskytla a díky ní jsem tam, kde jsem. Dostala jsem příležitost, jakou jsem dostala a jaká je dnešní doba? Je mě v ní dobře,

²⁷⁴ Rozhovor s Andreou P., vedla Markéta Foitová 13. 2. 2016.

²⁷⁵ Rozhovor s Helenou B., vedla Markéta Foitová 2. 4. 2016.

cítím, že mám spoustu možností, že ty dveře jsou všude otevřené. Pro mě doba v mojí pozici je jednoduchá, protože ji tak vnímám, ale věřím tomu, že pro okolní lidi může být složitá, frustrující a někdo se fakt nemá dobře.“²⁷⁶

Řadu problémů a starostí si umí představit, nebo ví, že je jiné skupiny obyvatel mají, ale jsou jim svým způsobem vzdálené. V podstatě všichni narátoři, aniž by se jednalo o záměr mého výběru, jsou absolventy gymnázií, z velké části víceletých. To mohlo vést k tomu, že měli v dospívání například jen malý kontakt s lidmi stejného věku ze slabších sociálních vrstev či problematičtějších rodinných zázemí. Slabý kontakt se sociální problematikou může být důvodem, proč jen málo z nich samo od sebe tyto problémy zmiňuje. Výrazněji a konkrétněji v podstatě jen Andrea P., která byla sama s některými problémy konfrontována.

Pokud se podíváme na výzkumy, které na téma „mladé generace“ vznikaly před rokem 1989, jak jsem je popsala v samostatné podkapitole teoretické části, zjistíme, že hodnoty se výrazně nezměnily, jen si pod stejnými pojmy představují mladí trochu jiné věci. Základní hodnoty typu rodina, pracovní uplatnění, partnerský vztah se nemění. Dnešní „český mileniál“ by měl ale bezpochyby problém zaškrtnout jednu kolonku, nestačí mu být spokojený, většinou chce být „šťastný“ a k tomu potřebuje více než „jednu kolonku“. Řada z nich ještě hledá, co je šťastnými učiní, a trochu experimentují metodou „pokus/omyl“. Helena B. nastoupila v říjnu téhož roku, kdy se odehrál rozhovor, na nový obor, Ondřej Š. přerušil studium, Veronika K. se rozešla s dlouholetým partnerem a vycestovala do zahraničí, Alžběta K. dala výpověď v práci a začala hledat, co jí bude bavit atd. Do jisté míry je to generace „luxusu“, luxusu dopřát si čas a zjistit, co je bude skutečně bavit a činit šťastnými.

„V co věřím? Asi ve šťastný život. Nějak si žít a mít rodinu. Tak nějak si užívat toho života a těch hodnot.“²⁷⁷

4. Závěr

Zaměřila jsem se na vybrané oblasti života české generace Y. Zaostrila jsem zejména na to, v čem by se mohla logicky lišit generace „českých mileniálů“ od mileniálů zbytku světa, a tudíž i na to, čemu se v souvislosti s generací Y věnuje jen malá pozornost

²⁷⁶ Rozhovor s Kristýnou B., vedla Markéta Foitová 6. 3. 2016.

²⁷⁷ Rozhovor s Václavem K., vedla Markéta Foitová 7. 12. 2015.

– mileniál je totiž obecně považován za globalizovaný druh. Jaký mají názor na dobu před rokem 1989 a jak si myslí, že je formovala? Zkreslilo to jejich náhled na politiku, ideologie a další aspekty života? Jsou v něčem pozornější, opatrnější nebo citlivější? Reagují i na drobné jevy ve společnosti, které směřují směrem k nesvobodě?

Do výzkumu jsem se pouštěla s předpokladem, že všichni narátoři budou mít, ač více či méně kriticky, negativní postoj k období české (potažmo československé) historie mezi lety 1948 až 1989 – jednalo se o fakt vysledovaný v mém okolí. To se sice potvrdilo v podstatě ve 100 procentech, nicméně to není to, co jsem chtěla primárně zjistit. Zajímal mě důvod a to, zda narátoři ví, odkud jejich přesvědčení vychází, případně zda se jedná o výklad čistě přejatý po způsobu všech vládnoucích systémů ve stylu: „my jsme dobří, oni byli/jsou špatní“.

Z rozhovorů s narátory vyplynulo, že se jedná o něco, co si v sobě neseme od velmi útlého dětství, o něco, co tak nějak podvědomě víme a tušíme a v čem se vzájemně děti už na základní škole podporovaly a utvrzovaly. Logika dětí pak byla neúprosná, pokud někdo tento postoj nepřijímá, je vyčleněn či vysmíván. Toto přesvědčení v nich přetrvalo z velké části do dospělosti, jen doplněné větší tolerancí k názorům opačným, jedná se spíše o toleranci proklamovanou, s opačně smýšlejícími vrstevníky se v podstatě nesetkávají, na sociálních sítích jsou ve své vlastní „bublině“. Narátoři nebyli schopni říci přesně, kdy se o době před rokem 1989 začali dozvídat a z jakého kanálu. Ví ale, že ve škole toho stihli jen pomálu. Lze logicky říci, že si názor a postoj tudíž přinesli z domova či jiných zdrojů. Tento postoj lze považovat téměř jednoznačně za zprostředkovanou rodinnou zkušenost s obdobím socialismu.

Devadesátá léta a úplný počátek 21. století, kdy se tento názor u generace Y utvářel, byly ve znamení antikomunismu. Zpočátku se odkrývaly zločiny režimu, vyčíslovaly následky a vypočítávaly ztráty na českém hospodářství a ekonomice. Mladí rodiče generace Y byli denně konfrontováni s novými a novými informacemi o bezpráví a cenzuře, ke které po 40 let docházelo. Není divu, že prožívali období úlevy a důvěry v lepší budoucnost pro sebe i své děti. S nadšením či alespoň potěšením přijímali nově nabytý dostatek nejen zahraničního zboží a kultury, ale i zboží denní potřeby a informací ze světa. Materialismus a rostoucí komercialismus byly pro antikomunistické tendence dobrou živnou půdou.

Moje ročníky (generace Y) se s českou historií setkávaly až v osmé či deváté třídě základní školy, případně na víceletém gymnáziu. V té době už je ale náš názor na dobu dávno „hotový“. Devadesátá léta se nesla ve znamení vyhraňování vůči „bývalému

režimu“ a diskuzí o tom, co všechno bylo špatně a jak to dělat lépe. Pro většinu generace našich rodičů byl v tomto období Václav Klaus podobně silným symbolem jako Václav Havel – spíše volného trhu než svobody, ale symbolem. Václav Klaus přitom používal pro stabilizaci politické moci, své i ODS, silně antikomunistickou rétoriku²⁷⁸. Tou získával i podporu při různých reformách a postupech. Široký nesouhlas s privatizací přišel až mnohem později. Devadesátá léta se odehrávala ve společném a vzájemně podporovaném souznění v tom, že jsme si změnou výrazně polepšili ve všech ohledech, směrem k pravdě. To je něco, co prezentovali doma také rodiče svým dětem. Ne snad, že by drželi lekce, ale jedná se o něco, co vnímavé pozornosti dítěte neunikne. A tak vzniklo první pevné přesvědčení mých narátorů, že před rokem 1989 zde vládnul komunismus, ten byl špatn. A kdo to nevidí, je omezený.

Počátek 21. století byl spojen v evropských státech bývalého sovětského vlivu s posledním vrcholem antikomunismu. V České republice spadá do období vlády Mirka Topolánka, jak popisují v kapitole výše. Nejedná se jen o rétoriku, která má oslabit nikoli KSČM, ale konkurenční ČSSD, ale o reálné kroky jako zákonné ustavení Ústavu pro studium totalitních režimů, schválení tzv. zákona o třetím odboji a iniciování návrhů zákazu Komunistické strany Čech a Moravy a Komunistického svazu mládeže.²⁷⁹ Téma komunismu a vyrovnání s minulostí tehdy bylo naposledy nastoleno takto plošně. Teenageři a adolescenti generace Y diskutují při hodinách Základů společenských věd o tom, zda KSČM zrušit, či nezrušit a blíží se jejich první volby do Poslanecké sněmovny.

Otázka, která se dostavuje, zní – jestliže takhle opravdu vznikl náš (generace Y) postoj období socialismu, vznikala na stejné bázi i konformita, která dokázala onen systém až do roku 1989 udržet u moci 40 let? Mluvíme tu ještě o „velkých“ nebo o „malých“ dějinách, ale ve velkém? Mluvíme tu o tom, že nás represe tlačila do kouta, nebo o tom, že jsme se sami po pár generací ujišťovali v tom, že je lepší v koutě zůstat? Do jaké míry je zde řeč o totalitě shora a do jaké míry naše svobodné rozhodnutí v nesvobodné době konformně setrvat a nevystupovat proti ní? Do jaké míry šlo v minulosti o manipulaci informací, propagandu, centrálně řízenou výchovu a výrobu nového člověka a do jaké míry šlo o snahu rodičů vybavit děti lépe pro život v konkrétní době a ochránit je, tudíž učít je „opatrnosti“? Na většinu těchto otázek neexistuje jednoznačná odpověď. Moji narátoři si je ale většinou nepokládají.

²⁷⁸ Silně antikomunistickou rétorikou pokračoval i Mirek Topolánek (vláda 16. 8. 2006 – 8. 5. 2009)

²⁷⁹ PECKOVÁ, Barbora. *Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014, s. 100-101.

Toto chování, typické pro totalitu, kde lidé předjímají, co po nich nejspíš represivní vláda bude chtít, a podle toho se preventivně dopředu chovají, přitom v osobách narátorů, byť v menší míře, přetrvalo dodnes. Dá se říci, že určitý diktát doby funguje vždy, ať už v tlaku být úspěšný, nebo v nutnosti být konformní. Stejně jako můj spolužák, který automaticky předpokládal, že o svých volebních preferencích nemá mluvit před ostatními, jinak bude společensky „potrestán“, stejně i my tušíme, jaký názor bude u našich vrstevníků většinový, a jak se svést na spirále mlčení²⁸⁰. A těchto principů se řada z nás drží, ačkoli nás nikdo „shora“ nenutí.

Čím dál se člověk v těchto úvahách dostává, tím víc chápe nutnost zabývat se v tomto kontextu otázkou rodiny, rodiny jako dominantně formujícího prvku. Protože stejně jako generace válečných rodičů učila děti opatrnosti, nenápadnosti a nenávisti k Němcům, naučila generace našich rodičů nás, že komunismus je sprosté slovo, a uchránila nás tím minimálně posměšků vrstevníků.

Z rozhovorů s narátory jsem nabyla dojmu, že naše generace přijala to, co nazývá Snyder jako „politiku nevyhnutelnosti“²⁸¹. Nabyli jsme dojmu, že status quo je neochvějný a správný. Současnost spěje jen k budoucnosti a navíc rychlostí, jež minulost nechává daleko za námi. Absolutně si nepřipouštíme, že by se mohlo něco změnit, tím spíš způsobem, který nečekáme. Všechno přece spěje k pokroku, vývoji a racionalizaci. Cokoli, co by bylo odchylkou od rozumovosti, si v globálním měřítku neumíme představit.

V čem vidím velké intelektuální kóma? Narátoři (až na přibližně jednu výjimku) neumí přemýšlet o alternativách a jsou velice přesvědčení o pravdivosti „svého příběhu“. Co myslím alternativou? Lidé, kteří dejme tomu vyrostli za socialismu, a vše nasvědčovalo tomu, že jejich život se bude celý odvíjet v socialismu, dokázali uvažovat o tom, že existují jiné a možná i pro život lepší systémy a dokázali o tom uvažovat, ačkoli se dost možná měli dobře a neuměli si tak úplně představit, že by to šlo lépe. Přesto řada z nich dokázala uvažovat o alternativách. Moji vrstevníci, s nimiž jsem vedla rozhovory, si to v drtivé většině představit neumí. Jsou pevní v přesvědčení o pravdivosti svého příběhu, což jim brání podívat se na některou problematiku kriticky. „Politika nevyhnutelnosti“ totiž vede k tupení kritického úsudku.

Oslabující paměť minulosti a zvětšující se vzdálenost od historické zkušenosti nacismu, fašismu či komunismu vedou k tomu, že jim pomalu ale jistě přestáváme věnovat

²⁸⁰ Spirála mlčení je sociologický koncept Elisabeth Noelle-Neumannové, který říká, že lidé jsou ovlivněni tím, co předpokládají, že si myslí jiní lidé. Podle autorky je důvodem strach z izolace.

²⁸¹ SNYDER, Timothy. 20 lekcí z 20. století. První vydání. Praha: Paseka, 2017, s. 108-115.

pozornost. Jejich znalost mizí a nastupují určité zkratky jako „Rusové jsou špatní“, „komunismus je zlo“, „levice ničí ekonomiku“ atd.

Víra svobodné generace Y v neochvějnou hegemonii demokracie a kapitalismu je tak velká, že si narátoři jen těžko připouští, že by ji něco mohlo ohrozit. Vnímají samozřejmě spoustu nežádoucích jevů ve svém okolí, které do tohoto stavu vnášejí jistý chaos a nejistotu – terorismus, mocenský růst Ruska, vítězství Donalda Trumpa v amerických prezidentských volbách, globální oteplování nebo úbytek pitné vody na Zemi, ale nepřipouští si, že některé z těchto věcí mohou být více než „jen chaos“, který se časem srovná. Věří v nevyhnutelnost a v to, že se to nějak srovná, pravda se ukáže, a věci budou pokračovat v rámci možností tak, jak jsou. Tohle do jisté míry souvisí s tím, jak moc jistě se cítí narátoři ve vztahu ke starším generacím, ke svým rodičům a jejich rodičům. Jako by věděli, že když „půjde do tuhého“, tak to dá někdo „do pořádku“. Narátoři si příliš nepřipouští nebo nechtějí připouštět, že „akce“ se může vyžadovat po nich.

Podstatným momentem je již zmíněné „zcizení“ dějin. Onen pocit, že celé období socialismu nám bylo vnuceno silou, že vzniklo z jakéhosi ruského vlivu a vyrostlo ve chvíli oslabení národního vědomí po druhé světové válce. Opakovaly se pojmy jako „za komunistů“, „Rusáci“, „za bývalého režimu“ atd. Tendence vnímat období socialismu, potažmo komunismu (tento pojem narátoři jednoznačně preferovali), jako něco cizího, dovezeného, něco vnuceného z vnějška, tedy něco, co sem přišlo, vede automaticky k tomu, že se vnímáme jako oběti. I zástupci generace Y vnímají ideologii jako něco cizího, čeho jsme se stali obětí. Několikrát srovnávali socialismus/komunismus s nacismem. Nereflektovali rozdíl v tom, že komunisty původně dovedla k moci podpora československé veřejnosti, ale považují je za stejně nelegitimní režim, a to od samého počátku. Dobu nevnímají jako přirozený vývoj, důsledek války a předcházejících událostí – hluboké hospodářské krizi ve třicátých letech, kdy komunisté v Československu značně posilovali. Skutečnost, že nebýt války, mohl jít vývoj přesto podobným směrem, si nepřipouští.

Levicové tendence rostly a radikalizovaly se už před válkou. Mou oblíbenou citací k tomuto období je dopis Karla Čapka, který se v doprovodu průvodce na začátku třicátých let vypravil do Košíř, do velké dělnické kolonie, řekněme na „exkurzi“. V dopise svému bratrovi Josefovi posléze napsal: „viděl jsem líheň komunismu“. K radikalizaci a expanzi levicových tendencí by došlo i bez druhé světové války, velká hospodářská krize ve 30. letech 20. století byla dostatečným impulsem. Zároveň se zapomíná na volby v roce 1946,

kdy ještě bez jakékoli manipulace získala Komunistická strana Československa a Komunistická strana Slovenska 38% podporu (v Čechách to bylo dokonce 43,25%), což vedlo k zisku 114 mandátů, čili více než třetině všech křesel v Ústavodárném shromáždění Československé republiky.

Pocit dlouhé historické existence v područí vede k výstavbě různých pomníků národního hrdinství a utrpení. Nechci jakkoli zlehčovat utrpení jednotlivců a jedinců, obětí zejména drsných 50. let, ale chci poukázat na snadnost manipulace těchto „pomníků“, které nám nedovolují některé věci vidět a učit se z nich. Přitom existují různá autentická svědectví. Použiji, tak jako několikrát ve své práci, k vysvětlení film. Vojtěch Jasný²⁸², který v roce 1968 natočil „trezorový film“ Všichni dobří rodáci, podával autentické svědectví z českého venkova a nástupu kolektivizace. Nebyli tam přitom žádní „Rusáci“ ani „papaláši“. Všeho, co se zde děje, se dopouští sami na sobě a navzájem lidé, kteří vedle sebe celý život žili a prožili spolu i těžké chvíle německé okupace. Film není o tom, čeho se Sověti dopustili na českém venkově, je to film o tom, čeho se na sobě vzájemně dopustili lidé sami a to je faktor, který se často vytrácí.

Politika se díky tomuto fatálnímu pojetí mění ve volbu mezi dobrem a zlem a mizí diskuze nad reálnými možnostmi. Timothy Snyder vyslovil myšlenku, že dnešní mladí Američané jsou díky výchově v „politice nevyhnutelnosti“ beze smyslu pro historii.²⁸³ Mám dojem, že historické vědomí je to, co chybí i dnešní české generaci Y, alespoň skrze narátory, s nimiž jsem hovořila.

Rok 1989 považují za velký zlom a počátek formování společnosti tak, jak ji znají. Rok 1968 a sovětskou invazi vnímají jako potvrzení násilnosti režimu a jeho neoprávněnosti. V období 1948 až 1989 vnímají srpen 1968 jako jediný výrazný zlom, po němž vytrvat v podpoře režimu považují za formu morálního pochybení. Vzhledem k tomu, že se jedná o velice tolerantní skupinu jedinců, nemají tendenci někoho za členství ve straně soudit nebo odsuzovat. Otázka angažovanosti je příliš nezajímá ani ve vlastní rodině.

Narátory z generace Y problematika historie příliš netrápí, nemají dojem, že by doba před rokem 1989 nějakým způsobem ovlivnila jejich životy a dědictví doby vidí spíše v určitém typu chování, které však na sobě nevidí. Pro většinu z nich minulost není téma a považují ji za uzavřenou, vzhledem ke kultu vzdělanosti, který uctívají, ale považují za potřebné o ní něco vědět. Většina z narátorů cítí, že má ve vzdělání v této oblasti mezery,

²⁸² Vojtěch Jasný (*30. 11. 1925) – filmový režisér

²⁸³ SNYDER, Timothy. 20 lekcí z 20. století. První vydání. Praha: Paseka, 2017, s. 115-116.

nijak zvlášť aktivně se o ni ale nezajímá. Případá jim natolik odlišná od jejich současnosti, že nemají tendenci hledat v ní poučení nebo cokoli, co by jim pomohlo lépe se orientovat v dnešku. Zásadními prvky, které v jejich očích tuto odlišnost způsobují, jsou: svoboda a z ní pramenící možnosti a technologie a z nich pramenící rychlost.

Samotnou mě překvapilo, jak málo se rodiny narátorů do diskuzí na toto téma ještě pouští, české rodiny jsou v podstatě depolitizované, a krom předání určitého objemu základních postojů a hodnot dnes politika není žádné téma k rodinnému stolu. Narátoři generace Y si velice váží svých rodičů a vztahy s nimi mají velmi otevřené, kupodivu zvláštní vztah zde existuje směrem k prarodičům (případně oběma směry?). Narátoři mluvili o prarodičích jen málo, příliš toho nevěděli ani o jejich životě za socialismu, případně ani o jejich angažovanosti. Jako by generace prarodičů nechtěla s vnoučaty mluvit o věcech, které mají dojem, že nemohou pochopit, protože jsou jim příliš vzdálené. Technologie a možnosti posunuly generaci Y někam, kam je to pro jejich prarodiče i rodiče jen těžko představitelné a v mnohém nepochybně složité. Rodiče mých narátorů si pravděpodobně uvědomují složitost a nejistotu života svých dětí a poskytují jim tudíž tolik stability (a finanční podpory), kolik mohou a dokud mohou.

Technologie jsou nepochybně podstatným momentem generace Y, dávají jejich životu zcela odlišný rámec, než měl život předchozích generací. V řadě věcí jim ho také komplikuje a vyvíjí na ně tlak. Narátoři nepovažují technologie ani sociální sítě za nijak nebezpečné a využívají pohodlí, které jim tyto kanály nabízí.

Mladí lidé v roce 1980 si na prvním místě cenili míru a života v jistotě, poté rodiny a následně realizace v práci. Dále byla angažovanost, přátelé apod.²⁸⁴ Až na posledním místě se nachází možnost „být informován“, je ale dost možné, že mladí lidé si před rokem 1989 ani neuvědomovali, jak moc informování nejsou, je to údaj lehce irelevantní.²⁸⁵ Moji narátoři chtějí být hlavně šťastní, ale nemají jasnou představu, co je šťastnými udělá. Mír vnímají jako něco automatického a přirozeného – součást „politiky nevyhnutelnosti“ (svět je poučený), dobrá práce a partnerský život, případně založení rodiny, to je něco, co generace Y do kolonky „být šťastný“ nepochybně řadí. Je to generace, která vyrostla ve stabilních podmínkách doma i ve světě. Kladou velký důraz na vzdělání a osobní svobodu, chtějí dělat práci, která „jim dává smysl“. Nikam nespěchají a dovolují si luxus hledat se a dát si při tom na čas. Zástupci generace Y nežijí v postkomunismu, ten je typický tím, že se

²⁸⁴ Do jisté míry možná předpokládali, že tuto odpověď od nich zadavatel výzkumu chce slyšet. Je nutné počítat zde s jistou autocenzurou.

²⁸⁵ Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež ČSSR a její světonázorová orientace ve vztahu k některým hodnotám. ÚVVM, 1980: 50

obrací do minulosti, jednotlivci generace Y si hledí své vlastní přítomnosti a budoucnosti, většinou však pouze na úrovni vlastního příběhu. Přesto, není touha po „štěstí“ trochu nedospělá? Není potřeba a snaha dělat hlavně to, co jim samým bude „dávat smysl“ trochu povrchní?

Charity Scribnerová ve své knize *Requiem for Communism* vyjadřuje názor, že se světem socialismu zmizela historická zkušenost společenskosti, zkušenost společenské solidarity, která se v době průmyslového modernismu zhmotňovala v rámci pracovního kolektivu. Ani příslib demokracie a ekonomické prosperity nedokáží tuto ztrátu nahradit.²⁸⁶ Nikdo z narátorů neměl tendenci reflektovat příliš situaci ve světě nebo ve svém okolí, všichni kladli důraz na svůj individuální prožitek a život, na to, co ovlivňuje je a jejich plány. Málokdo a spíše okrajově zmiňoval problémy, které vidí ve svém okolí. Vypadá to tak, že proklamovaný individualismus způsobuje, že řada mladých lidí prochází světem se „zavázanýma očima“ a okolní svět vnímá spíše povrchně.

Generace českých mileniálů se v lecčems liší od mileniálů ve světě, a to hlavně skrze dějinnou zkušenost, kterou si ale nikdo z nich nepřipouští a nepracuje s ní. Rozdílnost se v reálném životě projevuje jen málo. V čem se liší například od mladých Američanů, o kterých Snyder píše, že jim chybí historické vědomí? V podstatě v ničem, snad jen že jsme byli v minulosti díky řadě důvodů intenzivněji s historií konfrontováni. To ale nestačilo. V otázce historického vědomí pak musím říci, že je velmi nízké, a pokud bude nutné, aby jednou česká generace Y čelila výzvam vpravdě dějinným, bude v sobě historické vědomí a zkušenost muset znovu najít.

Pokud bych na základě rozhovorů s narátory měla říci, jak generaci pojmenovat, asi by to byla „generace daného okamžiku“ nebo „generace budoucnosti“. Ne proto, že bych se chtěla vydat futuristickým či utopistickým směrem, ale proto že minulost hraje jen malou roli v jejich životě. Na druhou stranu, k čemu jsou mladí lidé, kteří se neustále ohlíží do minulosti, chceme-li věřit v „nevyhnutelnost“ pokroku?

²⁸⁶ BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013, s. 174.

Bibliografie

ROZHOVORY

- Rozhovor s Ondřejem Škrabalem, vedla Markéta Foitová, Praha 28. 10. 2015.
- Rozhovor s Václavem Kolářem, vedla Markéta Foitová, Praha 7. 12. 2015.
- Rozhovor s Alžbětou Krechlerovou, vedla Markéta Foitová, Praha 1. 2. 2016.
- Rozhovor s Adamem Klsákem, vedla Markéta Foitová, Praha 3. 2. 2016.
- Rozhovor s Andreou Procházkovou, vedla Markéta Foitová, Praha 13. 2. 2016.
- Rozhovor s Veronikou Kynclovou, vedla Markéta Foitová, Praha 18. 2. 2016.
- Rozhovor s Kristýnou Bekrovou, vedla Markéta Foitová, Praha 6. 3. 2016.
- Rozhovor s Markem Mikuláškem, vedla Markéta Foitová, Praha 7. 3. 2016.
- Rozhovor s Vladanou Drvotovou, vedla Markéta Foitová, Praha 10. 3. 2016.
- Rozhovor s Vojtěchem Bartošem, vedla Markéta Foitová, Praha 11. 3. 2016.
- Rozhovor s Helenou Bartošovou, vedla Markéta Foitová, Praha 2. 4. 2016.
- Rozhovor s Šimonem Slavíkem, vedla Markéta Foitová, Praha 30. 9. 2016.

ARCHIVNÍ ZDROJE

Centrum Orální historie Akademie věd ČR. Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež a společnost. Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 20. 8. 1974, Praha.

Centrum Orální historie Akademie věd ČR. Závěrečná zpráva z výzkumu: Světová názor občanů. Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 30. 6. 1975, Praha.

Centrum Orální historie Akademie věd ČR. Závěrečná zpráva z výzkumu: Mládež ČSSR a její světonázorová orientace ve vztahu k některým hodnotám. Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, prosinec 1980, Praha.

Centrum Orální historie Akademie věd ČR. Závěrečná zpráva: Některé otázky světonázorové problematiky československé mládeže. Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, duben 1984, Praha.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. První vydání. Praha: Rybka Publishers, 2013. 291 stran. ISBN 978-80-87067-70-3.

DRDA, Adam. MLEJNEK, Josef. ŠKODA, Stanislav. *Mýty o socialistických časech*. První vydání. Praha: Člověk v tísní, o. p. s. 2010. 89 stran. ISBN 978-80-86961-98-9.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. První vydání, Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 stran. ISBN 978-80-7419-016-2.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. První vydání. Překlad: Marie Černá. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 151 stran. ISBN 978-80-7419-033-9.

KOUBEK, Jiří. POLÁŠEK, Martin. *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?* První vydání, Praha: Friedrich-Ebert_stiftung e.V., 2013. 20 stran. ISBN 978-80-87748-15-2.

LIEHM, Antonín. *Generace*. První vydání. Praha: Československý spisovatel, 1990. 467 stran. ISBN 80-202-0254-4.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Druhé upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 323 stran. ISBN 978-80-86429-87-8.

MÜCKE, Pavel. BRYCHTA, Martin. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: Současné perspektivy orální historie*. První vydání, Ostrava: Česká asociace orální historie a Ostravská univerzita, 2017. 292 stran. ISBN 978-80-7464-880-9.

OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti*. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. 649 stran. ISBN 978-80-7285-137-9.

OTÁHAL, Milan. *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968-1989*. První vydání, Praha: Dokořán, 2003. 230 stran. ISBN 80-86569-52-7.

OTÁHAL, Milan. VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 859 stran. ISBN 80-7106-337-1.

PECKOVÁ, Barbora. *Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2014. Vedoucí diplomové práce Miroslav Vaněk.

PITHART, Petr. *Po devětaosmdesátém: rozpomínání a přemítání*. Druhé vydání. Praha: Academia, 2016. 492 stran. ISBN 978-80-200-2504-3.

SNYDER, Timothy. *20 lekcí z 20. století*. První vydání. Praha: Paseka, 2017. 120 stran. ISBN 978-80-7432-838-1.

SUK, J., *Labyrintem revoluce – Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Druhé vydání. Praha: Prostor, 2003. 508 stran. ISBN 978-80-7260-219-3.

TŮMA, Oldřich. VILÍMEK, Tomáš. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 288 stran. ISBN 978-80-7285-162-1.

VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Druhé přepracované a doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2015. 326 stran. ISBN 978-80-246-2931-5.

VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. První vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2008. 112 stran. ISBN 978-80-7285-107-2.

VANĚK, Miroslav. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny*. První vydání. Praha: Nakladatelství Akademia, 2009. 531 stran. ISBN 978-80-200-1791-8.

WELZER, Harald. MOLLEROVÁ, Sabine. TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti. První vydání. Praha: Argo, 2010. 207 stran. ISBN 978-80-257-0228-4.

PERIODIKA

BLÁHOVÁ, Jindřiška. Televize X. Respekt. 2017, roč. XXVIII., č. 13, s. 54-55. ISSN 0862-6545.

BOTLÍK, Oldřich. FERTEK, Tomáš. Školství potřebuje toleranční patent. Lidové noviny, Orientace. 2017, roč. XXX., č. 116, s. 19-20. ISSN 0862-5921.

CORSTEN, Michael. Čas generací. Sociální studia. 2007, roč. 10, X., č. 1-2, s. 45-65. ISSN 1214-813X.

MANNHEIM, Karl. Problém generací. Sociální studia. 2007, roč. X., č. 1-2, s. 11-44. ISSN 1214-813X.

MARADA, Radim. Paměť, trauma, generace. Sociální studia. 2007, roč. 10, č. 1-2, s. 79-95. ISSN 1214-813X.

ONLINE ZDROJE

Generace Y [online], poslední aktualizace 12. 5. 2016 21:59 [cit. 22. 8. 2016], Wikipedie. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Generace_Y.

KOČÍ, Petr. Je u nás příliš mnoho studentů? Jejich počet se od roku 1989 ztrojnásobil. Český rozhlas [online]. 17. 11. 2014 [cit. 19. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/data/zprava/je-u-nas-prilis-mnoho-studentu-jejich-pocet-se-od-roku-1989-ztrojnasil--1421310>.

LYONS, Kate. Generation Y: a guide to a much-maligned demographic. The Guardian [online]. 7. 3. 2016 [cit. 22. 8. 2016]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/07/millennials-generation-y-guide-to-much-maligned-demographic>.

LYONS, Kate. Generation Y, Curling or Maybe: what the world calls millennials. The Guardian [online]. 8. 3. 2016 [cit. 22. 8. 2016]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/08/generation-y-curling-or-maybe-what-the-world-calls-millennials>.

MOŽNÝ, Ivo. Taková normální rodinka. Respekt [online]. 21. 10. 2002 [cit. 11. 9. 2016]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2002/43/takova-normalni-rodinka>.

Seznam příloh

Přílohou této práce je disk obsahující dvanáct složek se jmény narátorů. Každá z nich obsahuje podepsaný souhlas narátora s nahrávkou, protokol o rozhovoru, přepis nahrávky a nahrávku samu.